

Castrenianumin
toimitteita

47

FOLIA HUNGARICA 7

YHTEYKSIÄ

Toimittaneet Mikko Cajanus ja Sándor Csúcs

**Helsinki
1994**

CASTRENIANUMIN TOIMITTEITA 47

FOLIA HUNGARICA 4

YHTEYKSIÄ

Toimittaneet Mikko Cajanus ja Sándor Csúcs

Helsinki 1994

Castrenianumin toimitteita 47

Julkaisijat: Castrenianumin laitokset
Suomalais-ugrilainen Seura

Vastaava toimittaja: Seppo Suhonen

Yhteyksiä

Helsingissä 28.05.1993 järjestetyn tieteen ja kulttuurin
hungarologiaseminaarin esitelmät

UNKARIN KULTTUURI- JA TIEDEKESKUS

Tekstinkäsittely ja suomennokset: Mikko Cajanus

ISBN 951-9403-75-2
ISSN 0355-0141

Yliopistopaino
Helsinki 1994

SISÄLLYS

Alkusanat	5
Előszó	7
Erkki Eskelinen Suomen ja Unkarin kuntoutusalan yhteistyö	9
Antti Heikkilä Suomen ja Unkarin kohtalonyhteys toisessa maailmansodassa Suomen Budapestin-lähetystön raporttien valossa	13
Éva Gerevich-Kopteff Imre Madáchin <i>Ihmisen murhenäytelmä</i> Toivo Lyyn tulkintana ...	29
Juhani Huotari Suomi ja Unkari 1956	43
Olga Huotari Viimeaikaiset teatterialan yhteydet Suomen ja Unkarin välillä ...	63
László Imre Unkarin tutkijaseminaari Helsingin yliopistossa	67
Árpád Jelinkó Suomen ja Unkarin välinen teknis-tieteellinen yhteistyö	71
Mirja Kalliopuska Kehityopsykologian yhteydet Suomen ja Unkarin välillä	77
Paavo Kettunen Romanian unkarilaisten asema ja yhteistoiminta Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa	81

Ulla-Maija Kulonen

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Unkarin-yhteydet 103

Tuomo Lahdelma

Suunnitelma suomalaisen hungarologian koordinoimiseksi 107

Hannu Launonen

Péter Esterházy'n proosataiteesta 115

Ildikó Lehtinen

Kansatieteellinen tutkimus Suomessa ja Unkarissa -
katsaus viime vuosien tapahtumiin 123

Simo Liukkonen

Esimerkki teknillisen korkeakoulujen välisestä yhteistyöstä 127

Reima T.A. Luoto

Ystävyyskaupunkitoiminnan uudet mahdollisuudet
suomalais-unkarilaisessa yhteistyössä 133

Heino Nyyssönen

Vuoden 1956 tulkintojen merkitys Unkarissa 139

Kadi Raudalainen

Imre Madáchin *Ihmisen tragedian* reseptiosta Virossa 143

Pekka Sallila

Unkarin aikuiskasvatuksen näkymistä 151

Judit Varga

Unkarin opinnot Turun yliopistossa 155

Hannu Viranto

Lapin kesäyliopiston unkarin-koulutusta 159

Martti Voipio

Zoltán Túróczy ja Suomi 163

ALKUSANAT

Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen tärkeimpiin tehtäviin on aina kuulunut suomalaisen hungarologisen tutkimuksen järjestäminen ja tukeminen. Edeltäjäni, István Nyirkos järjesti säännöllisesti hungarologiaan liittyviä tapahtumia; niistä viimeisenä tieteen ja kulttuurin seminaarin 28. toukokuuta 1993. Seminaarissa pidettiin 26 esitelmää, joista 21 julkaistaan tässä kirjassa. Muutamalta esitelmöitsijältä emme käsikirjoitusta pyynnöistä huolimatta saaneet, joten valitettavasti tämä artikkelikokoelma ei ole aivan täydellinen.

Kuten sisällysluettelostakin näkyy, suurin osa esitelmöitsijöistä käsitteli unkarilais-suomalaisia yhteyksiä, ja tästä saatiin kirjalle yksikertainen, mutta sisältöä hyvin kuvaava otsikko. **Yhteyksiä**-artikkelikokoelmaan perehtyessään voi jälleen kerran vakuuttua Unkarin ja Suomen tiedesuhteiden ja kulttuuriyhteyksien laajuudesta ja monimuotoisuudesta. Teoksesta saa myös käsityksen siitä, kuinka laajalti Suomessa harjoitetaan hungarologista tutkimusta - sanan avarassa merkityksessä - ja kuinka korkeatasoista tuo tutkimus on.

Suomalaisen hungarologian voi odottaa saavan edelleen nostetta, sillä tänä vuonna hungarologian yliopisto-opetus lisääntyy edelleen, erityisesti Jyväskylässä. Lisäksi viime huhtikuussa aloitti toimintansa Suomen Akatemian tukema suomalaisten hungarologiain verkosto, joka asetti tavoitteekseen kahden vuosittaisen seminaarin järjestämisen lisäksi jäsentensä toiminnan koordinoinnin ja toimivan tiedotusjärjestelmän luomisen. Myös omaa julkaisutoimintaa on suunniteltu; toivottavasti verkoston onnistuu hankkia rahoitusta myös siihen.

Tämä kokoelma on tarkoitettu kaikille niille, jotka ovat kiinnostuneita unkarilais-suomalaisista kulttuurin ja tieteen alojen yhteyksistä. Artikkelit julkaistaan taloudellisista ja käytännöllisistä syistä vain suomeksi - kuitenkin siinä toivossa, että se löytäisi myös unkarilaisia lukijoita.

Haluan kiittää vielä professori Seppo Suhosta, joka otti tämän julkaisun toimittamaansa maineikkaaseen sarjaan.

Helsingissä, syyskuussa 1994

Sándor Csúcs

Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen johtaja

ELŐSZÓ

A Magyar Kulturális és Tudományos Központ tevékenységében mindig fontos helyet foglalt el a finnországi hungarológiai kutatások támogatása és szervezése. Elődöm, Nyirkos István rendszeresen szervezett hungarológiai rendezvényeket. Ezeknek sorát az 1993. május 28-án tartott tudományos és kulturális szeminárium zárta le. A szemináriumon 26 előadás hangzott el, közülük 21 kerül publikálásra a jelen kötetben. Néhány előadó sajnos többszöri kérésünkre sem küldte el előadásának kéziratát, ezért nem teljes a kiadvány.

Már a tartalomjegyzékből látható, hogy az előadók többsége a magyar - finn kapcsolatok kérdéseivel foglalkozott, ezért is választottuk a kötet címéül az egyszerű, de a lényeget jól kifejező "Kapcsolatok" szót. A közölt írások tanulmányozása során az olvasó újra meggyőződhet arról, hogy mennyire széleskörűek és sokszínűek a magyar - finn kulturális és tudományos kapcsolatok, valamint arról is, hogy milyen sokan és milyen magas színvonalon foglalkoznak Finnországban a szó tágabb értelmében vett hungarológiai kutatásokkal.

A finnországi hungarológia további fellendülését várhatjuk attól, hogy ebben az évben tovább erősödik a hungarológiai oktatás a finn egyetemeken (különösen Jyväskyläben) és attól, hogy áprilisban a Finn Akadémia anyagi támogatásával megkezdte működését a finnországi hungarológusok hálózata, amely évi két szeminárium megrendezése mellett célul tűzte ki a résztvevők tevékenységének koordinálását és egy jól működő információs rendszer kialakítását. Reméljük, hogy a hálózatnak kiadványok megjelentetésére is sikerül majd az anyagi fedezetet megteremteni.

Kiadványunkat mindazoknak szánjuk, akik a magyar - finn kulturális és tudományos kapcsolatok iránt érdeklődnek. Az írásokat anyagi és egyéb okok miatt csak finn nyelven jelentetjük meg, abban a reményben, hogy a kötet ennek ellenére a magyarországi olvasókat is gazdagítani fogja.

Befejezésül itt szeretnék köszönetet mondani Seppo Suhonen professzornak azért, hogy kiadványunkat az általa szerkesztett jónevű sorozatba felvette.

Helsinki 1994. szeptemberében

Csúcs Sándor
a Magyar Kulturális és Tudományos Központ igazgatója

SUOMEN JA UNKARIN KUNTOUTUSALAN YHTEISTYÖ

LKT Erkki Eskelinen

Suomen ja Unkarin välillä tapahtunut ja tapahtuva yhteistyö kuntoutuksen alueella on rakentunut suurelta osin sopimukseen, jonka Unkarin Kuntoutusyhdistys ja RIFI ry (Rehabilitation International Finnish Committee) 1987 tekivät. Molemmat edellä mainitut yhdistykset edustavat omia maitaan Kansainvälisessä Kuntoutusyhdistyksessä (Rehabilitation International). Koska viime mainittu samoin kuin RIFI ry lienevät useimmille kuulijoista melko tuntemattomia on perusteltua lyhyesti kuvata ne.

Rehabilitation International (RI) on vuonna 1922 perustettu kansainvälinen kuntoutusalan katto-organisaatio. Sen tarkoituksena on lähinnä tiedonvälityksen avulla auttaa jäsenmaitansa kehittämään kuntoutuspalvelujaan niin, että vammaisten tasa-arvoiset osallistumismahdollisuudet yhteisöjensä elämään toteutuisivat. RI toimii kiinteässä yhteistyössä YK:n kanssa. Sen yhteistyökumppaneista on erityisesti mainittava Maailman Terveysjärjestö (WHO), Kansainvälinen Työjärjestö (ILO) sekä Unesco ja Unicef. RI on jakautunut maanosittain 7 alueeseen. Niiden samoin kuin koko RI:n johtoon valitaan joka 4. vuosi presidentti. Viime vuonna RI:n presidentiksi valittiin John Stott Uudesta-Seelannista. Euroopan aluetta johtaa irlantilainen Arthur O'Reilly. RI:n päämaja on New Yorkissa. Käytännön työskentely tapahtuu 7 komissiossa, joihin kullakin jäsenmaalla on mahdollisuus nimetä 2 edustajaa. Komissioiden

jakauma (lääkinnällinen, sosiaalinen, ammatillinen, kasvatuksellinen ja teknisten apuvälineiden komissio) kuvastaa kuntoutuksen laaja-alaisuutta.

Myös RIFI ry kuten RI on katto-organisaatio. Se on RI:n jäsen ja edustaa Suomea mainitussa kansainvälisessä kuntoutusjärjestössä. Sen jäsenenä on 35 maassamme kuntoutustoimintaan osallistuvaa keskeisintä organisaatiota ja yhteisöä kuten esim. julkinen ja yksityinen vakuutussektori sekä kaikki suurimmat vammaisjärjestöt ja merkittävimmät kuntoutuslaitokset ja säätiöt.

Yhteistyötä kuntoutuksen alalla on Unkarin ja Suomen välillä ollut pitkään. Paitsi molempien maiden toimintaa RI:ssä on myös yksittäisten järjestöjen, laitosten, ammattiryhmien, tutkimuslaitosten jne. kesken harjoitettu kanssakäymistä kokemusten ja tiedon vaihtamiseksi. Valtioidemme välinen sopimus on edesauttanut ja tukenut tätä. Merkittävä on myöskin niiden yksityisten kansalaisten lukumäärä, jotka ovat vuosittain asiakkaina henkilökohtaisesti tutustuneet unkarilaisiin kylpylöihin ja kuntoutuslaitoksiin. Viime mainittuun liittyen ja syventääksemme asiantuntijoidemme tietoutta kylpylä- ja kuntoutuslaitostoiminnasta järjesti Unkarin Kulttuuri- ja Tiedekeskus yhdessä Kuntoutussäätiön kanssa 1980-luvun puolivälissä alan asiantuntijoille Helsingissä kutsuseminaarin, jossa esiteltiin niin Unkarin kuin Suomenkin kylpylä- ja kuntoutuslaitostoimintaa. Luennoitsijoina ko. tilaisuudessa olivat kummankin maan parhaimmat asiantuntijat.

Uutta vauhtia yhteistyöllemme antoi alussa mainittu kahdenkeskinen sopimus. Siinä määriteltiin vastavuoroisuusperiaatteella tapahtuva informaatiomateriaalin ja tutustumisvierailujen vaihto sekä vuorovuosina pidettävien bilateraaliseminaarien järjestäminen. Näitä seminaareja onkin järjestetty sittemmin säännöllisesti. Aiheina mm. Unkarissa pidetyissä seminaareissa ovat olleet tuki- ja liikuntaelin-sairauksien sekä neurologisten vammojen ja sairauksien kuntoutus. Ensin mainitun ryhmän kohdalla kykenimme ehkä tuomaan esille pidemmälle menevää yhteistyötä lääkinnällisestä kuntoutuksesta ammatilliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen. Neurologiselta puolelta taas antina meille oli vastasyntyneiden vammautuneiden kuntoutusmenetelmien kehittäminen, jossa Unkarin kuntoutusyhdistyksen

puheenjohtaja prof. Ferenc Katona on tehnyt uraauurtavaa työtä. Myös aikuisten aivovammapotilaiden hoitoon ja kuntoutukseen luotu eräänlaisen henkilökohtaisen valmentaja-ohjaajan käytäntö, jossa samassa henkilössä yhdistyvät fysioterapeutin, pedagogin ja toimintaterapeutin valmiudet oli meille kiintoisa.

Suomessa pidetyistä seminaareista mainittakoon mm. kuntoutushenkilöstön koulutus ja kuntoutuksen rahoittaminen. Viime mainittu oli unkarilaisten kollegojen erityisen kiinnostuksen kohteena pari vuotta sitten, kun he joutuivat kokonaan uudentilanteessa pohtimaan asioiden järjestelyjä tulevaisuutta silmälläpitäen. Kuntoutushenkilöstön koulutuksessa kiinnosti unkarilaisia eniten meidän jatko- ja täydennyskoulutusjärjestelmämme. Meidän kannaltamme taas pohdintaa aiheutti Unkarissa toteutettu perustason hoidon ja kuntoutuksen organisointi. Siellähän suhteellisen suppean koulutuksen saanut henkilö osallistuu tiettyyn tasoon asti potilaan kuntoutukseen. Nykyisenä säästöpolitiikan aikana on terveydenhuollollamme ehkä tässä jotain opittavaa kunhan vain mielessä pidetään vanha sanonta "viiden markan suutarista".

Eräs edellä mainitun sopimuksen ulkopuolella toteutettu tutkimusprojekti on tässä yhteydessä vielä syytä ottaa esiin. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön toimeksiannosta aloitti Kuntoutussäätiö maaliskuussa 1990 tutkimuksen rintamaveteraanien ulkomailla tapahtuvan kuntoutuksen vaikutuksista. Yksi muodostetuista tutkimusryhmistä sai kuntoutuksen Unkarissa (Thermal Hotel Hévíz ja Thermal Hotel Helia Budapest). Menemättä yksityiskohtaisemmin ko. tutkimukseen totean, että kun kuntoutettavien valinta oli suoritettu riittävän huolellisesti ei esteitä ulkomailla tapahtuvaan kuntoutukseen ollut näinkään iäkkäällä ryhmällä. Hoitovaikutuksissa ei ollut eroja kotimaassa ja ulkomailla (Unkari, Espanja) kuntoutettujen välillä. Subjektiiivisesti kokivat kuntoutuksessa olleet kuntoutusjaksot hyödyllisiksi ja myönteisiksi niin kotimaassa kuin ulkomailla.

Yhteistyö tällä saralla mukana olleille on käsitykseni mukaan antanut paljon. Se on hyödyttänyt, niin uskon, kumpaakin osapuolta. Se myös jatkuu. RI järjestää yhdessä Unkarin kuntoutusyhdistyksen

kanssa syyskuussa 1994 Budapestissä 6. Euroopan alueen kuntoutuskonferenssin. Tämän suuren tapahtuman suojelijoina on Unkarin valtiovallan korkein johto. Yhteistyökumppanimme, Unkarin kuntoutusyhdistys, on pyytänyt RIFI ry:tä toimimaan koordinoijana konferenssin yhdessä keskeisimmistä sektioista; vammaisten elämänlaatu (lääketieteelliset ja sosiaaliset näkökohdat). Olemme vastanneet tähän haasteeseen myönteisesti. Panoksemme, joka edelsi konferenssin järjestämistä, nyt sen suunnittelemista ja toteutusta, näin ollen jatkuu.

Olen edellä muutamien hajanaisten esimerkein kuvannut maittemme välillä tapahtuvaa yhteistyötä kuntoutuksen alueella. Se on pakostakin jäänyt epätäydelliseksi, fragmentaariseksi. Toivon sen kuitenkin kaikesta puutteellisuudestaan huolimatta antavan kuvan sen pohjan laajuudesta, jolla tämänkin alueen yhteistyömme lepää.

SUOMEN JA UNKARIN KOHTALONYHTEYS TOISESSA MAAILMAN SODASSA SUOMEN BUDAPESTIN-LÄHETYSTÖN RAPORTTIEN VALOSSA

Ylilääkäri Antti Heikkilä

Kuten myöhemmin käy ilmi, esitelmäni huipentumaksi ja keskipisteeksi kohoavat vuoden 1943 tapahtumat, tarkemmin sanottuna professori Edwin Linkomiehen vierailu Budapestissa tammikuussa 1943, muutamaa kuukautta ennen hänen valitsemistaan Suomen pääministeriksi.

Ennen tähän ajankohtaan pääsyä on kuitenkin lähetystöraporttien valossa ja analogiamenetelmää käyttäen tarkasteltava sukulaiskansojen tilannetta vuodesta 1938 alkaen. Unkarissa oli tähän ajankohtaan asti noudatettu ulkopolitiikkaa, jota kutsuttiin saksalaista ilmausta käyttäen: *Politik der freien Hand*. Suomessa tunnetusti - kun Holstin aikaisemmin esittämä ajatus Baltian maiden ja Puolan kanssa muodostettavasta liitosta ei saanut eduskunnan hyväksymistä - siirryttiin 1930-luvun loppupuolella ns. pohjoismaiseen puolueettomuspolitiikkaan. Unkarissa Anschluss eli Itävallan liittäminen Saksaan ja Suur-Saksan muodostuminen sekä Italian ekspansionistiset tavoitteet ennen kaikkea Balkanin suunnassa johtivat siihen, että se liukui ulkopolitiikassaan ennen pitkää Italian ja Saksan vanaveteen. Niinpä ministeri Talaksen erään raportin mukaan unkarilainen vastapuoli oli epäillyt, että Unkarilla olisi Anschlussin jälkeen vain kuusi kuukautta aikaa ennen samaan tilanteeseen joutumista. Kuten puolisalaisessa, aikanaan sotasyllisyysoikeudenkäyntiä varten laaditussa ns. Hornborgin-komitean mietinnössä todetaan, käytiin Helsingissä vuonna 1938 lähetystöneuvos Jartsevin ja Suomen johtavien hallitusmiesten

välillä salaisia neuvotteluja, jotka koskivat eräitten strategisten sillanpääasemien luovuttamista Neuvostoliitolle. Suomessa yleinen mielipide kuitenkin muodostui - mietintöä edelleen lainataksemme - osaksi sellaisten organisaatioiden voimakkaasta äänenkäytöstä sekä mielipidemuokkauksesta, joitten päämääränä oli jopa aseellisen selkkauksen provosoiminen naapurimaan kanssa. Näille järjestöille, joista tunnetuin ja vaikutusvaltaisin oli Akateeminen Karjala-seura, oli Neuvostoliiton voimavaroista täysin erheellinen kuva, johon myös harjoitettu propaganda perustui. Niin sanottu Suur-Suomi -ajatus oli myöskin peräisin tämän seuran piiristä. Koska esitykseni muutenkin on mitä suurimmassa määrin henkilöhistoriallinen, tuotakoon tässä esiin, että myös vaikutusvaltaisilla paikoilla oli tämän suunnan edustajia. Vain yhden henkilön mainitakseni: Aaro Pakaslahti, AKS:n ulkopoliittinen aivo, oli talvisodan syttyessä ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö. Ei ole myöskään vailla mielenkiintoa, että tämän henkilön paras ystävä oli Urho Kaleva Kekkonen, jolle ainakaan nuorena ei Suur-Suomi -ajatus ollut vieras.

Unkarin johtavissa piireissä oli saksalaisystävällistä mielialaa runsaasti luonnollisestikin jo historiallisista syistä - olihan Itävalta-Unkari ensimmäisessä maailmansodassa kuulunut keskusvaltoihin. Huomattavaa on, että myös historiallisista syistä oli Unkarilla jo satoja vuosia ollut saksalainen vähemmistö, joka nyt ns. Volksbundin kautta ajoittain uhkasi muodostaa maalle samanlaista ongelmaa kuin sudeettisaksalaiset Tshekkoslovakiassa. Luonnollisesti myös Trianonin rauhansopimus koettiin Unkarissa samalla tavalla kuin Versailles Saksassa. Laajoilla piireilläkään ei luultavasti ollut mitään sitä vastaan, että akselin myötävaikutuksella Unkarin aluetta päästiin laajentamaan jo ennen varsinaisen maailmansodan syttymistä. Päänsärky Unkarille, niin kuin Suomellekin, alkoi vasta idän sotaretkestä.

Ennen sotaa kirjoitetuissa Suomen Budapestin-lähetystön raporteissa todetaan muun muassa, että Unkarin yhteiskuntakehitys oli ollut varsin feodaalinen; esimerkiksi yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta ei voitu puhua. Vaalilaissa oli nimittäin mm. seuraavanlaisia pykäläiä: naisten äänioikeus koski vasta 30 vuotta täyttäneitä, vähintään neljän lapsen äitejä. Koska oppositio havitteli äänestäjikseen köyhempiä kansankerroksia, tämä estettiin määräämällä vaalilaissa,

että kouluttamattoman työvoiman piti osoittaa olleensa kuusi vuotta yhtä mittaa saman isännän palveluksessa. Silloisen sisäministeri Széllin sanoin (Tauno Sutisen raportti Budapestista):

"Salaisen äänioikeuden tullessa käytäntöön on käytettävä myös ankarampaa mittapuuta äänioikeutettuihin nähden kuin julkisen äänestyksen vallassa olleen. Jälkimmäisessä korvaa yleisen mielipiteen harjoittama kontrolli arvostelukyvyn puutteen. Tätä käsitystapaa ei ole pidettävä reaktionäärisenä, meneväthän näillä perusteilla laaditun lakiehdotuksen määräykset äänioikeudesta kansakunnan edun kannalta äärimmäisen mahdolliseen rajaan saakka. Äänioikeus ei ole mikään "selbstzweck", vaan välikappale valtakunnallisen perustuslaillisen elämän turvaamiseksi."

Myös Budapestin-raportti joulukuun 28. päivältä 1938 valottanee Unkarin liukumista akselin vaikutusvaltaan. Raportin otsikko on "Juutalaisten asema Unkarissa":

"Tämän kuun 22. päivänä julkaistiin hallituksen laatima lakiehdotus juutalaisten julkiseen ja taloudelliseen elämään osallistumisen rajoittamisesta. Viime huhtikuun 7. päivänä hyväksyi parlamentti lain, jossa niin ikään säännösteltiin juutalaisten oikeuksia. Lain mukaan oli juutalaiseksi laskettava sellainen henkilö, joka ei ennen elokuun 1. päivää 1919, kommunistikapinan loppua, ollut luopunut mooseksenuskosta, ja juutalaisia sai olla korkeintaan 20 % kullakin määrättyllä julkisen tai taloudellisen elämän alalla."

Uusi ehdotus, jonka yksityiskohdista ei ollut aikaisemmin mitään vuotanut julkisuuteen, on Unkarin oloissa ennenkuulumattoman ankara ja poikkeaa huomattavasti aikaisemmasta laista. Sen pääkohdat ovat seuraavansisältöisiä: juutalainen on jokainen, joka on mooseksenuskolainen ja oli mooseksenuskolainen lain voimaan astuessa, jonka molemmat vanhemmat ovat mooseksenuskolaisia ja kaikki puolijuutalaiset. Määritelmästä voitiin joissakin tapauksissa poiketa, muun muassa sota-ansioiden perusteella. Suomella ei luonnollisestikaan ollut siinä laajuudessa juutalaisongelmaa kuin

Unkarissa - tuotakoon kuitenkin tässä yhteydessä esille, että em. komiteamietinnön mukaan myös Suomesta todistettavasti luovutettiin kymmenkunta Itävallasta Suomeen paennutta juutalaista saksalaisille Viron kautta sodan aikana. Mitä tulee saksalaisystävällisiin mielialoihin, oli niitä Suomessakin runsaasti, varsinkin sotilaspiireissä. Historiallisesti ne liittyivät Suomen vapaussotaan, jossa von Goltzin komentamalla saksalaisjoukoilla oli oma osuutensa. Jo useampaan otteeseen siteeraamani komitearaportti kiinnittää myös huomiota Suomessa keväällä 1941 tapahtuneeseen SS-sotilaiden värväykseen. Tällainen muodostelma syntyi, mutta sodan myöhemmässä vaiheessa se lakkautettiin ja kutsuttiin kotiin. Samainen komiteamietintö on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että Suomen ulkomaanedustustojen diplomaattiraportteihin ei ollut kiinnitetty tarpeellista huomiota. Mielenkiintoista on, että Suomen Berliinin-lähetystöstä ainakin kolme kertaa viitattiin siihen mahdollisuuteen, että Saksa mahdollisesti sopisi Neuvostoliiton kanssa ennen sotilaallisten siirtojen alkamista. Myös Budapestista toukokuussa 1939 lähetetyssä Martola-nimisen henkilön sotahysteriaa käsittelevässä raportissa todetaan, että Unkarissa ei ajatella sodan syttyvän vielä ja katsotaan, että Suomi pystyy järjestämään olympialaisensa (vrt. esim. urheilujohtaja Urho Kaleva Kekkonen puhetta koeolympialaisissa syksyllä 1939). Kuitenkin raportissa todetaan, että sota Englannin ja Saksan välillä on väistämätön ja sen voittaa se, jonka puolella Neuvostoliitto on. Syksyllä Budapestista lähetetyssä raportissa kerrotaan Ruotsin lähettilään suositelleen Suomelle myöntyväisyyttä Neuvostoliiton ankarinkiin vaatimuksiin ja neuvotaan välttämään sodankäyntiä naapurin kanssa nyt. Samalla lähettiläs kertoo, että myöhempi ajankohta voi olla soveliaampi sodankäyntiin.

Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen aiheutti Unkarissa tyrmistyneen reaktion. Heimoveljemme rupesivat keräämään rahaa, ja lähetystöraporteista käy ilmi kuinka vähävaraisetkin ihmiset luovuttivat vähästään tällaiseen keräykseen. Unkarista koottiin myöskin 450 miehen vahvuinen vapaaehtoisjoukko, joka ei kuitenkaan ehtinyt perille ennen kuin sota jo loppui. Unkari oli myös tunnetusti hyvin voimakkaasti mukana rauhanvälityksessä, ja erään Budapestin-raportin mukaan Berliinin kautta haluttiin energisesti välittää, mutta Suomal-

ta olisi pitänyt tulla sen verran myönnytyksiä, että Neuvostoliitto ei olisi joutunut kärsimään arvovaltatappiota. Ministeri Talakselta pyydettiin vakuuksia siitä, että Hankoniemi voidaan antaa Neuvostoliitolle, mikä ei luonnollisesti ollut ministerin valtuuksissa.

Kuten jo totesin, idän sotaretki muutti lopulta sekä Unkarin että Suomen tilanteen ratkaisevasti toisessa maailmansodassa. Tämä lähensi sukulaiskansoja siinä määrin, että ei ole liioiteltua puhua kohtalonyhteydestä.

Isäni Toivo Heikkilä, joka myöhemmin toimi myös Paasikiven sihteerinä, oli uransa aikana kahteen otteeseen diplomaattina Unkarissa. 5.3.1941 hän kirjoitti presidentti Risto Rydille osoitetussa sähköissään, että on saatu varma tieto odotettavasta Saksan hyökkäyksestä Neuvostoliittoon. Tähän olen saanut johtolangan isäni kirjoittaman *Paasikivi peräsimessä* -kirjan oikovedoksista. Huomasin, että kirjan sivulla 44 esitetty asia on alun perin kirjoitettu minä-muodossa, vaikka se on lopulliseen kirjaan painettu passiivimuodossa. Kirjassa todetaan, että Paasikivi ei ollut ottanut asiaa vakavasti. Mielenkiintoista on myös, että sähkössä viitteenä mainittu aikaisempi, helmikuinen raportti puuttuu ulkoministeriön raporttikokoelmasta. Eräässä kansiossa tosin mainitaan, että Berliinistä on saatu tieto, että raporttia ei ole lähetetty! (Todettakoon samassa yhteydessä, että vuoden 1941 raporteista viisi tai kuusi siirtyi ulkoministeri Wittingin haltuun, ja hänen arkistonsa on tiettävästi tuhottu.)

Marraskuussa 1941 Budapestista lähettämässään raportissa isäni kuitenkin palaa sähköeseensä, jossa hän käsittelee Hitlerin Barbarossa-suunnitelman toteutumista. Tässä raportissa, jonka nimi on Tolstoin epoksen mukaan *Sota ja rauha*, hän toteaa mm. että ohjelma Euroopan uudelleenjärjestelystä ei ole toteutunut enää samalla täsmällisyydellä kuin aikaisemmin. Samalla hän antaa ymmärtää, että tämä psykologinen takaisku voi aiheuttaa suurempiakin seuraamuksia. Sivumennen sanoen hän toteaa myös tähän saakka uskoneensa, että maihinnousu Britteinsaarille olisi mahdollista, mutta tästedes katsovana, että se oli täysin mahdollisuuksien ulkopuolella. Tätä hän perustelee sillä, että Saksa on kaikki ratkaisevat sotavoittonsa saavuttanut tykistöylivoimalla, jota ei siinä määrässä voida siirtää

Britteinsaarille - varsinkin kun liittoutuneilla pyörii sotateollisuus jo maksimiteholla. Hän sanoo myös, että rauha Englannin ja Saksan välillä on mahdollisuuksien ulkopuolella.

Toimittamassani *Paasikivi peräsimessä* -kirjan uudessa laitoksessa olen 63-sivuiseen esipuheeseen ottanut mukaan isäni julkaisemattomasta muistelmateoksesta ns. Budapestin episodin. Tässä isäni kertoo vierailleen 1941 Suomessa ja silloin jo keskustelleensa Paavo Kastarin, Johannes Sukselaisen ja Sakari Tuomiojan kanssa ja sanoneensa: "Kuka käski mennä tähän sotaan?" Hän ei kuitenkaan saanut ymmärtämystä osakseen, vaan häntä pidettiin defaitistina, mikä oli natsien käyttämä termi vastustajista. Samassa elämänkertotteessa hän kertoo usein Budapestissa neuvotelleensa Unkarin ulkoministeriön sanomalehtiosaston päällikön Ullein-Reviczkyn kanssa sotatilanteesta. Hänellä oli herännyt halu vaikuttaa omien näkemystensä mukaisesti Suomen kohtaloon. Unkarin armeija lyötiin hajalle ja se joutui jättämään lähes täydellisesti aseistuksensa venäläisille. Maa vähitellen liukui toivottomaan tilanteeseen, josta oli haettava ulospääsyä. Kun sanomalehtiosaston päällikkö esitti (edelleen julkaisemattomien muistelmien mukaan) isälleni, että Unkari haluaisi kutsua jonkun arvovaltaisen henkilön - joka ei kuitenkaan saisi kuulua hallitukseen, koska asia herättäisi saksalaisten taholla liikaa huomiota - isäni oli kertomansa mukaan hetken mietittyään ehdottanut professori Edwin Linkomiestä. Saatuaan asianomaisesta curriculum vitaen sanomalehtiosaston päällikkö Ullein-Reviczky hyväksyi ehdotuksen, jota hänen ei tarvinnut asemansa vuoksi alistaa kenellekään. Näin professori Linkomies saapui Unkariin tammikuussa 1943. Tämä vierailu herätti Unkarissa tavatonta mielenkiintoa, ei vähiten sen vuoksi, että asianomainen oli loistava puhuja ja esitti yhden puheistaan vierailumaansa kielellä - tunnetun fennougristimme, professori Paavo Kettusen harjoittamana.

Valtionarkiston tutkija, maisteri Kauko Rumpunen on todennut, että historian olemus on yksityiskohta, mikäli olen hänet oikein ymmärtänyt televisiohaastattelun perusteella. Suomen ja Unkarin kohtalonyhteyden lankojen sitomiseksi on nyt siirryttävä budapestiläisen Magyar Hirlap -sanomalehden artikkeliin torstailta toukokuun 6. päivältä 1993. Tämä artikkeli täyttää koko sivun ja sen otsikko on "Ullein--

Reviczky ja sodasta irtautumisen politiikka". Kirjoitus alkaa pienellä analyysillä sodanaikaisesta uutisfilmistä, jossa pääministerinä toiminut kreivi Teleki saapuu Roomasta Budapestin eteläiselle rautatieasemalle. Paikalla on runsaasti arvokasta väkeä (vrt. Paasikiven lähtö neuvottelumatkalle Moskovaan!). Filmin tekstissä ei esiinny kuin kreivi Telekin ja silloisen ulkoministerin Csáky'n nimeä, mutta kuvasta voidaan kuitenkin tunnistaa 10 - 15 enemmän tai vähemmän tunnettua vaikuttajaa. Lukuisten sotilaspukuisten henkilöiden joukossa nähdään yksi siviilihenkilö, joka tervetuliaispuheen aikana huomiota herättäen liikkuu ja viittoilee ikään kuin haluten ohjata tapahtumien kulkua. Kaikesta näkyy, että hän ei ole tavallinen jalankulki- ja. Esityksen jälkeen studiossa kysytään eräältä vanhemmanpuoleiselta herralta, kuka tuo filmissä ollut mies oli, vastaukseksi saadaan: "No tietenkin sanomalehtipäällikkö." Ja huomautan, että se herra ei voinut olla 10 minuuttia ilman että hänellä olisi ollut jokin uusi ajatus päässään, mikä pitäisi heti toteuttaa. Lopuksi johdannossa vielä todetaan, että Ullein-Reviczky oli anglosaksiseen suuntautuvan irtautumispolitiikan eräs merkittävimmistä esitaistelijoista ainakin vuodesta 1942 asti. Koska samassa artikkelissa kuitenkin käsitellään myöskin varsin suurta joukkoa muitakin henkilöitä, on Ullein-Reviczky'n toiminnan oikeisiin puitteisiin asettamiseksi käsiteltävä myöskin heitä.

Unkarilla oli maailmansotien välissä järjestö, jota kutsuttiin revisioliigaksi, ja jota johti myöhemmin pääministeriksi noussut kreivi Teleki. Alun alkujaan tämä järjestö pyrki toiminnallaan lähinnä tasapainottamaan pikkuententen valtioiden harjoittamaa Unkarin-vastaista propagandaa ulkomailla. Tämän järjestön ulkomaanedustuksen henkilöt tulivat pääasiassa Telekin johtamasta valtiotieteen instituutista ja olivat yleensä hyvin koulutettuja henkilöitä. Joukossa oli muun muassa monta korkeatasoista sanomalehtimiestä. Myöhemmin tämä liiga Telekin toivomuksesta keskittyi natsi-Saksan tavoitteiden tutkimiseen ja ennakoimiseen. Lehtiartikkelissa kerrotaan, kuinka Teleki värväsi erään lahjakkaana pitämänsä henkilön, jotta tämä menisi 1937 Saksaan ottamaan selvää natsijohdon suunnitelmista Unkarin suhteen. Samalla hän varoitti tätä henkilöä silloisesta Unkarin lähettiläästä Berliinissä, joka sokeasti uskoi Hitlerin jatku-

vaan menestykseen - seikka, johon Teleki epäili ei enää tuossa vaiheessa uskonut. Telekin traagisen itsemurhan jälkeen¹ tämä henkilö jäi Berliiniin, missä hän ei varsinaisesti ollut virallinen diplomaatti, mutta saattoi silti mm. käyttää lähetystön kuriiripostia. Hänellä oli lisäksi oma chiffre-järjestelmä, joka erosi ulkoministeriön virallisesta järjestelmästä. Saksalaismielisen pääministeri Bardosyn erottua "terveydellisistä syistä" tämän henkilön tehtäväksi tuli olla yhteydessä uuteen pääministeriin Kállayhin. Toinen samaisessa artikkelissa esitetty mielenkiintoinen yksityiskohta on, että vuonna 1942 pääministeriä vaihdettaessa pääministeri ja lehdistöpäällikkö olivat tavanneet. Kysymyksessä ei liene ollut mikä tahansa perhetapaaminen, koska kumpikin henkilö antaa elämäkertoissaan tilaa tälle tapaamiselle. Näyttää siltä, että lehdistöpäällikkö on vaikuttanut amiraalin Horthyn suuntaan siinä, keneen vaali osui pääministeriä valittaessa. Samoin on mielenkiintoista, että kun Unkarin Berliinilähettiläs ilmoittaa pääministeri Bárdossyn erosta valtiosihteeri Weizsäckerille, tämä huomauttaa lähettiläälle lukeneensa englantilaisista lehdistä, että Ullein-Reviczkyä suunnitellaan ulkoministeriksi. Weizsäcker teroittaa lähettiläälle, että mikäli muutenkin epäilyttävään uuden hallituksen muodostamiseen liittyisi sanomalehtipäällikkö Ullein-Reviczkyn nimittäminen ulkoministeriksi, ei hallitusvaihdosta pidettäisi kummallisena, vaan saksalaisvastaisena! Neljä päivää myöhemmin Ribbentropp määräsi valtiosihteerin ilmoittamaan Budapestille, että Ullein-Reviczky on mahdottomuus hallituksessa. Saksan ulkoministeri ei tulisi hänen kanssaan keskustelemaan! Natsien vakoilu ilmoittaa artikkelin mukaan myöhemmin vielä, että Ullein-Reviczkyn parhaita ystäviä Budapestissa on Unaydin, Turkin Budapestin-lähettiläs: "Eikö ole tarpeeksi, että hänellä on englantilainen puoliso; pitääkö hänellä olla vielä turkkilainen ystävä?! Ja tämä aikoo tulla ulkoministeriksi?! Joka tapauksessa pääministeri Kállay ei uskaltanut ottaa Ullein-Reviczkyä hallitukseensa.

Samaisessa lehtiartikkelissa kerrotaan myöskin, että Ullein-Reviczky on julkaissut muistelmansa 1947 ranskankielisenä Neuchatelissa

¹ Unkarin ja Jugoslavian välisen hyökkäämättömyyssopimuksen vastaisesti Unkaria vaadittiin liittymään Hitlerin Kaakkois-Euroopan hyökkäykseen (ennen idän sotaretkeä).

Sveitsissä. Elämäkerrasta (*Guerre allemande paix russe*) käy ilmi, että Ullein-Reviczkyn toiminta oli hyvin monitahoista, ja Linkomiehen kutsu Budapestiin oli yksi palapelin osa. Hänellä oli 12 kohdan ohjelma, josta mainittakoon muutamia kohtia: 1. Hän neuvottelee István Horthyn kanssa, josta oli 1942 tehty isänsä amiraali Horthyn seuraaja ja varamies, ja joka oli tunnettu siitä, ettei hän sietänyt natseja. Ullein-Reviczky suositteli István Horthylle, että tämä asettuisi sellaisen Hitlerin uuden Euroopan luomista vastustavan muodostelman johtoon. 2. Hän asettuu yhteyteen huomattavien kirkonmiesten kanssa. Suomalaisesta näkökulmasta on mielenkiintoista, että näiden henkilöiden joukossa on piispa Sándor Raffay, joka esiintyy Martti Voipion toimittamassa kirjassa suomalais-unkarilaisista kirkonyhteyksistä. 3. Hän neuvottelee Unkarin armeijan sanomalehtipäällikön ja myöhemmän vastavakoilupäällikön kanssa siitä, että tämä vaikuttaisi Unkarin armeijan komentajaan armeijan puhdistamiseksi äärioikeistolaisista aineksista. Armeijan komentaja ei ole kuitenkaan tarpeeksi rohkea ryhtyä tähän. 4. Hän neuvottelee valtiollisen poliisin päällikön kanssa yhteistoiminnasta, jonka tarkoituksena on saada tiedot natsien vakoilusta Unkarissa. 5. Hän ottaa yhteyttä professori Jenő Chólnokyyn, joka on puheenjohtaja unkarilaisten turaanilaista sukulaisuutta (yhtymäkohtia unkarilaisten ja saamelaisten sukulaisajatuksen) korostavassa seurassa. Myös tämän henkilön hän haluaa puolelleen Hitlerin uutta Euroopan järjestelyä vastaan. 6. Hän neuvottelee hallituspuolueen propagandasta ja lehdistötoiminnasta vastaavien henkilöiden kanssa, jotta nämä antaisivat selvän käsityksen Unkarin senhetkisistä tavoitteista. (Pääministeri Kállay korosti usein puheissaan Unkarin etua, mikä luonnollisesti sillä hetkellä jo merkitsi alkavaa luopumista aseveljeydestä Hitlerin kanssa.)

Tässä yhteydessä voidaan myös siteerata 5.2.1943 päivättyä ministeri Vuorimaan raporttia otsikolla *Professori Linkomiehen käynti*:

"Tänään päättyi professori Edvin Linkomiehen käynti sekä eduskunnan varapuhemiehenä että tiedemiehenä Unkarissa. Tämän vierailun merkitys suomalais-unkarilaisiin suhteisiin nähden on arvioitava erittäin suureksi. Unkarilaisten laatima ohjelma ja vastaanottotapa oli niin arvokas, ettei se parempi

olisi voinut olla. Eräs juhlan järjestäjistä sanoikin minulle suoraan, että Unkari on tahtonut tämän käynnin avulla demonstroida suhtautumistaan Suomeen mahdollisimman näkyvällä tavalla. Se, että ohjelmassa oli Unkarin alahuoneen esimiehen suuri, professori Linkomiehen esitelmää 'Suomi sodassa' seuraava vastaanotto, jotka molemmat tapahtuivat parlamentin juhlahuoneistossa ja joissa oli läsnä sanalla sanoen jokseenkin Unkarin koko poliittinen johto - kuusi hallituksen jäsentä, ylä- ja alahuoneen esimiehistö, suuri määrä molempien jäseniä, suurin osa valtiosihteerejä ja paljon muuta kansaa, pääministerin noin 40:lle johtohenkilölle järjestämä lounas, valtionhoitajan vastaanotto ja opetusministerin ateria, jossa oli läsnä tiedemiesmaailma, on osoituksena siitä huomiosta, mikä Unkarin taholta tälle vierailulle annettiin. Myöskin allekirjoittaneen järjestämässä iltapäivätilaisuudessa, jossa oli saapuvilla noin 200 henkilöä, oli useita hallituksen jäseniä, valtiosihteerejä, korkeakoulujen rehtorit ja professoreja.

Professori Linkomiehen poliittinen esitelmä Suomesta, mikä sinänsä oli loistava esitys, herätti tavatonta huomiota, niin että siitä joka puolella vieläkin puhutaan ja tullaan se Unkarin kielellä julkaisemaan erikoispainoksena. Lehdistö on sivumäärin käsitellyt Suomen asioita ja selostanut kaikkia tapahtumia professori Linkomiehen matkan yhteydessä. **Vain saksalaiselta taholta tehtiin huomautus - minulle Saksan sanomalehtineuvos, lähetystösihteeri Heikkilälle saksalaiset sanomalehtimiehet, jotka olivat esitelmä-tilaisuudessa läsnä - ja esitettiin peittelemätön valitus siitä, ettei esitelmässä mainittu Saksaa ollenkaan.** Esitelmätilaisuudessa tai sitä seuranneessa teetilaisuudessa olivat läsnä myöskin Habsburgilaiset arkkiherttuat Albrecht ja vanha sotamarsalkka Josef sekä Italian ja Saksan lähettiläät."

Lisättäköön edelliseen vielä se, että professori Kettusen muistelmateoksen mukaan isäni Toivo Heikkilä oli saksalaisten välittömästi protestoidessa vastannut heille: "Saksaa ei voitu mainita, koska olisi sitten ollut mentävä myöskin Molotov-Ribbentropp-sopimukseen."

Pääministeri Kállayn aivoituksista saa myös informaatiota ministeri Vuorimaan 14.3.1943 kirjoittamasta raportista. Sen otsikko on *Ministeri von Kállay Suomen ja Unkarin suhteista*:

"Pari päivää sitten tavattuani pääministerin puhui hän laajasti Unkarin ja Suomen suhteista. Hän huomautti kaikkien asioiden osoittavan, että Suomen ja Unkarin on ylläpidettävä ja kehitettävä heimokansojen välisiä suhteita sekä energisellä tavalla että monipuolisesti. Kun aikaisemmin on sanottu, että maiden välinen etäisyys estää lähempien suhteiden luomisen muuten kuin aivan määrätyillä kulttuuri- ja taloudellisilla aloilla, niin ei tämä nykyaikana enää pidä paikkaansa. Etäisyydet eivät nykyään merkitse juuri mitään ja tämä tekijä vaikuttaa osaltaan siihen, että miltei kaikilla aloilla, myös poliittisella ja sosiaalisellakin, Unkarin ja Suomen lähentyminen on täysin mahdollinen mitä kiinteimpiin yhteistyömuotoihin saakka."

"Tätä yhteistyön kehitystä kaikkia aloja koskevaksi ei estä sekään, että molemmat kansat ovat eläneet niin erilaisissa olosuhteissa, että niiden mentaliteetti ja kehitystaso useissa suhteissa eroavat toisistaan, sillä yhteisiä kysymyksiä on kaikilla aloilla paljon ja ne ovat laadultaan sellaisia, että molemmille niiden kehittäminen ja suojaaminen on tärkeä, vieläpä välttämätönkin."

"Suomella on aina ollut itäinen vaaransa, josta sitä on uhannut sekä slaavilainen imperialismi että proletaarinen penetraatio, jotka molemmat ovat yhtä tuhoisia pienen kansan olemassaololle. Toiselta puolen sillä on ollut lännessä rikkaan Ruotsin kapitalismi, joka myöskin on pyrkinyt nielemään Suomen suurkapitalismin pyörteisiin. Näitä molempia vaaroja vastaan, joista tietenkin itäinen on verrattomasti suurempi, on Suomi joutunut omaa kansallista olemassaoloaan silmällä pitäen taistelemaan. Suomen voima taistelussa on ollut sen demokratia. Kaikkien kansalaisten keskinäinen lähentyminen, tasa-arvoisuuden syntyminen, mikä samoin kuin sosiaalisten problemien mahdollisimman pitkälle selvittäminen, on luonut sen pohjan, mikä kansan itsenäiselle kehitykselle ja yhteistunnolle

on ollut välttämätön. Unkarin kansa taas on ollut toisissa olosuhteissa, niin että sitä on myöskin uhannut venäläinen imperialismi idästä ja toiselta puolen saksalainen penetraatio lännestä. Turvatakseen itsensä näitä vastaan on Unkari ollut pakotettu kulkemaan toisia teitä, luomaan itselleen aristokratian, joka on turvannut sen kansallista omalaatuisuutta, itsesäilytystarvetta venäläistä vaikutusta vastaan. Saksalaista penetraatiota vastaan taas on sen parhaimpana suojana ollut pienateeliston luominen, johon on aina liitetty paras osa kansan eri aineksista, olipa sitten kysymys tiedemiehistä tai talous- ja liikemiehistä, papeista tai sotilashenkilöistä. Tämä pikku aate-
listo muodostaa Unkarin keskiluokan parhaimmiston ja on varmin kansallinen turva lännestä tapahtuvaa penetraatiota vastaan, jonka pyrkimyksenä on kansallistunnon huonontaminen. Tätä henkeä vastaan ei taas sen enempää talonpoikaisväestö kuin työväestökään pysty taistelemaan."

Ministeri Vuorimaa käsittelee raporteissaan myöskin keskusteluja sanomalehtipäällikön kanssa. Näistä on pähkinänkuoressa todettava, että sanomalehtipäällikkö on lausunnoissaan huomattavasti pessimistisempi, mistä seuraava todiste:

"Sanomalehtipäällikkö oli lausunnoissaan huomattavasti pessimistisempi kuin pääministeri. Itärintamaan nähden ei hän pitänyt mitään vastaisia tapahtumia varmana, vaan sanoi, että on odotettava ja katsottava, mitä siellä pystytään saamaan aikaan. Kun niin suuret määrät aseita ja muita varustuksia on joutunut viholliselle sen hirvittävän ylivoimaisuuden tähden, saattaa olla täysin epätietoista, pystytäänkö ja millä seuduin rintama niin paljon vakiinnuttamaan, ettei venäläinen vyöry enää voi jatkua. Hän tuntui yleensä epäilevän sitä, että tällainen vakiinnuttaminen voisi syntyä muuten kuin kelirikon vaikutuksesta ja toivoi siitä syystä, että Unkarissa nyt jo puhjennut kevät nopeasti laajenisi itään ja pian aiheuttaisi sellaisen kelirikon, etteivät venäläiset pystyisi enää hyökkäystään jatkamaan. **Saksan sotilasjohto on ollut kaiken arvostelun alapuolella.**"

Ministeri Vuorimaan raporteissa todettiin myöskin, että vuoden 1943 kieppeillä Unkarissa kilpaili kaksi suuntausta: toinen kannatti saksalaista auttamista itärintamalla, toinen taas Unkarin joukkojen kokoamista omia rajoja suojelemaan. Viime mainittu suuntaus voitti, ja myös ulkopolitiikan linja muuttui. Avainhenkilöinä olivat pääministeri Kállay ja ulkoministeriön sanomalehtiosaston päällikkö Ullein-Reviczky, jolla oli avioliittonsa kautta yhteyksiä Turkkiin. Hänen appensa oli nimittäin englantilainen diplomaatti Istanbulissa, ja myös Ullein-Reviczkyllä oli tapana viettää siellä lomiaan. Istanbuliin lähetettiinkin "uskottu mies", joka sai yhteyden englantilaisiin. Myös Kairoon perustettiin salainen radioasema. Ajatuksena oli rauhantunnustelun sijoittaminen yleensäkin puolueettomiin maihin. Edellä mainittu kreivi Telekyn uskottu toimi tällaisena henkilönä Tukholmassa ja sai amerikkalaisiin vakavasti otettavan yhteyden. Ilmeisesti osittain varovaisuussyistä myöskin sanomalehtipäällikkö siirrettiin Unkarin Tukholman-lähettilääksi, jossa virassa hän toimi siihen asti kunnes saksalaiset miehittivät liittolaisensa Unkarin 21. maaliskuuta 1944.

Lisätäksemme vielä erään mielenkiintoisen henkilön esitykseen todettakoon, että myös eräs vuosisatamme suurimmista tiedemiehistä, C-vitamiinin keksijä, Nobelin palkinnon saanut, hiljattain kuollut Albert Szent-Györgyi toimi henkensä uhalla salaisten rauhantunnustelujen merkeissä eräässä tieteellisessä kongressissa Istanbulissa.

Ulkopolitiikan toinen linja ei kuitenkaan saavuttanut sitä menestystä, jota sen ajajat siltä odottivat. He eivät nähneet, eivätkä voineetkaan nähdä, että maailmansota muuttaisi voimasuhteet siinä määrin kuin tapahtui. He laskelmoivat aikanaan niin, että länsivalloilla olisi ollut neuvottelupöydässä enemmän sananvaltaa, vaikka heidän sotajoukkonsa eivät olisi Unkarin rajoille ehtineetkään. Kuten tunnettua, Jaltan vahva mies oli kuitenkin Stalin, ja Unkarin sodanjälkeinen historia määräytyi pitkälti Jaltassa tehtyjen sopimusten pohjalta. Täytynee kai sanoa, että Suomi selvisi paremmin, joskin vaaran vuodet tarjosivat monia dramaattisia käänteitä.

Mikä oli sitten näiden henkilöiden kohtalo, joiden käsissä oli Unkarin toisen linjan ulkopolitiikan langat? Pääministeri Kállay pääsi

joksikin aikaa piiloon Unkarin Turkin-lähetystöön. Unkarin Tukholman-lähettiläs vastasi saksalaisten miehityksestä ilmoittaneeseen sähköeseen, että hän ei alistu mihinkään vallankaappaukseen. Hän sai 24. päivänä 1944 sähkösanoman: Valapetturi! Poistettu valtion virkamiesten luettelosta! Seuraavana päivänä hän sai uuden sähkösanoman: Riistetty Unkarin kansalaisuus! Tämä ei ollut tavaton kohtalo niihin aikoihin; useimmat neutraaleissa maissa olleet Unkarin lähettiläät menivät maanpakoon.

Kuten edellä on kerrottu, Ullein-Reviczky ehti kirjoittaa muistelmaansa, mutta hän ei enää palannut kotimaahansa, vaan asettui asumaan Turkkiin, Bosborin rannalle. Hän kuoli siellä vuonna 1955 - unohdettuna.

Lopuksi, jotta otsikko tulisi ammennettua mahdollisimman pitkälle, lainaan Suomen Budapestin-lähetystön raporttia nro 11, joka on päivätty Budapestissa 12. helmikuuta 1943. Asia: Suomi ja Unkari (ministeri Aarne Vuorimaa):

"Viime kuukausina on erittäin merkille pantava ilmiö Unkarin julkisessa sanassa ollut se huomio, jota siinä Suomelle on omistettu. Tämä huomion kiinnittäminen on tuotu esille erikoisesti niissä merkeissä, että Unkarin ja Suomen asema yleistilanteessa on hyvin suuressa määrin samanlaatuinen. Ymmärrän tämän niin, että sillä pyritään ulospäin selittämään sitä, että Unkari niin kuin Suomikin on olosuhteitten pakosta joutunut asemaan, jossa se ei ole voinut toimia toisin, kuin mitä se on tehnyt, toisin sanoen pakkotilanteen alaisena.

Erikoisesti on tätä maiden yhdenmukaista asemaa painotettu niissä lukuisissa kirjoituksissa, jotka professori Linkomiehen käynti aiheutti. Useat lehdet ovat julkaisseet artikkeleja tästä asiasta, muun muassa Pester Loyd kuluvan kuun 6. päivänä kirjoituksen "Finnisch-Ungarische Analogien". Kirjoituksessa selostetaan varsin tarkoin professori Linkomiehen esitelmää Suomen sodasta ja huomautetaan seuraavista yhdenmukaisuuksista: parlamentaarinen valtiojärjestys, usko kantavien periaatteiden arvoon, korkea etiikkaan perustuva inhimillisyys, kukois-

tavan kulttuurielämän jatkuminen sodan aikanakin, jota molemmat eivät käy ainoastaan valtiollisen riippumattomuutensa tähden, vaan myös korkeampia päämääriä varten, nimittäin kristillisen eurooppalaisen sivistyksen palauttamiseksi, ja lopuksi juuriaan myöten terve kansansielu, joka ritarillisesti taistelee oikeuden ja olemassaolon puolesta. Artikkelin loppuun seuraa lauseeseen: 'Nämä kaikki tekijät vaikuttavat siihen inhimilliseksi nimitettävään tosiasiaan, että Suomi ja Unkari, nämä molemmat heimokansat, jotka alueellisesti ja sielullisesti niin kauan ovat olleet erillään toisistaan, tässä sodassa ovat saavuttaneet sellaisen käsitysten yhteneväisyyden, jollainen kuuluu kansain elämässä harvinaisuuksiin.'

Lähteet

1. Miklós Horthy. Emlekirataim. Extra Hungariam 1990 Budapest.
2. Edwin Linkomies. Vaikea aika, s. 113-131. Taskupainos, Otava 1980.
3. Ulkoministeriön arkisto: sodan aikaisia Budapestin-lähetystön raportteja (kirjoittajat Sutinen-Talas-Martola-Heikkilä-Vuorimaa).
4. T.H. Heikkilä. Paasikivi peräsimestä. Uusittu laitos, toim. Antti Heikkilä. Gummerus 1991.
5. Magyar Hírlap, 6.5.1993, sivu 11. Ullein-Reviczky Antal és a "kiugrási" politika (Ullein-Reviczky Antal ja sodasta irtautumisen politiikka).
6. Professori Lauri Kettunen. Matkapakinoita ja muita muistelmia, s. 365-366. Kauppa kirjapaino 1960.
7. Hornborgin komitean mietintö.

IMRE MADÁCHIN IHMISEN MURHENÄYTELMÄ TOIVO LYYN TULKINTANA

FK Éva Gerevich-Kopteff

Kun aikoinani mietin tutkielmani aihetta, professori Mikko Korhonen ehdotti minulle, että analysoisin Madáchin Ihmisen murhenäytelmää Toivo Lyy'n suomennoksena. Miksi tämä tuntui hänestä ja myös minusta hyvältä idealta? Ihmisen murhenäytelmähän on Unkarin kirjallisuuden suurimpia ja maineikkaimpia teoksia (1860)¹ ja se on käännetty kokonaisuudessaan suomen kielelle (1943). Sitä paitsi suomentajana oli tunnettu ja ansioitunut kääntäjä Toivo Lyy.²

Unkarilaisista teoksista siitä on eniten käännöksiä eri kielille. Jo 1960-70-luvuilla György Radó tutki ja vertaili näitä käännöksiä, joita jo tuolloin oli melkein 70. Nyt niitä lienee enemmän jo senkin vuoksi, että monille kielille on käännetty uudestaan. Radó tuli siihen tulokseen, että Toivo Lyy'n suomennos kuuluu käännösten parhaimmistoon.³ Radó itse ei osannut suomea, mutta hän tutki suomennosta suomen kieltä taitavan henkilön avustuksella, ei tosin kokonaisuudessaan, mutta samoja kohtia kuin muistakin käännöksistä.

Käännösmäärään on voimakkaasti vaikuttanut alkuperäisen teoksen yleisfilosofinen ja ylikansallinen aihe, joka ehkä eri uskonnonkunnista riippumatta, mutta dualistiseen maailmankuvaan sidottuna käsittelee elämän peruskysymystä: ihmisen elämän mielekkyyttä, ihmiskunnan tuulevaisuutta sekä yhteiskunnan mahdollisuuksia. Nykyaikana teosta voi pitää vieläkin ajankohtaisempana.

Korkeatasoisen alkuperäisen teoksen erottaa käännöksestä se tärkeä seikka, että alkuperäinen on ainutkertainen, toistumaton ilmiö kun taas "käännökseltä ei voi vaatia täydellisyyttä. Ei ole olemassa yhtä

ainoa optimaalista käännöstä."⁴ Jos joskus syntyy kohdetekstinä täydelliseltä vaikuttava käännös, se on usein varsin kyseenalainen ekvivalenssin suhteen. Ajattelen nyt useita Unkarin käännöskirjallisuuden helmiä. Hyvin onnistunut käännös on itsenäisesti toimiva yksikkö, joka tavallaan irtautuu lähdekielen tekstistä ja kulttuurista.

Käännös on arvioitava kohdetekstinä nimenomaan silloin, kun on kyse kaunokirjallisuudesta, ja silloin myös ekvivalenssiin suhtaudutaan eri tavalla, useiden tekijöiden osana. Ekvivalenssi on nimittäin moninainen ja monimutkainen käsite. Sen arvioiminen, mikä kulloinkin on ekvivalenttia mikä ei, riippuu monista seikoista: käännöksen tekstityypistä, sen tarkoituksesta ja ajankohdasta, siis nk. käännöstilanteesta ja kääntäjän persoonallisuudesta. Tässä haluankin korostaa, että kääntämisellä on subjektiivinen, intuitiivinen puolensa.

"Juuri kääntäjä viime kädessä päättää *mitä, milloin ja miten* käännetään."⁵ Mutta kenelle, se on eri asia.

Mitä? - Valinnan syyt

Haluaisin nyt tarkastella, mitkä seikat ohjasivat Lyy'n valintaa. Miksi hän valitsi juuri Madáchin teoksen? Tähän kysymykseen on tällä hetkellä vaikea antaa vastausta. Lyy nimittäin ei osannut unkaria eikä tuntenut vielä Unkarin kirjallisuuttakaan. Valitettavasti häneltä puuttui siis eräs tärkeä nykykääntäjän ominaisuus: lähdekielen ja -kulttuurin tuntemus. Mutta silti hänellä oli ollut mahdollisuuksia tutustua jo aikaisemmin ainakin yhteen Murhenäytelmän kohtaukseen, joka ilmestyi v.1924 Valvojassa Otto Mannisen kääntämänä.⁶

Ehkä Toivo Lyy oli lukenut Murhenäytelmän saksankielisinä laitoksina, sen kielen taitaja kun oli. Hän itse käytti Dóczin⁷ ja Mohácsin⁸ saksannoksia, mutta todennäköisesti vasta työtä jo tehdessään. Luultavasti hänen käytössään oli Paavo Siron proosamuotoinen raakakäännös aluksi.

Ollessaan 30-luvun puolivälissä Unkarissa stipendiaattina Paavo Sironäki Murhenäytelmän teatteriesityksenä Budapestissä. Myös 1934

Wienissä oli erinomainen, hyviä arvosteluja saanut esitys, josta hän oli saattanut kuulla. Siro innostui näytelmästä ja käänsi sen unkarilaisten avulla. Eräs avustajista oli Béla Kálmán, Eötvös Collégiumin huonetoveri, myöhemmin professori hänkin. Tultuaan Suomeen 1936 Siro antoi käännöksen eräälle tuttavalleen, joka lupasi toimittaa työn eteenpäin.⁹ Sen jälkeen käännös katosi Siron näköpiiristä. Seuraavan kerran hän kuuli käännöksestä vasta v.1943, kun näki oman nimensä mainittavan Lyy suomennoksen esipuheessa, jossa häntä kiitettiin esifilologisesta työstään.¹⁰ Hänen nimensä pulpahti esiin myös Lauri Kettusen kovasanaisessa lehti-arvostelussa,¹¹ jossa tämä moittiessaan Lyy runomittaa väitti tämän käyttäneen usein suoraan Siron proosakäännöstä. Asia tuntuu edelleen vähän salaperäiseltä, mutta siihen ei enää saada selvyyttä, koska Siron raakakäännöstä ei liene enää olemassa, kuten ei Lyy käsikirjoitustakaan.

Lyy toinen tie alkuperäisen tekstin ymmärtämiseen oli silloisen unkarin kielen lehtorin Gyula Weöresin antama apu, jota hän kiitti samassa esipuheessaan.

Vastatessaan saamiinsa arvosteluihin Lyy nimesi vielä kaksi lähdettä, jotka olivat jo edellä mainitut saksankieliset laitokset.¹² Niiden avullahan hän oppi osittain tuntemaan lähdetekstiä. Käännöksen alulle paneva voima oli kuitenkin silloisen stipendiaatin Paavo Siron henkilökohtainen innostus ja valtava työ.

Kenelle? - Kohdekulttuuri, kohdelukija

Kenelle-ehto on riippumaton kääntäjästä. Se on annettu tilanne, josta kääntäjän pitää olla tietoinen ja parhaassa tapauksessa hän kuuluu itsekin siihen ryhmään, jolle hän kääntää. Tästä näkökulmasta katsottuna runoilijana ja ansioituneena kääntäjänä tunnettu Toivo Lyy oli sopiva henkilö Tragedian suomentamiseen.

Kääntäjän on tunnettava lähdekulttuurin lisäksi myös kohdekulttuuri. Kääntämisessä on kaksi vaihetta: vieraskielisen tekstin ymmärtäminen on ensimmäinen vaihe, ja toinen on sen merkitykselle uskollinen ilmaiseminen kohdekielellä. "Kääntäjä lähtee annetusta tekstistä,

jonka hän on ymmärtänyt ja tulkinut."¹³ Nimenomaan tämä tulkitseminen tapahtuu kohdekulttuurin näkökulmasta. Kääntäjä on itse ensin vastaanottaja, sitten hänen on ajateltava käännöksen vastaanottajaa ja kohdekulttuuria. "Kääntäjän on nähtävä lähdetekstit tavallaan kohdekulttuurin jäsenen silmälasien lävitse."¹⁴ Kohdekulttuurin tuntijana ja tavallaan sen osana kääntäjä näkeekin lähdeteoksen eri aspekteista, arvioi sen kokonaisuutena uudella tavalla, ja hän voi käsitellä sen osatekijät, esim. ilmaukset ja ilmiöt erilaisina, uudensävyyisinä. "Käännökseen vaikuttaa ratkaisevasti se, kuinka kääntäjä vastaanottajana tulkitsee lähdetekstin."¹⁵

Käännöksen vaikutus ja vastaanotto riippuvat vastaanottajan tilanteesta, hänen odotuksistaan ja näin ollen kohdekulttuurista ja kohdekielestä. Kääntäjän täytyy tuntea hyvin kohdekulttuuria; tässä tapauksessa on tunnettava sen kirjallisuuslajit sekä niissä käytetty kieli ja eri tyyllisuuntaukset, kohdelukijan maku ja hänen odotuksensa. Vastaanottajat ja heidän odotuksensa muuttuvat ajan myötä.

Milloin?

Käännöksen ajankohtakin on tärkeä. Eri aikoina on nähty kääntäminen eri tavoin. "Ajan maku asettaa tiettyjä vaatimuksia kääntämiselle, vaikuttaa käännösnormeihin."¹⁶ Lähde- ja kohdetekstin välistä ekvivalenssia arvioitaessa on aina otettava huomioon käännöstilanne, jonka tärkeänä osatekijänä on aikakausi. Ekvivalenssi on dynaaminen käsite, joka vaihtelee ajan ja maun mukaan.

Lyy'n käännös ilmestyi v 1943. Käännösprosessi tapahtui edeltävinä vuosina, ja Lyy käyttäekin sen ajan runouden kieltä. Joskus se tuntuu konservatiivisemmalta kuin Madáchin 1850-luvulla käyttämä kieli, jota tunnetusti jo tuolloin moitittiin vanhanaikaiseksi, vaikka sen syyt löytyvätkin tietoisesta ja taitavasta tyyllittelystä. Arvostelut antavat jonkinlaisen kuvan siitä, minkälaisen vaikutuksen Lyy'n tekstit tekivät ilmestyessään. Silloinen tavallinen suomalainen vastaanottaja, lehden arvostelija hyväksyi sen runokielenä. Näytti siltä, että arvostelusta huolimatta Lyy onnistui melko hyvin tehtävässään, vaikka kieltämättä käännös on epätasainen; rytmiset ja vähemmän rytmiset osat vaihte-

levat joskus häiritsevästi. Kettusen arvostelu johtui Yrjö Varpion ja Lajos Szopory Nagyin mukaan osittain juuri kääntämisen ekvivalenssikäsitteen vapaammaksi muuttumisesta siihen aikaan.¹⁷

Ongelmana onkin nykysuomalainen lukija, jonka on vaikeaa sulattaa näin rytmistä ja riimistä kieltä. Puhumattakaan siitä, että Lyy on käyttänyt enemmän riimejä kuin Madách. Todennäköisesti Dóczin saksankielisen käännöksen riimit vaikuttivat Lyy:n suomennokseen. Näin ollen Lyy:n käännös on tavallaan vanhentunut.

Edellisen lisäksi Ulla Mikkonen väittää: "Klassiseksi tulleiden teosten kieli saattaa helposti esineistyä, jähmettyä symboleiksi, jotka eivät enää ole ilmaisukykyisiä. Cajanderin ja Jylhän käännöksissä on tänä päivänä sisällön ja kielen epäsuhtaisuudesta aiheutuvaa tahatonta koomisuutta, joka kaipaa oikaisua. Runollinen sanonta sumentaa mahtipontisen puheen ja väkevän tunteen."¹⁸

Toivo Lyy käyttää vanhanaikaisia sanoja, jotka nykylukijoista tuntuvat koomisilta: esim. *auvo*, jonka unkarinkielinen vastine *boldogság* on nykyäänkin paljon käytetty arkipäiväinen sana. Madách tarkoitti sillä maanpäällisen elämän onnellisuutta, mutta *auvo* on nykyään jo vanhentunut, koominen sana. Tai *hekuma*, jonka unkarinkielinen vastine *kéj* on paljon uskottavampi ja nykykielessäkin käytetty. Vaikka nämä suomenkieliset sanat ovat edelleenkin käytössä, niiden tyylivivahde on melkolailla toinen.

Ráfael főangyal
 Ki *boldogságot* árjadoztatsz,
 A testet öntudatra hozva,
 És bölcsességed részesévé
 Egész világot felavatva:
 Hozsána néked, Jóság!

Sinä annat vuotaa auvon virtain,
 teet tomusta itsetajuisen
 osalliseksi viisaudestas
 maailman kaiken vihkien -
 hoosiannaa, Hyvyys!

Lucifer

Vajh, mi nagy szavat
Mondottatok ki. A család s tulajdon
Lesz a világnak kettes mozgatója,
Melytől minden *kéj* és kín születni fog.

És e két eszme nő majd szüntelen,
Amig belőle hon lesz és ipar,
Szülője minden nagynak és nemesnek,
És felfalója önnön gyermekének.

Miten suuret
nyt lausuttiin sanat: omaisuus ja perhe!
Ne ovat maailman se kaksoisponnin,
joka kaiken hekuman ja tuskan siittää.
Ja ne kaksi käsitettä kasvaa, kasvaa
niin kauan, kunnes kehittynyt niistä
on isänmaa ja teollisuustyö -
ja ne kaiken jalon ja suuren synnyttää,
mut myöskin omat lapsensa ne syö.

Miten? - Ekvivalenssi ja kääntäjän persoonallisuus

Millainen suhde on lähdetekstin ja kohdetekstin välillä? Suhde ilmenee ekvivalenssissa. Olen jo todennut, että ekvivalenssi on monimutkainen ilmiö ja dynaaminen käsite. Ekvivalenssiin kuuluvat verbaalisten lisäksi kulttuuri-ilmiöt, joiden takia kääntäminen onnistuu vain osittain. "Jos käänöksessä tuo huolellisesti esille jonkin aspektin, muita täytyy vaimentaa."¹⁹ Ei-kielellisille ilmiöille, kuten kulttuuriarvoille, jää vain vähän tilaa käänöksissä. Juuri kulttuurispesifiset ilmiöt ovat vaikeasti tavoitettavia sekä tavallaan vaarallisia, ja niiden esilletulemisessa tai piilottamisessa on kääntäjän persoonallisuus voimakkaasti mukana. Ekvivalenssiin vaikuttavat ajan ja kohdelukijan lisäksi ennen kaikkea kääntäjän maku, mielipiteet, alitajunta jne, mitkä ilmenevät esimerkiksi semanttisesti tiettyjen sanojen valinnassa ja kulttuuriaspektin unohtamisessa.

Kääntäminen vaatii ihmisen persoonallisuutta kokonaisuudessaan. Kuten "jokainen lausuma heijastelee puhujan sen hetkistä tajunnantilaa ja hänen tarkoituksiaan,"²⁰ tarkoituksenmukaisuudesta tulee viestinnän dominoiva tekijä, ja lisäksi siinä (käännös)tilanteessa korostuu tekijän/kääntäjän persoonallisuus. Onkin aina korostettava, että kääntämisellä on humanistinen, hermeneuttinen luonne.

Tarkastelin vähän myös Lyy'n persoonallisuuden vaikutusta tulkintaan seuraavissa esimerkeissä.

Lyy'n näkemysero Madáchiin on aiheuttanut vakavia tulkintaongelmia. Esim. sanan *lauma* käyttö: enkelijoukosta Madách kirjoittaa: *angyalsereg*, jonka Lyy kääntää jatkuvasti enkelilaumaksi pilkaten Jumalan armeijaa. Sanan käytön takana saattaakin piillä luterilaisuuden puritaani ja maallinen ajattelutapa tai uskonnonvastaisuus.

Kääntäjän mielipiteen liian voimakas esilletulo ja hänen ironinen asenteensa tavallaan häiritsevät ekvivalenssia.

I. szín

Angyalok serege térdén.

Enkelilauma polvillaan.

Lucifer

Dícsér eléggé e hitvány sereg,
És illik is, hogy ők dícsérjenek.

Nuo houkat ylistäkööt, jotta riittää.
Ja sillä *laumalla* syy onkin kiittää:

Lucifer

Megúntam ott a második helyet,
Az egyhangú, szabályos életet,
Éretlen gyermek-hangu égi kart,
Mely mindég dícsér, rosznak mit se tart.
Küzdést kívánok, diszharmóniát,
Mely új erőt szül, új világot ad,

Hol a lélek magában nagy lehet,
Hová, ki bátor, az velem jöhet.

En voinut sietää arvosijaa toista,
en kaavaelämää iät yhdenmoista,
en *tyhmää taivaslaumaa, joll' on kaulaa*
lapsäänin aina ylistystä laulaa.
Mua kutsuu taiston, ristiriidan tie!
Se uutta voimaa luo, se uuteen vie
maailmaan, jossa sielun aateloi
sen itseys suureksi ja jonne voi
mua seurata, kell' uskallusta lie!

Lauma-sanan tuomitsevaa sävyä lisää voimakkaasti negatiivismerkityksinen adjektiiviyhtymä.

Myöhemmin teoksen loppupuolella enkelikuoro käyttää sanaa *lauma* ihmisjoukosta halveksien samalla kun ennustaa kiittämättömyyttä. Madáchin sanankäyttö taas on paljon neutraalimpi, vähemmän halveksiva. Lisäksi Lyy'n *lauma* (ihmisjoukko) ryhtyy aktiiviseen vastarintaan, päinvastoin kuin Madáchilla. Asia lienee tärkeä, koska ihmisten käyttäytyminen yhteiskunnassa on teoksen eräs peruskysymys.

Angyalok kara
Tégy bátran hát, és ne bánd ha
A *tömeg* hálátlan is lesz,

Enkelten kuoro:
Rohkein rinnoin tietäs riennä,
vaikka vastaan *lauma* lyö.

Tämä ironinen asenne tulee esiin teoksen alussa enkelikuoron pitkässä laulussa, joka alkuperäisessä tekstissä esittää koko kosmoksen yhtenä virtaavana säkeistönä. Mutta suomenkielisessä käännöksessä kokonaisuus on rikottu pikku säkeistöiksi, joissa on koomisia riimejä. Ulkonäöltäänkin suomalainen versio täysin poikkeaa unkari-laisesta. Seuraavana on kuoron alku:

Angyalok kara
 Milyen büszke láng-golyó jön
 Önfényében elbizottan,
 S egy szerény csillagcsoportnak
 Ép ő szolgál öntudatlan.
 Pislog e parányi csillag,
 Azt hinnéd, egy gyöngé lámpa,
 S mégis millió teremtes
 Mérhetetlen nagy világa.
 Két golyó küzd egymás ellen
 Összehullni, szétsietni:
 S e küzdés a nagyszerű fék,
 Pályáján tovább vezetni.
 Mennydörögve zúg amaz le,
 Távulnan rettegve nézed:
 S kebelében milljó lény lel,
 Boldogságot, enyhe békét.

Enkelikuoro:

Loistollaan tuo liekkipallo
 tahtoo voiton muista viedä -
 mut vain pientä tähtisarjaa
 palvelee se, vaikk'ei tiedä.

Tuo taas pienoistähti vilkkuu
 vain kuin lampputuikki - vaikka
 miljoonaisen luomakunnan
 ääretön on asuinpaikka.

Palloa kaks yhteen pyrkii
 sekä torjuu toisiansa -
 ja se kiista pitää niitä
 rientämässä radoillansa...

Kauhuin katsot, kun tuo pallo
 avaruuden kuiluun pauhaa -
 mut sen syli miljoonille
 onnen suo ja tyyntä rauhaa.

Kannattaa kiinnittää huomiota myös erääseen toiseen tekstin ulkonäköön liittyvään seikkaan, nimittäin erilaiseen tapaan kirjoittaa runojen rivien ensimmäiset kirjaimet. Siihen aikaan rivit aloitettiin unkariksi aina isoilla kirjaimilla, se kuului tuon ajan runomuotoon. Suomessa taas seurattiin arkikäyttöä, eli vain lauseet aloitettiin isoilla kirjaimilla.

Lyy'n käännöksen seuraava erikoispiirre on, että siitä on tullut alkuperäistä pitempi. Se on häiritsevä tekijä nimenomaan esityksen kannalta. Pituus johtuu ensinnäkin siitä, että Lyy yrittää liian tarkkaan seurata semantiikkaa ja kirjoittaa tämän takia pitempiä lauseita, joissa on osittain turhia, ainakin runoutta vähentäviä selityksiä. Samalla hän lisää omiaan ja näin luulee valaisevansa merkitystä.

Ádám

Mit járjuk e végtelen hóvilágot,
Hol a halál néz ránk üres szemekkel,
Csak egy-egy foka ver zajt, vízve bukva,
Amint felretten lépteink zaján;
Hol a növény is küzdni már kifáradt,
Korcsúlt bokor leng a zuzmók között.

Aatami:

Minua miksi vaellutat tässä
loputtomassa lumierämaassa,
jossa meitä tyhjin silmäkuopin
tähyää kuolema, *mut herättää*
vain pelkkää halveksuntaa rinnassani-
ja jossa joku hylje ainoastaan
saa aikaan ääntä, kun se veteen syöksyy
pelästyessään askeliamme -
ja kasvikin jo uupui kamppailuun:
vain vaivaispensas nuokkuu sammalessa.

Alkuperäisessä tekstissä on kuusi riviä, Lyy'n tekstissä kymmenen. Puolitoista riviä Lyy on keksinyt kokonaan itse (kursiivilla) ja tällä kerta se ei sovikaan tekstikokonaisuuteen. *Halveksunta* ei ole kohe-renssissa tekstin kanssa. Mutta näin ollenkin jää kolme ja puoli riviä

liikaa. Ne johtuvat pitkistä suomalaisista sanoista, osittain pakosta, mutta joskus Lyy olisi voinut käyttää lyhyempiäkin tai jättää jotkut pois poeettisista ja tavallaan myös käytännön syistä.

Näyttämöä varten

Syy siihen, että Lyyin suomennos ei ollut sodan aikanakaan kovin tunnettu, ja nyt sitä tunnetaan vielä vähemmän, on myös se, että Ihmisen murhenäytelmää ei ole koskaan esitetty Suomessa. Alkuperäisen teoksen suuri suosio perustuu nimittäin näytelmän esittämiseen. Siitä tuli menestys nimenomaan näytelmänä. On monia unkarilaisiakin, jotka eivät ole jaksaneet lukea sitä koskaan, mutta nauttivat siitä näyttämöllä esitettynä vaikka vähän lyhennettynä. Lyy itse väittää: "Koetin luoda elävää sanaa, selkeää, yksinkertaista, todella korvinkin tajuttavaa puhekieltä, joka samalla olisi runoa, mahdollisimman vähän normaaleista erkanevin sanamuodoin. Olin runoillut Madáchin suomeksi erityisesti näyttämöä varten...." Valvoja 1945. Tosin monet väittävät Lyyin tavoitteen epäonnistuvan.

Lyyin neuvonantaja varmasti kuului niihin unkarilaisiin, jotka olivat ehdottomasti Murhenäytelmän teatteriesityksen kannalla. Jotkut jaksavat vieläkin nimittää sitä vain lukudraamaksi tai runoelmaksi, mutta ihmeeksi teatteriesityksenä nähtynä. Lähes sata vuotta ovat kirjallisuustieteilijät ja teatterintekijät kiistelleet asiasta. Usein Murhenäytelmää on pidetty suurena filosofisena teoksena, ja on unohdettu, että se on itsenäisesti toimiva taideteos omine ulottuvuuksineen, eikä ole edes huomattu lukuisia tragedian lajiominaisuuksia. Niitä ovat esim. pessimismi tai antiikin kuoron muuttuminen nykydraamoissa selkärangattomaksi joukoksi.²¹ Ihmisen murhenäytelmä sisältää kyllä molemmat, siis kuoron ja modernin joukonkin, mikä johtuu draaman niin sanotusta kaksitasaisuudesta: siinä esiintyvät taivaan taso ja maanpäällinen taso.²²

Juuri jatkuva teatterimenestys todistaa, että ohjaajilla on ollut parempi kyky nähdä Murhenäytelmä kuvina, visuaalisena näkynä, suurina historiallisina speaktaakkeleina, joissa näky ja eleetkin kuvaavat yhteiskunnallisia ja filosofisia asetelmia. Jos Lyy olisi saanut

Murhenäytelmän näyttämölle tekstin käännettyään, kuten hän oli toivonut, ehkä Suomessakin vastaanotto olisi ollut toisenlainen. Mutta ajankohta oli traaginen; sotavuodet ja niiden jälkeiset suuret murrokset suomalaisessa yhteiskunnassa ja myös runokielessä. Nuoret sukupolvet eivät enää hyväksyneet vanhoja arvoja tarkoittavia käsitteitä ja vanhojen arvojen muotoja. He tarvitsevat nyt uutta käännoästä, vaikkakin joitakin Lyyä hyviä ratkaisuja ja mukaansa tempaavia säkeistöjä hyväksi käyttäen. Tämä onkin houkutteleva haaste uudelle kääntäjälle, jonka on ratkaistava esim. seuraavanlaisia kysymyksiä: Missä määrin pitää ottaa huomioon suomalaisen kohdelukijan maku ja odotukset? Kannattaako ja voiko runokieltä käyttää lainkaan?

1. Madách Imre: Az ember tragédiája, Magyar Helikon, 1962. (tässä käytetty painos)
2. Imre Madách: Ihmisen murhenäytelmä, Porvoo-Helsinki, WSOY, 1943
3. Radó György: Az ember tragédiája a világ nyelvein. 1971. IV. közlemény, A finn fordítás, 103-109
4. Katharina Reiss-Hans J. Vermeer: Mitä kääntäminen on. Teoria ja käytäntö. Gaudeamus 1986. s. 64
5. id. s. 49
6. I. Madách: Ihmisen murhenäytelmä O. Mannisen kääntämänä, Valvoja-Aika, 1924.s73-85
7. Emerich Madách: Die Tragödie des Menschen. Dramatisches Gedicht. Aus dem Ungarischen übersetzt von Ludvig Dóczi. Stuttgart.1891.
8. Imre Madách: Die Tragödie des Menschen. Dramatisches Gedicht. Aus dem Ungarischen übertragen von Jenö Mohácsi. Bp. Leipzig 1933.
9. Paavo Siron haastattelu 17.12.91.
10. Madách: Ihmisen murhenäytelmän esipuhe, id. s. 17
11. Lauri Kettunen: I.M.Ihmisen murhenäytelmä. Kirjallisuutta, Valvoja, 1944:283-286

12. Toivo Lyy: Madáchin Ihmisen murhenäytelmän suomennos, Väittelyä, Valvoja, 1945, s. 43-47
13. Katharina Reiss-Hans J. Vermeer: id. s. 13
14. id. s. 30
15. id. s. 33
16. id. s. 80
17. Yrjö Varpio & Szopori Nagy Lajos: Ismerkedő ismerősök, OSzK,1990, s. 39
18. Aarne Kinnunen: Draaman maailma, 1984. s. 90
19. Katharina Reiss-Hans J. Vermeer: id. s. 25
20. id. s. 55
21. Toivo Lyy: id. 22. Aarne Kinnunen: id. s. 223-231
22. Bécsy, Tamás: Az ember tragédiája műfajáról, Irodalomtörténet, 1973.2.sz.

SUOMI JA UNKARI 1956

FK Juhani Huotari

Suomen Tasavallan ja Unkarin Kuningaskunnan väliset vilkkaat kulttuuriyhteydet, jotka olivat huipentuneet vuonna 1938 solmittuun kulttuurivaihtosopimukseen, katkesivat tosiasiallisesti Saksan miehittettyä Unkarin keväällä 1944. Saksalaismiehityksen vaihtuminen venäläisiin miehittäjiin ei muuttanut tilannetta; heimohenki oli poissa ja vanhat yhteydet katkenneet.

Eräänlaisena Suomi-Neuvostoliitto Seuran mallin mukaisena vasemmistolaisena solidaarisuusjärjestönä perustettiin 10.10.1950 Suomi-Unkari Seura, johon aluksi liittyi lähes pelkästään kommunisteja ja muita kansandemokraattista liikettä lähellä olleita henkilöitä.

Unkarilaisten tehtyä v. 1954 aloitteen vanhan kulttuurivaihtosopimuksen uudistamisesta, alettiin myös ystävyysseuran vasemmistolaisuus kokea eräänlaiseksi rasitteeksi. Unkarin Kansantasavallan lähettiläs József Szepka pyrki aktiivisesti luomaan yhteyksiä Suomen poliittisiin ja yhteiskunnallisiin vaikuttajiin. Kenties merkittävintä ymmärtämystä asialleen hän löysi suomalaisten kansatieteilijöiden ja kielitieteilijöiden keskuudessa. Professori Kustaa Vilkuna oli tietävästi jatkanut kirjeenvaihtoa jo sotaa edeltäneeltä ajalta hyvin tuntehansa unkarilaisen kollegansa Gyula Ortutayn kanssa, joka puolestaan oli varsin näkyvä poliittinen hahmo Unkarissa 1940-luvun lopulla toimimalla mm. Unkarin Pientalonpoikien puolueen (Independent Smallholders' Party) kansanedustajana.

Vuoden 1956 kesään tultaessa olivat kulttuurivaihtosopimushankeen valmistelut jo edenneet niin pitkälle, että itse sopimuksen allekirjoit-

tamisen piti tapahtua jo saman vuoden aikana. Unkarin ulkoministeriön arkistossa Budapestissa läpikäymistäni Szipkan laatimista Helsingistä lähetetyistä lähettiläsraporteista käy ilmi mm., että Vilkuna kertoi Kekkosen näyttäneen hankkeelle vihreää valoa. Suomalaisten olikin helpompi avata yhteyksiä myös Unkariin päin sen jälkeen, kun Suomen ja Neuvostoliiton kesken oli solmittu Tieteellis-tekninen sopimus v. 1955. Asiat etenivät siis Szipkan kannalta hyvään suuntaan ja myös ystävyysseuran toiminta osoitti laajenemisen merkkejä. Hän saattoikin tyydytyksellä raportoida Ulkoministeriöön Budapestissa, että mm. vuoden 1956 seuraan liittyi joukko tunnettuja kansalaisia, joukossa professorit Kustaa Vilkuna ja Lauri Hakulinen, ministeri Kauno Kleemola, kansliapäällikkö Ahti Karjalainen jne. Asia tulkittiin - aivan oikein - Budapestissa myönteiseksi eleeksi suomalaisten taholta suhteiden uudelleen lämmittämiseksi Unkarin kanssa. Vuoden 1956 kuluessa ehdittiin myös luoda ensimmäinen suomalais-unkarilainen ystävyyskaupunkisuhde Lahden ja Pécsin välille.

Unkarin lokakuussa alkaneen kriisin takia kulttuurivaihtosopimus menetti kuitenkin ajankohtaisuutensa siirtyen aina vuoteen 1959 saakka.

NKP:n 20. edustajakokouksesta tihkuneiden tietojen perusteella oli ennakoitavissa, että muutosten tuulet tulevat ravistelemaan itäistä Eurooppaa. Kriisin rajuus tuli - ainakin suomalaisille - kuitenkin yllätyksenä. Tilannetta toki tarkkailtiin koko syksyn ajan ja mm. maamme laajalevikkisin päivälehti Helsingin Sanomat saattoi Wienissä ilmestynyttä "Die Presseä" lainaten kirjoittaa 2.10.1956, että Titon ja Hruschtshevin välillä Jaltalla käydyissä neuvotteluissa oli ollut esillä mm. neuvostojoukkojen vetäminen Unkarista ja Romaniasta. Samoihin aikoihin puhkesi Poznanin kaupungissa rajuja mellakoita, joissa poliisi ja turvallisuusjoukot avasivat tulen mielenosoittajia kohtaan, jolloin tuloksena oli kymmeniä kuolleita. Koko Puola ajautui pian poliittiseen kriisiin.

Helsingin Sanomat uutisoi näyttävästi myös Budapestissa 6.10. toimeenpannusta Rajkin, Pálffyn, Szőnyin ja Szalain maineenpalautuksesta ja uudelleenhautamisesta. Viikkoa myöhemmin lehti kiinnitti

näkyvää huomiota Budapestin ja Belgradin välisten suhteiden lämpenemiseen sekä korkea-arvoisen puolue- ja hallitusdelegaation saapumiseen Unkarista Jugoslaviaan. Mm. Mihály ja Vladimir Farkasin pidättäminen ja Rákosin syrjäyttäminen poliittisesta elämästä tulkittiin osoituksiksi Unkarin suuntautumisesta titolaisuuteen.

Suomalaisten ennakoasenteisiin lokakuun kriisi ei kuitenkaan sanottavasti vaikuttanut; se ainoastaan vahvisti jo aiemmin omaksuttuja käsityksiä. Suomen Sosialidemokraatti totesi esimerkiksi 20.10. pääkirjoituksessaan, että:

"...Ei voi pitää pelkkänä sattumana sitä, että Unkarin johtomiesten Jugoslaviaan matkustaessa heidän puolueensa päälehti Szabad Nép katsoi sopivaksi selvin sanoin todeta, että kaikki hyvä ei suinkaan tule Moskovon kommunistijohtajien taholta, eikä näiden julistusta pidä ottaa itsestään selvänä ohjenuorana. Melkein tragikoomillisilta vaikuttavat uudelleenhautaukset ovat osaltaan olleet omiaan todistamaan ankarasta pyykinpesun halusta, joka parhaillaan pyrkii purkautumaan kansandemokratioissa osoituksena toiveesta itsenäiselle tielle. Liikoja ei suinkaan sovi toivoa näistä tapauksista. Kommunismi on kommunismia, olipa sen johdossa sitten Gerő, Rákosi - tai Tito. Mutta jos käymistila voi johtaa jossakin määrin nykyistä riippumattomamman vyöhykkeen syntymiseen idän ja lännen välille, on sillä Euroopan rauhan kannalta huomioon otettava merkitys. Ja tilan antaminen vapaammille tuulille siellä, missä tähän asti on tunnettu vain yhden oikeaoppisuuden rautainen laki, voi ajan mittaan merkitä suuria."

Unkarin opiskelijaliikhehdinnästä ja mm. Budapestin Teknillisen yliopiston opiskelijoiden esittämistä vaatimuksista lehdissä kyllä kerrottiin seuraavien päivien aikana, mutta enimmäkseen ne jäivät Puolan tapahtumien varjoon; mikäli Gomulkan ei onnistuisi pitää tilannetta kommunistipuolueen hallinnassa, oli olemassa vaara, että Moskova menettäisi Puolan. Se taas vaarantaisi Hrushtshevin aseman Kremlissä.

Budapestissa 23.10. järjestetystä suurmielenosoituksesta kantautuneiden uutisten johdosta Suomen Kommunistisen Puolueen poliittinen

toimikunta kokoontui 24.10. käsittelemään vallitsevaa kansainvälistä tilannetta ja erikoisesti tilannetta Puolassa ja Unkarissa. Kokous päättyi toteamaan, että:

- tilanne Puolassa osoittaa rauhoittumisen merkkejä; Puolan työläiset eivät anna riistää itseltään sosialismin saavutuksia ja Puolan kansa haluaa säilyttää hyvät suhteet Neuvostoliittoon;
- edelleen todettiin, ettei niiden tietojen perusteella, joita tähän asti on ollut käytettävissä, voida tarkoin määritellä tilannetta ko. maissa, esimerkiksi kiihkokansallisten ainesten osuutta Unkarin tapahtumissa jne. Selvänä kuitenkin voidaan pitää, että taantumukselliset ja ulkomaiset piirit pyrkivät kaikin keinoin kapitalismin palauttamiseen maassa.

Kansallisen Kokoomuksen päivälehti Uusi Suomi uutisoi toimittaja Matti Pirhosen kirjoittamana Puolan tapahtumien herättäneen innostusta Unkarissa:

"Vaikka sunnuntaina ei Budapestissa tiedettykään yleisesti Puolan tapahtumista, tieto kuitenkin levisi nopeasti ja jo pitkän aikaa ovat kansalliset ainekset siellä valmistelleet mielialaa suuriin ja ratkaiseviin muutoksiin".

Lehdet reagoivat ensimmäisen kerran voimakkaasti 25.10, jolloin mm. Helsingin Sanomat totesi pääkirjoituksessaan:

"Rautavälioverhon takana on Unkarissa näytelty draama, joka muistuttaa niitä monia aikaisempia vapautusliikkeitä, jotka tämän maan historiassa on kukistettu väkivalloin ja vierain sotajoukoin. Kansandemokratioissa vallitseva liikehtiminen, joka tähtää suurempaan sisäiseen ja ulkonaiseen vapauteen ja joka Puolan kohdalla on päättynyt kansallisten ainesten voittoon, on Unkarissa ilmeisesti saanut toisenlaisen lopun. Tosin titolaisuuden vuoksi aikaisemmin syrjäytetty Imre Nagy on päässyt valtaan ja "kapinallisia" rauhoittaakseen lupailut demokratisointia, mutta silti jää tosiasiaksi, että mielenosoitukset on kukistettu väkivalloin, käyttäen sekä unkarilaisia että venäläisiä joukkoja. Oliko Unkarin kansannousussa kysymys samalla taistelusta kommunismia vastaan, ei puutteellisten tietojen nojalla voida päätellä. Joka tapauksessa viranomaisten toimenpiteet on sanellut ilmeinen pelko. Väkijoukkojen ampuminen

rauhanomaisen rinnakkaiselon aikakaudella ei kuitenkaan ole kunniaksi enempää unkarilaisille kuin maassa oleville miehitysjoukoille. Se asettaa ne hallitukset, jotka tästä ovat vastuussa, vähemmän miellyttävään asemaan. Suomen kansa tuntee syvästi unkarilaisen veljeskansan kanssa näinä sen kärsimysten ja koettelemusten päivinä."

Uusi Suomi tyytyi samana päivänä pääkirjoituksessaan vain referoimaan kansainvälisten uutistoimistojen tietoja. Suomen Sosialidemokraatti sen sijaan otti 25.10. kantaa tapahtumiin:

"Odotetusti tuli Unkarista seuraava näyttämö sille tapahtumasarjalle, jonka viime viikonvaihteen nopeat ja dramaattiset käänteet Puolassa panivat varsinaisesti alkuun. Puolalaiset selvittivät tilanteen yllättävän nopeasti...ja ainakin tällä hetkellä siellä näyttää päästyn vakavimman ylitse. Toisin on Unkarissa. Demokratisoinnin vaatiminen on siellä saanut aikaan tilanteen, josta voidaan täydellä syyllä käyttää kapinan nimeä...Kysymyksessä ei enää ollutkaan suunnanviitoituksesta taistelevien kommunistijohtajien välienselvittely, vaan yritys, joka saapuneista tiedoista päätellen merkitsi vaaraa koko nykyiselle järjestelmälle...Unkarin hallituksen kiireinen avunpyyntö neuvostojoukoille on omiaan kuvaamaan tilanteen vakavuutta. Vallankumouksellisten vaatimuksesta pääministerin toimeen astunut Imre Nagy joutui heti ensimmäisinä pääministeritunteinaan veitsen terälle: vallankumouksen liukuminen pidemmälle olisi merkinnyt hänen kommunistisen hallituksensa pikaista loppua. Toisaalta tällainen kehitys olisi saattanut aiheuttaa maassa olevien neuvostodivisioonien ilman pyyntöä tapahtuvan asioihin puuttumisen. Nagy vapautti pyynnöllään neuvostojohdajat ratkaisusta, joka olisi merkinnyt heidän omaksumansa uuden linjan hylkäämistä ja antanut kaikki propagandavaltit lännen käsiin."

Maalaisliiton Maakansan ensimmäiset reaktiot olivat varovaisempia. Lehden etusivun otsikointi 25.10. osoittaa varsin kriittistä suhtautumista Unkarin tapahtumiin: "Vastavallankumousyritys Unkarissa - pääministeriksi valittu Imre Nagy turvautui neuvostojoukkojen apuun kapinan tukahduttamiseksi". Pääkirjoituksessaan lehti näkee Unkarin

tapahtumissa yhteyden Titoon, joka oli rohkaissut Gomulkaa; Puolan tapahtumat taas olivat rohkaisseet unkarilaisia. Myös Itävaltan valtiosopimuksen nähtiin vaikuttavan Unkariin, jossa haluttiin lisää itsenäisyyttä ja liikkumatilaa. Unkarilaiset olivat Maakansan mukaan myös tyytymättömiä nykyisiin rajoihinsa, joita pidettiin kohtuuttomina.

Kádárin tulo puolueen johtoon Gerőn tilalle kuitattiin lyhyin uutisin. Helsingin Sanomat luonnehti 26.10. Kádária titoistiksi. Seuraavana päivänä lehti uutisoi Münchenissä toimineen "Unkarin pakolaisneuvoston" ilmoittaneen "kansallisen hallituksen" perustamisesta Etelä-Unkarissa sijaitsevaan Pécsiin. Neuvostoliiton Baltian varuskunnissa taas tiedettiin määrätyn lomakiellon Puolan ja Unkarin tapahtumien johdosta. Maakansa puolestaan tiesi, että myös länsi-unkarilaiseen Győrin kaupunkiin oli perustettu vallankumoushallitus.

Kriisin jatkuessa edelleen väkivaltaisena Suomi-Unkari Seuran puheenjohtaja professori Erkki Itkonen ilmoitti, ettei hän voinut tuossa tilanteessa jatkaa seuran johdossa.

Kansainvälisten uutistoimistojen kautta alkoi tulla entistä runsaammin uutismateriaalia, mikä heijastui myös sekä lehtien että suomalaisten järjestöjen reagointiin.

Suomen Sosialidemokraatti kirjoitti pääkirjoituksessaan 28.10.

"...Tapahtumat Unkarissa...ovat paljastaneet maailmalle, mitä on elää kommunistisen pakkokomennon alaisuudessa...Nämä Unkarin tapahtumat antavat vakavaa ajattelemisen aihetta myös meille ja erityisesti niille suomalaisille työläisille, jotka kaikista päinvastaisista todistuksista piittaamatta...ovat yhäkin kuvitelleet, että työläiset kommunistien hallitsemisessa maissa viettävät leveän leivän päiviä sekä elävät onnen ja tyytyväisyyden loisteessa. Jos niin todella olisi ollut asian laita esim. Unkarissa, niin tuskinpa siellä kansa, työläiset ja talonpojat, olisi noussut kapinoimaan ja kuolemaa halveksien jatkanut päivästä toiseen epätoivoiselta tuntuva taisteluaan tykkeitä ja panssareita vastaan. Niin ei menettele kansa, jonka jokapäiväinen toimeentulo on edes tyydyttävästi turvattu ja jolla on vapaus ja mahdollisuus tuoda äänensä sanomalehdistön ja järjestöjen kautta kuuluville sekä toimia asemansa parantami-

seksi tarpeen vaatiessa myöskin avoimen työtaistelun avulla...Unkarin kansannousu on henkisen ja aineellisen pakon alaisuudessa äärimmilleen näännytetyn kansan...epätoivoinen yritys vapautua kommunistisen rauta-anturan alaisuudesta ja vapauttaa maansa samalla niistä ulkoisista kahleista, jotka sitä mm. vieraan sotilasmahdin muodossa ovat puristaneet ja sen itsenäistä elämää rajoittaneet."

Omien kommentaattoriensa ohella mm. Helsingin Sanomat turvautui myös kansainväliseen apuun. Lehden pääkirjoitussivulla julkaistiin 30.10 New York Herald Tribunen poliittisen kommentaattorin Walter Lippmannin kirjoitus "Miten pitkälle Itä-Euroopassa?":

"...Nagy ei ole kyennyt hallitsemaan tilannetta Budapestissa, vaan kapina on luisunut hänen käsistään. Unkaria tärkeämpi on kuitenkin Puola: sekä Venäjän että Saksan kannalta...kun titolaisuus on vallitsevana Itä-Euroopassa, vähenee samalla punaisen armeijan hyökkäyksen uhka Länsi-Euroopassa tuntuvasti. Vaara, että Euroopasta alkaisi maailmansota, olisi jopa vähäisempi kuin se on ollut kahden viime vuoden aikana. Meille ei olisi suinkaan edullista Itä-Euroopan nykyisen liikeyhtymisen jatkuminen niin pitkälle, että minkäänlainen sovittelu Venäjän kanssa ei olisi enää mahdollista. Sehän voisi johtaa veritekoihin, joihin meidän olisi ehkä puututtava kunniamme takia, vaikka me emme voisikaan sekaantua asioihin tietäen, että vaaralliset seuraamukset olisivat arvaamattomat ja laske-mattomat."

Opiskelijat ja nuorisjärjestöt ryhtyivät keräämään avustuksia toimittavaksi Suomen Punaisen Ristin kautta Unkariin. Erityisesti sosialidemokraattien ja kokoomuksen nuorisjärjestöt olivat aktiivisia. Suurempia mielenilmauksia ei kuitenkaan järjestetty sen enempää Unkarin kuin Neuvostoliitonkaan lähetystörakennusten edessä.

Tiedot Unkarin tapahtumista olivat edelleen epämääräisiä ja osin ristiriitaisia. Suoraa tietoa ei ollut myöskään Suomen Kommunistisella Puolueella, jonka sihteeristö kokoontui 29.10.; kokouksen pöytäkirjassa todetaan mm.:

"Käsiteltiin vallitsevaa kansainvälistä tilannetta ja päätettiin,

että Unkarin tilanteesta ryhdytään kaikkia kanavia pitkin hankkimaan tietoja, kuten kuuntelemalla Tsekkoslovakian, Itä-Saksan ym. radiolähetystyksiä."

Sihteeristö kokoontui myös seuraavana päivänä käsittelemään Unkarin tilannetta todeten mm.:

"Sos.demit ovat nyt esittäneet pari pääväittämää: a) kommunistien puheet rauhasta ja rauhanomaisesta rinnakkaiselosta ovat nyt saaneet käytännöllisen ilmaisunsa Unkarin ja Puolan tapausten yhteydessä; b) kaikki kommunistien puheet kd-maissa vallitsevasta hyvinvoinnista ovat osoittautuneet näiden tapausten perusteella roskaksi; päätettiin: 1) antaa kaikkien keskuskomitean eri osastojen tehtäväksi yhteistoiminnassa suunnitella selvitystyön tehostamista; 2) kehottaa kaikkia toimitsijoita aktiivisesti osallistumaan selvitystyöhön perusjärjestöissä sekä joukkojärjestöjen linjalla; 3) kutsua polit.toimikunnan kokoukseen torstaina 1.11. klo 10.00 käsittelemään tilannetta."

Ainakin porvarillisissa lehdissä julkaistiin 30.10. vetoamus Suomen kansalle myötätunnon osoittamisesta veljeskansalle Unkarissa sekä vetoamus YK:lle ottaa pikaisesti Unkarin asia käsiteltäväkseen. Allekirjoittajina oli joukko huomattavia suomalaisia tieteen ja taiteen edustajia, joukossa myös Kustaa Vilkuna. Uusi Suomi vetosi pääkirjoituksessaan suomalaisiin solidaarisuuden osoittamiseksi mm. SPR:n keräystä tukemalla.

Nagyn uudistettua hallituksensa kokoonpanoa ja Kádárin poistuttua Budapestista heijastelivat lehtien pääkirjoitukset selvää optimismia Unkarin mahdollisuuksien suhteen. Suomen Sosialidemokraatti otsikoi pääkirjoituksensa 31.10. "Nagy lupaa demokratiaa":

"...nyt on tultu siihen, mistä vuonna 1945 lähdettiin: kaikille puolueille on annettu edustus hallituksessa - sosialidemokraateillekin on varattu paikka, mutta ilmeisesti on kymmenen vihan vuoden jälkeen tuottanut suuria vaikeuksia löytää miestä paikkaa täyttämään - yhden puolueen järjestelmä on julistettu lopetetuksi ja vapaista vaaleista esitetyt voimakkaat vaatimukset ovat vihdoinkin saaneet pääministeri Nagylta vastakaikua. Muodollisesti on siis demokratia pelastettu...Niin kauan kuin

neuvostojoukot ovat maassa, puuttuu Unkarin hallituksen lupauksilta todellinen kate."

Uusi Suomi puolestaan otsikoi pääkirjoituksensa 1.11. "Vapauden voitto" :

"Unkarilla on nyt hallitus, joka kommunistisesta päämiehestään huolimatta kuitenkin jossain määrin edustaa maan suuria kansalaisryhmiä. Ja tämän hallituksen on ollut pakko myöntyä jokseenkin kaikkeen, mitä vapausliike on siltä vaatinut."

Helsingin Sanomat kiinnitti uutissivuillaan huomiota UP:n kautta tulleeseen uutiseen, jonka mukaan "kapinalliset kieltäytyvät järjestelmällisesti vastaamasta läntisten lehtimiesten kysymykseen siitä, mistä aseet olivat peräisin ja oliko kapina etukäteen valmisteltu".

Kommunistit saivat vastustajiensa optimismista uskoa käsitykselleen Unkarin tapahtumien vastavallankumouksellisesta luonteesta. SKP:n poliittinen toimikunta totesi kokouksessaan 1.11.:

"Unkarin tapauksien yhteydessä puolueen arvio on osunut suurin piirtein oikeaan. Selostustyössä on kuitenkin jäänyt taka-alalle kansandemokratian vallitessa saadut tulokset. Samoin on osoitettava, miten takapajuksen maan teollistaminen vaatii suuria uhrauksia ja miten tämän ymmärtäminen laajojen joukkojen keskuudessa on monasti vaikeaa. Tulee myös jäsenistölle annettavassa aineistossa osoittaa kapitalistisen ja sosialistisen maailman välisen kamppailun terävöityminen ...Päätettiin: 2. jatkaa edelleen Unkarin tapausten taustan selvittämistä. Nyt pidettävät puheet, kuten toveri Mäkisen 5.11.56, tulee muotoilla sellaiseksi, että ne voidaan julkaista lehdissä ja puoluetoverit voivat käyttää niitä aineistona selostustyössään. Päätettiin myös antaa julkilausuma: "Sosialistinen suurvalta Neuvostoliitto on näyttänyt esimerkkiä, jota Ranskan ja Englannin hallitukset on saatava seuraamaan. Vaikka neuvostoarmeijan joukko-osastoja oli Budapestissa Unkarin hallituksen suostumuksella on neuvostohallitus tilanteen kärjistämisen välttämiseksi vetänyt ne pois. Samoin neuvostohallitus on ilmoittanut olevansa valmis ryhtymään neuvotteluihin Varsovan sopimuksen pohjalla joukkojensa poisvetämisestä muista sosialistisen leirin maista, jos

niiden hallitukset ja kansat eivät katso turvallisuutensa vaativan enää niiden läsnäoloa. Tämä todistaa, että sosialistinen suurvalta ei tahdo puuttua muiden maiden sisäisiin asioihin, ei uhkaa sodalla muita kansoja, vaan puolustaa rauhaa viimeiseen saakka."

Ilo neuvostojoukkojen vetäytymisestä osoittautui kuitenkin ennenaikaiseksi, sillä - osin edelleen ristiriitaiset - tiedot kertoivat niiden vain ryhmittyneen uudelleen ja uusien joukkojen saapuneen Unkarin alueelle. Suomen Sosialidemokraatti kirjoitti pääkirjoituksessaan 3.11. otsikolla "Jatkuvatko pettymykset suurvaltojen suhteen?" Suezin ja Unkarin kriiseistä todeten mm.:

"...Unkarin kommunistijohto on myöntänyt kansannousun oikeutuksen. Unkarin on eronnut Varsovan liitosta, Neuvostoliiton hallitus taas on ilmoittanut olevansa valmis rauhantilan edistämiseksi poistamaan joukkonsa Unkarin pääkaupungista Budapestista sekä neuvottelemaan sotavoimiensa poistamisesta koko maasta. Unkarin tilanne on ollut jatkuvasti sekava. Tiedot asiain todellisesta tilasta ovat käyneet päivästä toiseen ristiin. Jos nyt kuitenkin viimeksi saapuneet tiedot pitävät paikkansa, on se omiaan hämmästyttämään koko sitä maailmaa, joka on luottanut Neuvostoliiton uuden johdon rauhantahtoon ja sen haluun antaa myös satelliittimaittensa itse päättää asioistaan...Aiotaanko maa nyt kuitenkin miehittää, jotta Neuvostoliiton tahto voisi olla siellä määräävänä?"

Saman päivän lehdet tiesivät kertoa Unkari-keräysten tuottavan jatkuvasti hyvää tulosta koko maasta. Suomen ylioppilaskuntien liitto järjesti suuren kansalaisjuhlan Helsingin Messuhallissa, jonne saatiin juhlapuhujiksi professori Lauri Kettunen ja kansanedustaja Martta Salmela-Järvinen. SPR:n Helsingin piirin Unkarin avun hyväksi järjestämää suurta kirkkojuhlaa Helsingin Agricolan kirkossa kunniotti läsnäolollaan myös presidentti Kekkonen puolisoineen.

Tapahtumat Unkarissa saivat uuden käänteen neuvostopanssareiden vyöryessä Budapestiin 4.11. Suomen Sosialidemokraatti reagoi 5.11.:

"Unkarin työläisten, talonpoikain, nuorison ja sivistyneistön

lyhyt vapaustaistelu stalinilaista järjestelmää vastaan on päättynyt vastarinnan täydelliseen murskaamiseen. Maan kommunistien stalinilainen siipi kutsui jälleen kertaalleen avukseen vieraan vallan sotavoimat eivätkä nämä epäröineet noudattaa kutsua...Nyt ilmoitetaan, ettei vain sosialidemokraattien, vaan ei-stalinilaisten kommunistienkin vapaus on päättynyt: koko hallituksen, jonka johdossa oli ei-stalinilainen kommunisti, ilmoitetaan tulleen vangituksi. Maata hallitsee ulkomaalaisia panssareita nöyrästi totteleva ryhmäkunta..."

Järkytystään ilmaisi myös Uusi Suomi, samoin Helsingin Sanomat, joka totesi:

"...Esirippu on langennut sen ylle, mitä on tapahtuva. Unkari on eristetty kokonaan ulkomaailmasta. Mitkään myötätunnon ilmaukset eivät sitä enää tavoita. Murhenäytelmä on koko sivistyneen maailman murhenäytelmä."

Maakansa sitä vastoin heijasteli Suomen virallista ulkopoliittista kantaa ollen sanakäänteissään huomattavasti varovaisempi:

"Unkarin vapausliike kääntyi hirvittäväksi murhenäytelmäksi. Vereksiin vaihdetut neuvostojoukot ottivat yhdellä iskulla ohjat käsiinsä... Tapahtumat alkoivat Unkarissa kaksi viikkoa sitten samaan tapaan kuin Puolassa. Ne ohjautuivat kuitenkin silmään pistävän pian toisille raiteille. Puolassa rajoituttiin valta-viin mielenosoituksiin hallitusvallan käyttäjiä vastaan. Unkarissa sen sijaan alkoi aseellinen välienselvittely. Se oli veristä veljessotaa, mutta neuvostojoukkojen puuttuessa asioiden kulkuun toiminta kohdistui yhä selvemmin näihin. Kysymys ei ollut enää vain pääsystä väljempiin oloihin sosialistisen järjestelmän puitteissa ja läheisessä yhteydessä Neuvostoliittoon, vaan pitemmälle ulottuvista tavoitteista... Ei ole vielä tiedossa, mitkä seikat saivat Imre Nagyn, kommunistin, johtaman hallituksen menemään niin pitkälle, että Varsovan sopimus sanottiin irti ja maa julistettiin puolueettomaksi... Joka tapauksessa tämän julistuksen jälkeen oli vain kaksi vaihtoehtoa: joko Unkari pääsisi irroittautumaan Jugoslavian tapaiseen riippumattomaan asemaan tai sitten Neuvostoliitto katsoisi etujensa joutuneen vaaraan ja puuttuisi jyrkästi tapahtumiin... Neuvosto-

liitto ei siis halunnut ainakaan tässä vaiheessa luopua niistä strategisista asemista, joita Unkarin maaperä saattoi sille tarjota. Voitaneen lähteä siitä, että muissakaan Itä-Euroopan maissa ei tapahdu tässä suhteessa muutosta. Siten myöskään Puolan pyrkimys päästä vapautumaan neuvostojoukoista ei voine toteutua. YK:n yleiskokous on kylläkin vaatinut Neuvostoliittoa lopettamaan hyökkäyksensä ja vetämään kaikki joukkonsa viipymättä pois Unkarista. Tämä vaatimus kaikuu kuu-roille korville. YK on vaatinut myös Englantia luopumaan hyökkäyksestään Egyptiin, mutta siitä huolimatta englantilaisten hyökkäys jatkuu täydellä teholla. Yhtä vähän voidaan toivoa, että Unkarin kohdalla tapahtuisi toisin."

Suomen Sosialidemokraatti pohti Unkarin tulevaa poliittista suuntaa:

"...selvää on tietenkin se, että kaikki ajatukset länsimaisesta demokratiasta Unkarissa ovat hautautuneet vallankumousliikkeen kukistamiseen...Eräät venäläis-unkarilaiset tiedot viittaavat siihen, että venäläiset sittenkin olisivat valmiit jonkinlaiseen puolalaisen kansandemokratian ylläpitämiseen myös Unkarissa. Nämä tiedot on lännessä tulkittu propagandaksi, mutta vasta lähimmät ajat näyttävät mikä on totuus...Seuraako maassa nyt verinen jälkiselvittely aikaisempien vuosikymmenten malliin, sekin selviää lähimpinä aikoina. Maailman silmissä suurpoliittiset näköalat joka tapauksessa ovat niin idän kuin lännenkin kohdalla näinä päivinä suunnattomasti avartuneet."

Suomen pidättäytyminen Unkari-äänestyksestä YK:ssa herätti ristiriitaisia tunteita. Helsingin Sanomat kirjoittikin 6.11.:

"Se seikka, ettei Suomi YK:n yleiskokouksessa katsonut voivansa antaa veljesmaalleen Unkarille edes sitä tukea, mitä sen ääni olisi edustanut, on epäilemättä katkera pettymys kaikille suomalaisille. Nähtävästi hallituksen taholla on tulkittu ulkopolittisia realiteetteja sillä tavoin, että näin oli meneteltävä. Edeltäkäsinkin sovittiin Pohjoismaiden kanssa, että Suomi tulisi näiden kanssa yhdessä esiintymään yhdessä ryhmässä ja yksillä linjoilla. Nyt on Suomi poikennut muiden Pohjoismaiden seurasta rohkeamatta tuoda julki omaa kantaansa. Oletamme nimittäin, että tällainen kanta meillä on ja että se on sama

kuin koko muun sivistyneen ja kristillisen maailman."

Saman päivän Uusi Suomi otsikoi näytävästi: "Unkarin tragedia ei kiinnosta hallitustamme: Suomi pidättäytyi äänestämästä YK:ssa". Maakansa taas vetosi 7.11. pääkirjoituksessaan Paasikiveen ja puolusti Suomen reaalipoliittista linjaa YK-äänestyksessä; pidättäytyminen Unkarin kysymyksessä oli Suomen etujen mukaista.

Kommunistien kanta oli edelleen varsin ongelmaton ja selvä; jos asiasta ei ollut tarkempaa tietoa, oli parasta suuntautua "luokkakantaisesti" ja joka tapauksessa toisin kuin porvarit. Niinpä SKP:n sihteeristö saattoi todeta 5.11.:

"Suezin kriisi on porvarillisen lehdistön ja propagandan taholta visusti painettu toisarvoiseen asemaan ja nostettu esille tapahtumat Unkarissa, jonka yhteydessä on käyty voimakasta neuvostovastaista kiihoitusta samoin kuin nostatetaan mielialoja kommunisteja vastaan...Päätettiin kiinnittää huomiota selostustyössä maassamme harjoitettuun Neuvostoliiton vastaisen kiihoituksen ja kansalliskiihkon lietsonnan paljastamiseen, -pidettäväksi selostustilaisuuksia toimittajille ja muuten harkita miten voitaisiin auttaa lehtiä saamaan tarpeelliset tiedot viimeaikaisista tapahtumista; - pitää yleisiä selostustilaisuuksia Keski-Idän tapahtumista ja palkkakysymyksestä, joka kansainvälisten tapausten vuoksi on jäänyt taka-alalle; -koska eräissä puolueen jäsenissäkin on ilmennyt horjuvaisuutta sosialismin paremmuuden suhteen on kysymystä selvitettävä periaatteellisesti ja sen aineiston avulla, jota on olemassa Unkarin taloudellisista saavutuksista kansandemokraattisen vallan aikana; - kehoittaa suhtautumaan epäillen siihen humanitaariseksi sanottuun apuun, jota maamme eräät piirit ovat muka Unkarin hädänalaisten hyväksi halunneet osoittaa. Unkari-seuran avustusaloitteeseen ei sitävästoin ole suhtauduttava kielteisesti, mutta tulee siinä pyrkiä siihen, että seura itse voisi kerätyt varat toimittaa Unkarissa oleville järjestöille."

Aseellisen vastarinnan vaihtuminen yleislakkoon ja pakolaisaalto länteen ei muuttanut juurikaan käsityksiä. Pakolaisia ei Suomeen saapunut - toisin kuin esimerkiksi muihin Pohjoismaihin. Suomessa

oli kyllä hyvää tahtoa, muttei mahdollisuutta ottaa pakolaisia vastaan; maamme ulkopoliittisen aseman katsottiin olevan sen verran herkän, että oli olemassa vaara vaatimuksesta pakolaisten palauttamisesta, eikä Suomessa haluttu toistaa tilannetta, jossa mm. inkeriläiset ja virolaiset jouduttiin sodan jälkeen palauttamaan Neuvostoliittoon.

Jälkiarvioissaan Unkarin kokemuksista Helsingin Sanomat antoi 9.11. jälleen palstatilaa Walter Lippmannille:

"Unkarin asema ei ole traagillinen ainoastaan siinä suhteessa, että oli katkeraa nähdä urhean kansan tuhoutuvan; se on traagillinen myös sikäli, että kapinan tulos oli säädetty jo etukäteen sen jälkeen kun Nagyn hallitus oli menettänyt otteensa kapinaliikkeeseen... Itä-Euroopan vapautumiselle on kaksi vaihetta: 1) titoismi ja 2) rajaton suvereniteetti... Unkarin tragedia on siinä, että kapinalliset yrittivät hypätä 1. vaiheen, titoismin, yli ja tällä tavalla tehdessään he asettivat vaakalaudalle venäläisten aseman Itä-Euroopassa. Viimeisten 10 päivän aikana on ollut täysin ilmeistä, että koska Unkarin vallankumousta ei pystytty vakauttamaan samalle asteelle, mihin Gomulka sai sen pysähtymään Puolassa, se on joutunut hirvittävään vaaraan... Neuvostoliiton johto esitti 30.10. lausunnon, joka vaikutti syvästi Eisenhoweriin: uusi Itä-Eurooppa on sosialististen valtioiden yhteenliittymä; se merkitsee titoismin hyväksymistä... Nyt on kysymys lähinnä siitä, kumosiko puna-armeijan sunnuntainen toiminta Neuvostoliiton politiikasta tiistaina annetun julistuksen. Puolan kohtalo saattaa riippua tähän kysymykseen saatavasta vastauksesta."

Kádárin hallituksen ryhtyessä "normalisoimaan" tilannetta Unkarissa alkoivat maan tapahtumat jäädä yhä enemmän Lähi-Idän tapahtumien varjoon. Unkarin lähetystö alkoi vähitellen toipua tapahtumien aiheuttamasta järkytyksestä ja tilanteen synnyttämistä sisäisistä ristiriidoista, jotka olivat mm. johtaneet kansantasavallan vaakunan poistamiseen lähetystön portinpielestä ja korvaamiseen ns. Kossuth-vaakunalla. Lähettäjä Szepka aktivoitui pitämään yllä tiedostusyhteyttä poliittisiin järjestöihin, joskin hänen kontaktinsa rajoituivat kommunistien ja kansandemokraattien ohella eräisiin yksityishenki-

löihin, kuten Väinö Kaukoseen ja Kustaa Vilkunaan. Suomen Kommunistinen Puolue alkoi nyt enenevässä määrin tukeutua suoraan Unkarista kantautuviin tietoihin. Myös Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen kanta alkoi selkiintyä ja kantautua myös suomalaisten tietoon. SKP:n poliittisen toimikunnan kokous päättyikin 14.11. toteamaan:

"...Unkarin asian selvittelyssä tulee pitää eräänä peruslähteenä Unkarin vallankumouksellisen työläis-talonpoikaisen hallituksen ohjelmajulistusta sekä muuta Unkaria ja Puolaa koskevaa aineistoa;...Propagandatyötä varten tulee pyrkiä saamaan entistä yksityiskohtaisempaa materiaalia Unkarin ja Puolan tilanteesta. Unkarin tilanteesta ja tapahtumista julkaistaan kirjanen, jota halpana painoksena levitetään laajojen joukkojen keskuuteen... Poliittisen toimikunnan kanta SPR:n järjestämään ns. Unkari-keräykseen ei ole muuttunut. Keskuskomitean ammatillisen osaston tehtäväksi annetaan tutkia, minkälaisia mahdollisuuksia olisi olemassa avustustoiminnan järjestämiseksi siten, että täällä kerätyt varat voitaisiin toimittaa suoraan Unkarin ammatillisten tai muiden järjestöjen kautta Unkarin kansalle jaettavaksi."

SKP:n keskuskomitean kansainvälinen osasto käänsi suomeksi toimitsijoilleen ja lehdistölle jaettavaksi ulkoministeri Shepilovin 19.11. YK:n yleiskokouksessa pitämän puheen "Totuus Unkarista". Skandinaavisten kom.puolueiden yhteiseen neuvottelukokoukseen lähtevää SKP:n delegaatiota poliittinen toimikunta päätti 21.11. evästää mm. seuraavasti:

"... jos esitetään sellaisen tiedonannon antamista, jossa ehdotetaan lähetettäväksi Unkariin YK:n tarkkailijoita, eivät edustajamme voi sellaista hyväksyä, sillä meidän arviomme neuvostojoukkojen puuttumisesta Unkarin tapahtumiin on ollut myönteinen. Ei myöskään silloin, jos julkilausumassa pyritään arvostelemaan Unkarin nykyisen hallituksen toimenpiteitä, sitä voida hyväksyä..."

Poliittisen toimikunna seuraavassa kokouksessa 29.11. esiteltiin NKP:n keskuskomitean kirjallinen selostus Unkarin tapahtumista. Se ei nähtävästi tuonut mitään varsinaisesti uutta tietoa sen lisäksi, mitä

jo Pravdasta oli voitu lukea, koskapa kokouksessa vain tyydyttiin lähettämään NKP:n keskuskomitealle "vastauskirje, jossa tyydytyksellä todetaan tällaisen informaatiotoiminnan tarpeellisuus".

Sosialidemokraattien käsityksiin vaikutti pohjoismaisten veljespuolueiden omaksuma kanta sekä mm. Sosialistisen Internationaalin kautta kantautunut informaatio. Suomen Sosialidemokraatti kirjoitti pääkirjoituksessaan 16.11.:

"Unkarissa tilanne on jatkuvasti sekava. Nagyn hallituksen epätoivoiset ponnistukset vallankumouksellisten kansanjoukkojen liikehtimisen lopettamiseksi ovat vain vaihtuneet Kádárin hallituksen yhtä epätoivoisiksi samaan päämäärään tähtääviksi pyrkimyksiksi. Mutta kummatkin ovat ainakin toistaiseksi olleet enemmän tai vähemmän tuloksettomia. On selvää, että Unkarin asiat eivät kommunistien selittelytiedoituksista huolimatta ole kohdallaan. jo kaikki olisi järjestyksessä tai ellei hallituksella olisi mitään sivullisilta pelättävää, ei sillä voisi olla mitään vastaan esim. sitä, että YK:n edustajat saapuisivat maahan tilannetta seuraamaan. Kádárin hallitus on sen kuitenkin kieltänyt eikä tuo kiello anna hyvää kuvaa asioiden kulusta. Joka tapauksessa on nyt YK:n tarmokas pääsihteeri menossa Unkariin, ja joidenkin tietojen mukaan Kádárin hallitus ei tulisi estämään sitä... Kádárin hallitus samaan aikaan yrittää niin kuin sanottu aivan Nagyn hallituksen tapaan taltuttaa yhä uusin ja uusin lupauksin unkarilaisia vallankumouksellisia. Johtavia stalinilaisia erotetaan puolueesta ja kansalle luvataan yhdeksän hyvää, kymmenen kaunista. Koko maailmaa hämmästyttänyt yritys neuvostoliittolaisten sotavoimien avulla rauhoittaa kansa ja palauttaa väkivalloin kommunistien arvovalta näyttää onnistuneen erittäin epämääräisesti. Aseelliset joukot ilmeisesti kyllä kukistetaan lopuksi viimeiseen mieheen saakka, mutta unkarilaiset tuntuvat nyt turvautuvan yhä enemmän paljon vaarallisempaan aseeseen, passiiviseen vastarintaan. Lakot jatkuvat eri aloilla, ja neuvostoliittolaisten yritykset nälkäsaarroilla kukistaa levottomuudet esimerkiksi Budapestissa eivät tunnu tuottavan tuloksia tai ainakin niiden avulla on päästy vain äärimmäisen hitaasti eteenpäin. Kommunistit pitävät sitkeästi kiinni diktatuuristaan ja kansan vaatimus taas on

demokratian palauttaminen. Hallitus on valmis kaikkien vaatimusten toteuttamiseen, ainakin lupaamaan niihin myöntymistä, kunhan vain kommunistivähemmistön diktatuuriin ei kosketa. Jopa muita puolueitakin otetaan mukaan kommunistien valtaa tukemaan..."

Joulukuun neljäntenä Maakansa jo julkaisi Pravdan uutisen, jonka mukaan "Unkarin kansannousu oli salaliiton aiheuttama". SKDL:n Kansan Uutiset julkaisi 28.12. pääkirjoitussivullaan Kosti Kulon kirjoituksen jälkiarviona Unkarin tapahtumista:

"Unkarin tapahtumien aiheuttama myrsky sanomalehtien palstoilla ja ihmisten mielissä on suuresti asettunut. Taantumuspiirien katkeraksi pettymykseksi on laillinen järjestys ja rauha saatu siellä palautetuksi, terroria harjoittaneet joukot riisuttu aseista ja aikaisemmin vallinneeseen komentoon tyytymättömyytensä voimakkaasti ilmaisseet työläiset ovat ryhtyneet paikkaamaan hävityksen jälkiä ja saattamaan maan talouselämää jaloillensa. Tämä kaikki on tyydytyksellä todettava. Sekasorron ollessa pahimmillaan marraskuun ensi päivinä saattoi panna merkille, miten täydellisesti kaikki periaatteet, varsinkin vastustajiemme taholla, heittivät kuperkeikkaa. Laillisen järjestyksen väkivaltainen kaataminen, murhat, säälimätön terrori ja aseiden käyttö yhteiskunnallisina taisteluvälineinä saivat ei ainoastaan porvariston vaan myös sosialidemokraattiemme taholta täyden hyväksymisen. Oli hyvä, että vastustajamme näin perusteellisesti paljastivat oikean olemuksensa. Kaikki keinot heidän tahollaan siunattiin, kunhan ne vain palvelivat vastavallankumouksen asiaa. Se pitää työtätekevän kansan visusti painaa mieleensä. Pienemmällä suulla on vastustajiemme tapahtuneen jälkeen veisattava vanhaa väitettään kommunistien muka valmistelemasta aseellisesta vallankumouksesta."

Tasavallan Presidentin perinteisessä uuden vuoden puheessa Unkarin tapahtumat kuitattiin jo lyhyesti:

"...Tapahtumat Egyptissä ja Unkarissa ovat sattuneet kaukana meistä, mutta niiden tuoma inhimillinen hätä on herättänyt syvää myötätuntoamme..."

Yhteenvetona voinee todeta, että suomalaisten reaktiot eivät joitakin kansalaisvetoomuksia ja SPR:n avustuskeräystä lukuunottamatta johtaneet varsinaiseen toimintaan Unkarin hyväksi. Vetoaminen Unkarin tapahtumiin tarjosi kuitenkin sisäpoliittisen lyömäaseen perinteiseen asetelmaan kommunistit vastaan muut puolueet. Tietonsa suomalaiset saivat pääasiassa kansainvälisten uutistoimistojen kautta sekä omilta kirjeenvaihtajiltaan mm. Wienistä. Unkarin lähetystö luonnollisesti yritti informoida niin Suomen ulkoministeriötä kuin lehdistöä ja poliittisia puolueitakin, joskin ainoastaan kansandemokraattiset järjestöt reagoivat siihen. Sosialidemokraattien informaatiokanavana toimivat lisäksi pohjoismaiset veljespuolueet sekä Sosialistinen Internationaali. Kommunistit toimivat aluksi lähes yksinomaan ns. poliittisen vaistonsa ohjaamina, mutta myöhemmin he saivat myös informaatiota veljespuolueiltaan - ennen muuta NKP:lta - sekä Pravdaa lukemalla. SKP ei ryhtynyt esim. Tanskan ja Norjan kom.puolueiden tavoin arvostelemaan Neuvostoliiton toimenpiteitä Unkarissa. Helsingissä ei kuitenkaan järjestetty isompia mielenosoituksia sen enempää Unkarin kuin Neuvostoliitonkaan lähetystöjen edessä, eikä kommunisteihinkaan nähtävästi kohdistunut merkittäviä paineita, koska he ilman sen suurempaa itsekritiikkiä tai uudelleenarviointia menestyivät erinomaisesti vuoden 1958 eduskuntavaaleissa.

Myös Vilkuna jatkoi yhteydenpitoa unkarilaisiin mm. siinä tarkoituksessa, että kulttuurisuhteet veljeskansaan saataisiin tapahtuneesta huolimatta elvytettyä. Vilkuna tapasi Szipkan 18.5.1957; Szipkan laatiman lähettiläsraportin mukaan Vilkuna kertoi unkarilaisten aloitteen kulttuurivaihtosopimuksen uudistamisesta törmänneen vastustukseen Suomen ulkoministeriössä, jossa ei haluttu tehdä asiasta ennakkotapausta, koska pelättiin myös muiden maiden pian vaativan vastaavaa sopimusta. Vilkuna kertoi kuitenkin mm. Väinö Kaukosen ja Johannes Virolaisen kannattavan hanketta ja myös presidentti Kekkonen suhtautuvan siihen periaatteessa myönteisesti, joskin todenneen, että niin kauan kuin Unkari on niinkin vahvasti tapetilla kielteisessä mielessä, olisi syytä vielä odottaa asian kanssa. Osastopäällikkö Forgács kirjoitti Unkarin ulkoministeriöstä lähettiläs Szipkalle Helsinkiin 12.6.57 todeten mm.:

"Toveri lähettilään professori Vilkunan kanssa käymistä keskus-

teluista ilmenee mm., että Vilkuna on varsin hyvin perillä suomalais-unkarilaisten suhteiden eräistä alueista ja toimii myös käytännössä eräiden konkreettisten asioiden hoitamisessa. Pidän hänen vilpittömässä selostuksessaan esitettyjä asioita varsin realistisina ja huomionarvoisina. Meidänkään mielestämme kysymystä kulttuurisopimuksesta ei juuri nyt pidä kiirehtiä, vaan kannattaa odottaa. Huomionarvoista on, että Vilkuna - samoin kuin suurlähettiläs Lebedev - katsoo virallisten suhteiden Suomen ja Unkarin välillä olevan erittäin hyvät ja kehottaa meitä kärsivällisyyteen tiettyjen asioiden osalta. Raportin perusteella olen tullut johtopäätökseen, että professori Vilkuna katsoo ajan olevan kypsän meidän avustamiseksi eräissä kysymyksissä, mikäli asiaa kohtaan tunnetaan myös meidän puoleltamme sopivaa mielenkiintoa. Avainasemassa olevana arvovaltaisena henkilönä hän voi tasoittaa meidän tietämme myös läheisempään kanssakäymiseen jopa presidentti Kekkosen kanssa, minkä vuoksi pidänkin erittäin tärkeänä sitä, että toveri lähettiläs aika ajoin sopivasti informoi Vilkunaa Unkarin tilanteen kehittymisestä; saattaakseen asiat sitä kautta presidentin tietoon ja saadakseen vastaavasti keskeistä tietoa suomalais-unkarilaisten suhteiden kehittymisestä sekä muita meidän työtämme helpottavia arvioita."

Merkille pantavaa on, että tilanteen ollessa Budapestissa pahimmillaan, oli Suomen valtion ylin johto normaalisti edustettuna lokakuun vallankumouksen vuosipäivän vastaanotolla Neuvostoliiton suurlähetystössä. Vain osa länsimaista diplomaattikuntaa boikotoi vastaanottoa. Suhteet Moskovaan olivat Suomelle selvästi tärkeämpiä kuin mielenilmaisut Unkarin puolesta.

Virallinen Suomi ryhtyi varsin pian tilanteen rauhoituttua normalisoimaan suhteitaan Unkariin; Kádárin hallinnon tunnustaminen oli ennen muuta positiivinen ele Kremlin suuntaan, jonka ylin johto oli selvästi pannut arvovaltansa peliin Kádárin puolesta.

Suomalaisten reaktiot heijastelivat melko tarkoin maan sisäpoliittisia asetelmia Kokoomuksen ja SDP:n arvostellessa kärkevästikin Kekkosen johtamaa ulkopoliittikkaa ja Maalaisliiton ja kommunistien tukiessa sitä.

VIIMEAIKAISET TEATTERIALAN YHTEYDET SUOMEN JA UNKARIN VÄLILLÄ

FK Olga Huotari

Niin Unkarissa kuin Suomessakin 1970-luku oli voimakasta teatterin uudistumisen aikaa. Uusina nuoren polven ohjaajina vaikuttivat mm. Gábor Zsámbéki Kaposvárissa ja Gábor Székely Szolnokissa. Samaan aikaan nousi Suomen Turussa kaupunginteatteri uuteen kukoistukseen Ralf Långbackan ja Kalle Holmbergin johtajakaudella. Zsámbéki ja Székely siirtyivät vuonna 1978 Budapestiin Nemzeti Színháziin, josta sen kamarinäyttämönä toiminut Katona József Teatteri itsenäistyi vuonna 1982.

Suomen ja Unkarin valtioiden välinen kulttuurivaihtosopimus mahdollisti Långbackan ja Holmbergin matkan stipendiaatteina Unkariin, jossa he tutustuivat Zsámbékiin ja Székelyiin. Samansuuntaiset näkemykset teatterin tekemisestä johtivat esitys- ja ohjaajavaihdon aloittamiseen, jonka puitteissa nähtiin Helsingin kaupunginteatterissa vuonna 1986 Gábor Zsámbékin ohjaamat Alfred Jarryn "Kuningas Ubu" (Katona József teatterin esitys) ja Anton Tšehovin "Metsähiisi" (Kaupunginteatterin esitys). Budapestin Katona József teatterissa taas vieraili seuraavana vuonna (1987) Helsingin kaupunginteatteri Holmbergin "Jeppe Niilonpoika" -esityksellä Jouko Turkan ohjaamana ja Kalle Holmberg ohjasi August Strinbergin "Isän". Seuraava unkari-lainen ohjaajavieras Helsingin kaupunginteatterissa on näillä näkymin Gábor Székely, joka ohjaa István Örkényin näytelmän "Kissaleikki" (Örkényin näytelmistä on "Tótin perhe" ja "Kissaleikki" esitetty 70-luvulla Kansallisteatterissa).

Unkarilainen László Márton oli vieraillut ohjaajana Suomen Kansallisteatterissa jo 1970-luvulla, mutta varsinainen läpimurto tapahtui 80-luvun puolivälin jälkeen. Dramaturgi Terttu Savola pyysi tuolloin Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskukselta vihjeitä nuorista lahjakkaista unkarilaisohjaajista ja sai luettelon nimiä, jossa Tamás Ascher mainittiin ensimmäisenä. Seurasi tutustumismatka Unkariin, jonka tuloksena Suomen Kansallisteatterissa esitettiin vierailunäytäntönä Anton Tšehovin "Kolme sisarta" Ascherin ohjaamana ja Katona József -teatterin esittämänä vuonna 1987. Aikaisemmin samana vuonna Ascher ohjasi suurella menestyksellä Kansallisteatterissa unkarilaissyntyisen itävaltalaisen Ödön von Horváthin näytelmän "Wienerwaldin tarinoita". Vuonna 1990 ohjasi Tamás Ascher samaiselle Kansallisteatterille Nikolai Erdmanin näytelmän "Eläköön itsemurhaaja" ja syksyllä 1993 saa ensi-iltansa saman teatterin pienellä näyttämöllä puolalaisen Witold Gombrowiczin absurdi draama "Iwona, Burgundin prinsessa".

Kolmas suomalainen teatteri, joka on rakentanut yhteistyötä Unkariin, on helsinkiläinen KOM-teatteri, johon András Bálint tutustui stipendiaattina Suomessa. Tuloksena oli Pekka Milonoffin ohjaaman Orvokki Autio - Pekka Milonoff: "Pesärikko"-näytelmän esittäminen unkarilaisessa Radnóti-teatterissa Budapestin kevätfestivaalin puitteissa maaliskuussa 1991. Saman vuoden joulukuussa oli Budapestin Radnóti-teatterin vastavierailu, jolloin esitettiin Suomen Opetusministeriön kohdeapurahan turvin Milán Fűstin näytelmä "Orvot" (Árvák) Péter Vallón ohjaamana.

Maininnan arvoinen on myös Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen edustajien osallistuminen ITI:n seminaareihin ja Tampereen teatterikesään, jossa nähtiin v. 1987 myös Unkarin Teatterikorkeakoulun vierailuesityksenä Carlo Goldonin "Rettelöinti Chioggiassa".

Teatterikorkeakoulujen yhteistyötä oli myös Helsingin Teatterikorkeakoulun oppilaiden vierailu Budapestiin Maija-Liisa Mártonin rehtorikaudella.

Suomen ja Unkarin teatterialan järjestöjen väliset suhteet ovat myös sangen eläviä. Siitä ovat osoituksena mm. ITI:n toimistojen välinen

tutkijavaihto ja Helsingin yliopiston Teatteritieteen laitoksen yhdessä Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen kanssa järjestämät luentotilaisuudet. Samoin Suomen Teatterimuseolla on vireät suhteet Unkariin.

Vaikuttaa siltä, että kiinnostus suomalaisten teatterin tekijöiden piirissä Unkarin teatterielämää kohtaan on edelleen kasvussa. Monet näyttelijät lähtevät esimerkiksi lomalle Unkariin ja katsovat samalla teatteria. Jotkut suomalaiset opiskelevat Unkarissa mm. musiikkiteatteria. Viimeksi on Turun kaupunginteatteri osoittanut kiinnostusta uutta unkarilaista draamaa kohtaan.

Perinteisen draamateatterin ohella on syytä mainita myös muut näyttämötaiteen lajit. Unkarilaista korkeatasoista nukketeatteria on nähty Suomessa ainakin vuonna 1982, Giuseppe Verdin "Aida" on esitetty Savonlinnan oopperajuhlilla unkarilaisohjauksena ja maineikkaat Győrin ja Pécsin baletit ovat vierailleet mm. Kuopio tanssii ja soi -tapahtumassa. Unkarilainen tanssijatar Andrea Ladányi on jo pitkään esiintynyt mm. yhdessä Jorma Uotisen ryhmän kanssa.

Unkarilainen operetti on näyttäytynyt suomalaisyleisölle mm. vuoden 1992 syksyllä järjestetyn kiertueen aikana useilla paikkakunnilla.

UNKARIN TUTKIJASEMINAARI HELSINGIN YLIOPISTOSSA

Apul.prof. László Imre

Aina kun harjoitetaan yliopistollista tutkintoon johtavaa unkarin pääaineopiskelua, nousee väistämättä esille kysymys tieteellisestä jatkokoulutuksesta: siihen, että joku yliopisto katsotaan pääaineopiskeluun soveltuvaksi, sisältyy aina velvollisuus taata loppututkinnon suorittaneille mahdollisuus jatko-opiskeluun.

Fennougristiikka on paitsi syntyhistoriansa myös funktionsa puolesta nimenomaan kielitieteen ala, tutkiihan se mm. sukukielten luonnetta, historiaa, yhteneväisyyksiä ja eroja sekä sukukielten suhdetta muihin kieliin. Alusta lähtien, siis jo yli sadan vuoden ajan siihen on liittynyt kansanperinteen ja esihistorian tutkimuksen lisäksi myös kirjallishistoria, sillä suomalaisugrilaisten kansojen ja kielten tutkimuksessa olisi toki mahdotonta sivuuttaa kirjallisuus - onhan se korkeita mahdollista kielellistä kulttuuria.

Järjestäytynyttä, postgraduaalista unkarilaisen kirjallisuuden opetusta ei ainakaan minun tietääkseni ole Helsingin yliopistossa - ymmärrettävistä syistä - aikaisemmin harjoitettu. Ensinnäkään koko unkarin kielen ja kulttuurin pääaineopetuksen historia ei täällä ole kovin pitkä, vain pari kolme vuotta. Toiseksi unkarin kieli ja sen rinnalla mahdollisesti muiden sukukielten omaksuminen on opiskelijoille niin suuri tehtävä, että samanaikaiselle kirjallisuusopinnoille jää suhteellisen vähän aikaa ja energiaa. Tilannetta vielä vaikeuttaa se, että kirjallisuuden opiskelu on hyvin aikaavieppä; vaatiihan se aina paneutumista pitkiinkin teksteihin, esimerkiksi romaaneihin. Lisäksi kirjallisuustieteellinen tutkimustyö edellyttää myös maailmankirjallisuuden ja kirjallisuusteorioiden tuntemusta. Budapestiläinen suomen opiskelija ei voi ymmärtää Sillanpään maailmaa tuntematta vuosisa-

dan vaihteen eurooppalaista ja suomalaista romaanikirjallisuutta, ja samoin suomalaisen on mahdotonta kirjoittaa tutkielma Jokaista tuntematta ainakin jossain määrin eurooppalaisen romantiikan ajan romaanin tärkeimpiä piirteitä.

Tästä kaikesta seuraa, että näillä näkymin tuntuu turhalta suunnitella kovin suuren tutkijaryhmän perustamista. Sen sijaan olisi ehkä syytä käynnistellä vertailevaa kirjallisuudentutkimusta. Sillä alalla ei nimittäin välttämättä vaadita tekstien perinpohjaista analysointia, vaan siinä lähdetään vaikutteiden ja rinnakkaisuuksien löytämisestä. Helsingin yliopiston tutkijaseminaarin työryhmän toiminta on jo ollut empiiristä: on esimerkiksi selvitetty Toivo Lyyin Madách-käännöksen syntyä selittäviä oloja, on jäljitetty Petőfin, Arany'in Jókain ja muiden kirjailijoiden teosten suomalaisia käännöksiä ja tutkittu sitä, ketkä ensimmäiseksi käänsivät ja tekivät tunnetuksi unkarilaista kirjallisuutta 1800-luvulla, ja sitä, millaisilla foorumeilla työ tapahtui. (Kuten tunnettua, 1700-luvulla tällaista toimintaa ei ollut, sillä itse kielisukulaisuuskin hyväksyttiin laajemmin vasta 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa.)

Esimerkiksi Madáchin *Az ember tragédiája* (*Ihmisen murhenäytelmä*) -teoksen Jaan Krossin maineikkaan viroinnoksen ja sen teatteriesityksen tutkiminen alkoi aineiston keruulla, ja samoin oli meneteltävä seminaarityössä, joka käsitteli maailmansotien välisen ajan unkarilais-virolaisia kulttuuriyhteyksiä. Koska jälkimmäisessä työssä oli kyse kirjallisuuden lisäksi myös musiikista sekä elokuva- ja teatterihistoriasta, myös tuon ajan sanomalehtien perusteellinen selaaminen oli tarpeen.

Induktiiviseen tutkimustyöhön kuuluu kerättyjen tietojen käsittelyn vaihe, jolloin tutkielman ääriveriivat alkavat hahmottua: erilliset tiedot, tekijät, suhteet ja riippuvuudet asettuvat kokonaisuuksiksi, jolloin voidaan tehdä perusteltuja päätelmiä. Tutkijaseminaarin neljästä osanottajasta kahden työ on jo tässä monipuolista pohdintaa vaativassa vaiheessa, aineistossa kun esiintyy usein ristiriitaisuuksia, joita filologiassakin joudutaan tarkastelemaan sekä kulttuuri- että aatehistorian, toisinaan myös psykologian avulla.

Työn alla olevat tutkielmat tulevat ainakin ratkaisemaan joitakin jo pitkään selvittämistä vaatineita kysymyksiä unkarilais-virolaisten ja unkarilais-suomalaisien kulttuuriyhteyksien historiasta. On hyvinkin mahdollista, että jo ennen tutkielmien lopullista valmistumista seminaarimme pystyy osoittamaan, minkälaisiin tarpeisiin tämä reseptio on vastannut, ja missä määrin se on vaikuttanut kuhunkin tutkittavaan kulttuuriin. Kuvatunkaltainen tutkimustyö pystyy ehkä tulevaisuudessa jopa selvittämään, mitä hyötyä ja merkitystä unkarilais-suomalais-virolaisilla kulttuuriyhteyksillä on ollut aikaisemmin ja tällä hetkellä. Jos nyt näiden kolmen maan muodostumassa oleva poliittinen yhteistyö osoittautuu elinkelpoiseksi, myös historiallis-kulttuurillisen taustan selvittäminen tulee kuulumaan asiaan. Kaiken perustahan kuitenkin on kielisukulaisuus, ja näiden kolmen kansan ystävyyttä ja yhteistyötä ei voi ajatella ilman keskinäistä tuntemusta. On ilmeistä, että poliittisilla ja taloudellisilla yhteyksillä tulee olemaan merkittävin rooli, mutta yhtä selvää on, että kaikkien suhteiden rinnalla tulee harjoittaa myös kielen, historian ja kirjallisuuden tuntemusta.

Kestävään ja sisällyksekääseen, sivistyneeseen kansainväliseen yhteistyöhön kumppanien kulttuurien tuntemus kuuluu toki itsestään selvänä. Mutta vielä tärkeämpää on, että tällainen toisten maiden historian ja kulttuurin opiskelu avaa lisäksi mahdollisuuden löytää sellaisia henkisiä ja moraalisia arvoja, jotka voivat lopulta taata koko yhteistyön onnistumisen. Juuri siksi olisi toivottava, että se työ, joka syksyllä 1992 pantiin Helsingin yliopiston Suomalais-ugrilaisen laitoksen Unkarilaisella osastolla alulle, saisi myös jatkua. Éva Gerevich-Kopteffin ja Irene Wichmannin tutkielmat ovat valmistumassa, sekä Thea Seppin ja Kadi Raudalaisen työt valmistuvat näillä näkymin vasta 1994 tai 1995. Heidän esimerkkiään tulevat varmasti toiset seuraamaan. Sukulaiskansojen yhteenkuuluvuus ja ainakin osittain rinnakkainen historiallinen kehitys, ja samankaltainen kohtalo, jotka ovat jo yli sadan vuoden ajan olleet kulttuurisen ja moraalisen inspiraation lähde, tulevat tieteen lisäksi antamaan vaikutteita ja tukemaan myönteistä kehitystä myös muilla elämänaloilla.

SUOMEN JA UNKARIN VÄLINEN TEKNIS- TIETEELLINEN YHTEISTYÖ

DI Árpád Jelinkó

Haluaisin esitellä lyhyesti Unkarin teknologian nykytilannetta ja sanoa muutaman sanan myös Unkarin ja Suomen välisestä yhteistyöstä.

Monet teistä varmasti tietävät, että tällä vuosisadalla lukuisista unkarilaisista tiedemiehistä ja insinööreistä tuli maailmankuuluja. Tieteen ja teknologian alalla tunnettuja nimiä ovat ainakin János Neumann (tai Johann von Neumann - tietokoneen isä), Leo Szilárd, Ede Teller, Jenő Wigner (atomipommi ja vetypommi), Tódor Kármán, Zoltán Bay, György Békés, Dénes Gábor tai Albert Szent-Györgyi (C-vitamiini).

Mutta ehkä kannattaisi mainita myös joitakin heidän edeltäjiänsä, esimerkiksi Donát Bánki, János Csonka (karburaattorin keksijä), György Jendrassik, Géza Pattantyús, László ja Gusztáv Láng, Ottó Bláthi, Károly Zipernowsky, Miksa Déri, Ányos Jedlik (dynamo). Kaikki nämä nimet merkitsivät aikoinaan uusia askeleita koko ihmiskunnan tieteellisessä ja teknologisessa kehityksessä.

Mutta toisen maailmansodan jälkeen sosialististen maiden tiede ja teknologia jäi nopeasti läntisen kehityksen jälkeen, lukuun ottamatta Neuvostoliiton sotilaallisia tutkimuksia. Näin kävi myös Unkarissa. Koko tutkimuksen ja kehityksen järjestelmä muuttui Neuvostoliiton mallin mukaiseksi. Perustutkimus ja yliopistojen tutkimustyö erotettiin toisistaan, ja sama tapahtui myös tutkimus- ja kehitystoiminnan ja talouden välillä. Markkinavoimien puuttuminen johti siihen, että

koko tutkimus ja teknologian kehittäminen tehtiin valtion rahalla ja valtion tahdon mukaisesti - usein politiikasta riippuvaisena.

Yrityksillä ei ollut vahvaa kehitystoimintaa, kaikki odottivat ulkopuolista apua ongelmiensa ratkaisemiseen. Yritysten kontaktit, tietojen ja teknologian siirto toimivat ainoastaan toisten sosialististen maiden välillä.

Kommentteja Unkarin tieteen ja teknologian nykytilanteesta

Vaikka Unkarin T&K-toiminnan prosenttiosuus BKT:sta on suhteellisen korkea, ei saa unohtaa, että esimerkiksi vuonna 1988 BKT per capita oli ainoastaan 5400 USD, eli summa oli erittäin pieni. Kaikissa länsimaissa osuus nousee jatkuvasti, kun taas Unkarissa se vaihtelee ja vähenee. Monet tilastot eivät kuitenkaan yleensä ole verrannollisia Unkarin tilastojärjestelmän erilaisuuden vuoksi.

Vakavan taloudellisen laman takia T&K-toiminnan osuus putosi huomattavasti vuonna 1990. Vuonna 1991 se oli 1.18 %. 1980-luvulla valtion osuus T&K-rahoista oli lähes puolet; 1990 se oli pudonnut jo 35 %:iin. Vuonna 1990 Unkarissa oli yhteensä 1296 tutkimusyksikköä ja niissä 17.550 henkilöä. Niistä kaksi kolmasosaa oli tutkimusinstituuteissa ja yliopistoissa ja yksi kolmasosa yrityksissä. Vielä 1987 luku oli 22.000.

Valtion politiikan muuttumisen vuoksi yhä useampi perustutkimusyksikkö alkoi tehdä soveltavaa tutkimusta. Opetuksen ja perustutkimuksen väliset suhteet ovat edelleenkin vähäiset, mutta teknillisten yliopistojen budjetista yli puolet tuli 80-luvun lopulla soveltavasta tutkimuksesta tai tuotekehityksestä.

Väärästä struktuurista johtuen tutkimuksesta edelleenkin yli 70 % tehdään tiedeakatemian ja eri ministeriöiden tutkimuslaitoksissa - OECD-maissa osuus on noin 30 %. Lukuisat valtionyritykset ovat edelleenkin tehottomia, mutta yhä useammat toimivat jo markkinatalouden pohjalta. Unkarissa on 136.000 pienyritystä ja 430.000 yksityisyritystä.

Nykyään Unkarissa on kaksi tutkimuksesta ja kehityksestä vastaavaa ministeriä. Toinen heistä on "Unkarin TEKESin" eli Unkarin Kansallisen Teknologiankehittämisen Komitean (OMFB) puheenjohtaja. Toinen on kulttuuri- ja opetusministeri, joka on samalla hallituksen tiedepoliittisen komitean puheenjohtaja. Yksi hänen johtamansa toimikunta valmisteli ja antaa pian eduskunnalle käsiteltäväksi uuden opetus- ja akatemialain, joka päättää koko T&K-infrastruktuurimme uudelleenjärjestelyistä. Se tulee vaikuttamaan paljon tiedeakatemian ja korkeakoulujen työnjakoon.

OMFB vastaa teknologian ja teollisuuden tuotekehittelystä ja innovaation tukemisesta. Sen käytössä on tätä varten Teknisen kehittämisen keskusrahasto (Central Fund for Technological Development). Nykyisin tämä rahasto jakaa yhden kolmasosan kaikesta julkisesta T&K-rahasta, jota oli viime vuonna lähes 5 miljardia forinttia. OMFB kontrolloi myös Patenttitoimistoa ja Rekisterihallitusta.

Uusi teknologian kehittämisen järjestelmä on toiminut jo Unkarissa kaksi vuotta. Vuoden 1992 marraskuuhun mennessä käsiteltiin 3.471 kilpailevaa hakemusta. 951 hakemukselle myönnetään 6.700 miljoonaa forinttia. 12 % tendereistä tuli uuden valmistusteknologian, 19 % ympäristösuojelun, 14 % biotekniikan ja 11 % telekommunikaation alalta. Tähän mennessä 1.700 miljoonaa on käytetty projekteihin, joihin yritykset itse antoivat jo yli 2.800 forinttia.

Koska nämä määrärahat ovat julkisessa haussa, hyläytykin hakemukset julkistetaan. OMFB tekee parhaansa auttaakseen myös PKT-sektoria, koska pienten yritysten mahdollisuudet ovat paljon rajoitetummat. Niille myönnetään apurahoja, lainoja jne. Tähän annettiin jo 30 miljoonaa forinttia.

OMFB valitsi 20 insinööri- ja yritysjohtamiskonsulttifirmaa antamaan konsulttiapua pienille yrityksille. Niille palvelu myönnetään puoleen hintaan. Lainatukena annettiin 82 milj. Ft., ja lisäksi pienyrityksien innovaatioon myönnettiin 100 milj. Ft. OMFB avustaa myös unkarilaisten keksintöjen patentointia ulkomailla, mikä aikaisemmin oli lähes mahdotonta. Vuonna 1992 patentointia tuettiin jo 180 milj. forintilla.

1988 lähtien Maailmanpankki on lainannut 50 miljoonaa USD Unkarin teknologisen kehityksen nopeuttamiseksi.

OMFB:ssä perustettiin niin sanottu Teknisten suhteiden toimisto (Office for technological Contacts.) Tämän toimiston päätehtävänä on avustaminen unkarilaisen teknologian viennissä. Muutamat alueet voisivat olla tässä mielessä johtavia. Ne ovat tällä hetkellä seuraavat:

- Food test to avoid the harmful effect of childhood protein intolerance (milk, egg, soya)
- New optical denintometer
- Computerized quality inspection for honey
- Internal cleaning of heat exchangers.

Aivan uusi muoto teknologian siirrossa on OMFB:n tänä vuonna perustama Zoltán Bayn säätiö. Tämän säätiön peruspääoma on 600 miljoonaa forinttia. Saksalaisen Frahofer Instituutin mallin mukaisesti tämä säätiö yrittää yhdistää eri yliopistoja soveltavan tutkimuksen tehtäviin. Säätiö toivoo, että sen budjetista 70 % tulee markkinoitujen tutkimusten tuloksena.

Tieteen ja teknologian kehittämisen näkökulmasta kansainvälisillä suhteillamme on huomattava rooli. Poliittisen järjestelmänvaihdon myöten Unkarissa tulee mahdolliseksi kehittää tieteellisiä ja teknologisia suhteita maamme todellisten intressien mukaisesti. Niitä sisäisiä ja ulkoisia poliittisia rajoituksia, jotka aiemmin tekivät mahdottomaksi jatkaa Unkarin hyviä traditioita kansainvälisessä tutkimus- ja kehittämis yhteistyössä, ei enää ole. Esimerkiksi huipputeknologian tuontia rajoittava COCOM-sopimus ei ole enää Unkarin osalta voimassa, mikä myös mahdollistaa sen, että Unkariin saadaan uutta teknologiaa ja tietoa.

OMFB vastaa tällä hetkellä Unkarin bilateraalisista teknologiasopimuksista 16 ulkomaahan, joista kaksitoista on OECD-maita. Suomen kanssa sopimus allekirjoitettiin vuonna 1974. Bilateraalisien sopimusten lisäksi Unkari osallistuu useisiin multilateraalsiin ohjelmiin, joita ovat mm. COST (European Cooperation in the Field of Scientific and Technical Research Program), EUREKA (European Technological Research Program), CERN (European Organisation

for Nuclear Research) ja ESA (European Space Agency). Unkarilla on myös yhä tiiviimpää teknologista yhteistyötä NATO:n, OECD:n ja Keski-Euroopan HEXAGONALE- maiden kanssa.

On syytä mainita, että Unkari tuli entisistä sosialistisista maista ensimmäisenä mukaan EUREKA-yhteistyöhön nimenomaan Suomen johtajavuoden aikana ja Suomen avulla Tampereella, 22.5.1992.

Unkarin ja Suomen välinen tutkimusyhteistyö ja tekninen yhteistyö on menestyksellistä. Unkarin tiedeakatemian ja Suomen akatemian välillä on ollut vuodesta 1977 lähtien yhteistyösopimus. Sopimuksen puitteissa vaihdetaan joka vuosi tutkijoita vastavuoroisesti 660 päivän aikana. Tämä yhteistyö sujuu hyvin, jopa esimerkillisesti.

Suomen suoritukset teknologian kehityksessä herättivät Unkarissa huomiota. Sen seurauksena perustettiin 1988 lokakuussa Helsinkiin, Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskukseen uusi, teollisuussihteerin vakanssi. Se mahdollisti paremman tiedonkulun Suomen teknologian saavutuksista Unkariin, ja Suomikin sai tietää enemmän mahdollisista unkarilaisista yhteistyökumppaneista. Tämän seurauksena tuli mahdolliseksi tiiviimpi yhteistyö niin teknologian kehityksen kuin tekniikan alan opetuksenkin alalla.

Tänä vuonna on myös allekirjoitettu kaksi yhteistyösopimusta, toinen TEKES:in ja OMFB:n, toinen OMFB:n ja Kansainvälisen henkilö- vaihdon keskuksen välille. Molempien sopimusten tavoite on kehittää edelleen vielä tiiviimpää Unkarin ja Suomen välistä teknologian tutkimus- ja kehitysyhteistyötä.

KEHITYSPSYKOLOGIAN YHTEYDET SUOMEN JA UNKARIN VÄLILLÄ

Dosentti Mirja Kalliopuska

Sukulaiskansojen kulttuurivaihto on itsestäänselvyys: siihen joutuu. Vaikken osaa unkaria eivätkä unkarilaiset kollegani suomea, tulemme hyvin toimeen keskenämme. Kansojen välinen empatia pelaa. olen käynyt Unkarissa kuusi kertaa, milloin kutsuttuna stipendiaattina, luennoitsijana, näyttelyn avaajana tai virallisen liikunta-tieteellisen valtuuskunnan jäsenenä. En vielä ole ehtinyt olla siellä lomalla. Tiedepiireissä arvioimme toistemme työtä tiukasti.

Kulttuurien välisessä vaihtokontaktissa joutuu miettimään, otanko suoraan vastaan unkarilaisen kulttuurin annin ja annan sen vaikuttaa itseeni siihen syvästi samastuen. On tärkeä miettiä, mitä me suomalaiset voimme tarjota unkarilaisille omasta kulttuuristamme. Mielestäni kulttuurin vaihto on parhaimmillaan, kun vaihtajat molemmin puolin voivat olla tyytyväisiä vaihdon onnistumiseen ja välineeseen, tieteeseen, taiteeseen jne.

Seuraavassa kerron omia kulttuurivaihdon kokemuksiani. Kehityopsykologia on vanhastaan ollut erikoisalani ja tieteellinen vastuualueeni Helsingin yliopiston psykologian laitoksella. Ollen toiminut lapsipsykologian ja lapsipsykodiagnostiikan assistenttina. Kansainvälisissä järjestöissä olen kehityopsykologiassa voittopuolisesti ollut pikkulapsen, lapsen, nuoren ja ikäihmisen asialla. Vierailin 80-luvun puolessa välissä stipendiaattina Unkarin tiedeakatemian psykologian laitoksella. Laitoksella minulle järjestyi tapaaminen jokaisen kollegan kanssa. Laitoksella on käynnistetty laaja-alainen ja erittäin mittava Budapest-tutkimus, jonka toteuttamiseen osallistui suurin osa psykologian

laitoksen kehityopsykologisesta osastosta. Projekti oli jo tuolloin saanut kansainvälistä huomiota kongresseissa. Olin tavannut tähän projektiin osallistuneita kollegoja kansainvälisissä kongresseissa ja tutustunut heidän tutkimuksiinsa aggressiosta, prososiaalisuudesta, empatiasta ja perheen vuorovaikutuksesta.

Empatiakampanjasta ja itsetunnon kehittämistyöstä Suomessa saatoin kertoa heille vaihtaa menetelmällistä tietoutta. Nyt sain tilaisuuden tavata tri Júlia Sugár-Kádárin, joka oli pikkulasten vuorovaikutustaitojen tutkija jo oli keskittynyt mm. tutkimaan äiti-lapsi - suhdetta. Psykologian laitokselta tein isäntäni tri István Horváthin johdolla tutustumiskäyntejä musiikkipainotteiseen päiväkotiin, koulun urheilutunneille, kulttuurin monitoimikeskukseen sekä lasten leikki- ja lelumuseoon Kecskemétiin. Kecskemétissä ihastuin unkarilaisiin puuleluihin ja saatoin todeta ne suomalaista poikkeaviksi leluiksi. Museonjohtaja József Vizi Kristonille ja opettaja Mária Nagyille kerroin viehtymyksestäni ja ehdotin, että kun teillä on erilaisia leluja ja meillä erilaisia, eiköhän vaihdeta. Näin syntyi neljän vuoden aikana toteutettu hanke unkarilaisten ja suomalaisten puulelujen näyttelyvaihdosta. Näyttelyn virallisina tukitahoina toimivat Lastenpäivän säätiö ja käytännön raakatyön tekijöinä HuK Saara Luukannel ja allekirjoittanut. Kulttuurivaihdon rahoitti Unkarin ja Suomen opetusministeriö. Vuosina 1986-87 unkarilaiset lelut kiersivät Entten tentten teelikamentten... antan ténusz szórakaténusz" -nimisenä näyttelynä Suomessa 10 eri paikkakunnalla, Helsingissä peräti kahdesti. Suomalaisiin leluihin kävi tutustumassa 35 000 ihmistä ja monia erityisryhmiä. Mm. Budapestissa sokeille lapsille järjestettiin erityistilaisuus kosketella näitä puuleluja. Moni kävijä olisi halunnut ostaa leluja, mutta ne eivät olleet kaupan.

Samalla Unkarin matkallamme Saara Luukanteleen kanssa pidimme kolmen tunnin yhteisesityksen suomalaisten lelujen kehittymisestä unkarilaisessa leikkivälineiden tekijöiden ja leikintutkijoiden yhdistyksessä. Olisikin tavattoman hyvä järjestää **lapsiaiheiset messut**, jossa tuottajien leluja voitaisiin kaupata.

Kehityopsykologisena tieteellisesti vaativana hankkeena olen yhdessä Júlia Sugár-Kádárin kanssa suunnitellut ja Unkarin tiedeakatemian

ja Unkarin kulttuuri- ja opetusministeriön, Suomen akatemian sekä opetusministeriön avustuksella ja myötäelolla saanut järjestymään kehitys- ja perhepsykologisen konferenssien sarjan, josta nyt on tänä kesänä toteutumassa 3. yhteistapaaminen Suomessa.

1. konferenssi pidettiin 1989 Lahden Mukkulassa teemana tämänpäivän lapset ja perhejärjestelmät. Tapahtumaan kutsuttiin 10 unkarilaista ja 10 suomalaista alan asiantuntijaa, joilla oli tarjota tuoreinta tutkimusta konferenssin teemaan liittyvältä alueelta. Mukana oli psykologien lisäksi lääkäreitä, kasvatustieteilijöitä, sosiologeja, yksi päiväkodin johtaja ja yksi sosiaalipoliitikko. Unkarilaiset vieraat olivat Akatemian psykologian ja sosiologian laitokselta sekä Eötvös Lóránd -yliopistosta. Suomalaiset osallistujat olivat Helsingin yliopistosta kasvatustieteen, psykologian ja sosiaalipsykologian laitoksilta, Jyväskylän, Tampereen ja Rovaniemen kasvatustieteen ja psykologian laitoksilta, Kuntokalliosta ja Mannerheimin lastensuojeluliitosta. Teemat liikkuvat perheen vanhempien muuttuvasta roolista äiti - lapsi-dyadin sekä isä - lapsi-dyadin tutkimiseen. Kiinnostusta virisi myös lapsiperheiden asemaan muuttuvassa yhteiskunnassa sekä vanhempien roolikonflikteihin ja perheen sisäiseen sopeutumiseen ja koheesioon. Käsiteltiin myös vanhempainkouluja ja perheterapiaa sekä kouluissa annettavaa perhekasvatusta, jota Suomessa annetaan peruskoulun yläasteen 9. luokalla.

2. konferenssi käsitteli Budapestissa 1991 lapsen sosio-emotionaalista kehityksestä perheissä ja laitoksia. Konferenssin teema jakautui

- perhetaustan ja elämäntilanteiden vaikutuksen kuvailuun,
- vanhempien arvojen ja asenteiden roolin tarkasteluun
- persoonallisuuden ja sosiaalisen kompetenssin kehitykseen
- psykopedagogisen intervention vaikutuksiin ja erilaisiin tapoihin.

Suomalaiset osallistujat olivat Tampereen, Turun ja Helsingin yliopiston psykologian laitokselta, Joensuun, Jyväskylän ja Oulun kasvatustieteen laitokselta sekä Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitokselta sekä Lastensuojelun keskusliitosta. Unkarin isännät olivat pääasiallisesti Unkarin tiedeakatemian psykologian laitokselta, Budapestin Eötvös Lóránd -yliopistosta ja Semmelweissin lääketieteellisestä yliopistosta Budapestista.

3. konferenssi toteutuu heinäkuussa 1993 Lahden Mukkulassa. Sen teemana on vanhempien ja isovanhempien rooli sekä varhainen preventio. Abstraktit ovat saapuneet minulle ohjelmaan painamista varten. Esitelmien aiheet ovat mielenkiintoisia: isän rooli - uudet isät - näyttää nousevan keskeiseksi, se on myös tällä hetkellä lapsipsykologien ja -psykiatrien suosittu tutkimusaihe Euroopassa, toisena teema 'sukupolvien väliset suhteet ja niiden heijastuminen ihmissuhteissa ja kasvatuksen ketjussa, vanhemmuuden tuoma ambivalenssi. Kolmen sukupolven väliset ongelmat ovat erilaiset Suomessa ja Unkarissa. Unkarissa sukupolvet joutuvat liian lähekkäin, Suomessa yleensä liian etäällä toisistaan.

Konferenssien tavoitteena on tuoda tutkijat lähemmin ymmärtämään toistensa tutkimusprojekteja sekä tulkitsemaan kulttuurin tuomia yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia. Unkarin tiedeakatemiasta meitä ovat ansiokkaasti tukeneet prof. Ferenc Pataki, koko psykologian laitoksen esimies sekä prof. Jenő Ranschburg, kehityspsykologisen laitoksen esimies. Suomessa yhteishankkeiden taustalla ovat toimineet helsingin yliopiston Lahden Tutkimus- ja koulutuskeskuksen johtaja Samuli Koivula ja tietenkin tämän instituution johtajat Tamás Gáti ja István Nyirkos. Näistä henkilökohtaisista kontakteista ja syvällisistä keskusteluista on syntynyt vuorovaikutus, joka on tuottanut muutamana poikkitieteellisen ja poikkiyliopistollisen konferenssin, useita esitelmiä sekä jo kaksi konferenssien artikkelien kokoomateosta. Nämä kaksi kokoomateosta on levitetty yhteen kansainväliseen kasvatustieteelliseen ja yhteen perhepsykologiseen ATK-tietoverkkoon, joten kirjojen laajempi saatavuus maailmalla on taattu. Näin Suomen ja Unkarin välinen kulttuurivaihto voi toimia esimerkkinä ja rohkaisuna muille kansainvälisen kulttuurivaihdon alalla toimiville. Olen Júlia Sugár-Kádárin kanssa kirjoittanut kirjan, joka on julkaistu unkariksi kommunikaatiotaitojen kehityksestä ja kehittämisestä, ja siitä parannettu painos ilmestyy laajennettuna ja uudistettuna suomeksi.

Mieluisat kokemukseni kulttuurivaihdosta voin kiteyttää seuraavasti: Entten tentten, teelika mentten... Ikihongasta iloksi... hongat kirjoiksi... Turhat jaarittelut ja kinailut konferensseiksi... Tieteellisyydestä dialogiseksi vuorolauluksi.

ROMANIAN UNKARILAISTEN ASEMA JA YHTEISTOIMINTA SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISEN KIRKON KANSSA

TT Paavo Kettunen

1. Lähtökohtatilanne ja tausta

Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on perinteisesti ollut erityissuhteet Unkarin evankelisen kirkon kanssa. Kirkollisia suhteita ei kuitenkaan voida erottaa kulttuuri- ja yhteiskunnallisista suhteista. Nimenomaan suhteissa entisiin sosialistisiin maihin on kirkollisiin kontakteihin vaikuttanut keskeisesti kunkin maan senhetkinen yhteiskunnallinen ja poliittinen tilanne. Myöskään Unkari tai Romania eivät tee tässä mielessä poikkeusta.

Tarkasteltaessa Romanian kirkollista tilannetta on perusteltua viitata myös Suomen kirkon suhteisiin ja yhteistoimintaan Unkarin evankelisen kirkon kanssa. Tämä on perusteltua nimenomaan siksi, että Suomen evankelis-luterilainen kirkko on suhteissaan Romaniaan keskittynyt pääsääntöisesti yhteistoimintaan juuri Romanian unkari-laisen luterilaisen kirkon kanssa.

Suomen ja Unkarin kirkollisissa ja yhteiskunnallisissa suhteissa voidaan erottaa kolme kehitysvaihetta. Ensimmäinen vaihe ulottuu ensimmäisen maailmansodan loppuun ja se oli tiedemiesten, erityisesti kielentutkijoiden aikaa. Kirkollisia kontakteja oli vain vähän.¹ Toinen vaihe käsittää lähinnä maailmansotien välisen ajan ja kolmas jakso ulottuu 1940-luvulta nykyaikaan. Suomen ja Unkarin kirkkojen välisen virallisuonteisen yhteyden voidaan katsoa alkaneen toisen kauden aikana 1920-luvulla. Kolmannen vaiheen kuluessa suhteita on

pyritty vakiinnuttamaan kirkkojenvälisin sopimuksin ja kirkonjohtajien keskinäisten tapaamisten avulla.²

Välitön kiinnostus Unkarin luterilaiseen kirkkoon ei meillä kuitenkaan herännyt heimoharrastuksen vaan kirkkojenvälisten järjestöjen kautta näiden kiinnittäessä huomiota vaikeuksiin joutuneiden diasporakirkkojen asemaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Uusien kansallisvaltioiden syntyminen oli johtanut sikäläisten protestanttisten vähemmistökirkkojen pirstoutumiseen ja heikkojen vähemmistöjen muodostumiseen. Tällaisessa tilanteessa kirkkojenväliset suhteet eivät perustuneet kansalliselta ja heimoharrastuksen pohjalta nouseviin yhteyksiin, vaan kansainvälisesti tiedostettuun tarpeeseen auttaa hädänalaisia kirkkoja. Diasporakirkkojen avuntarve herätti suomalaisten kirkonmiesten aktiivisen kiinnostuksen Unkarin evankeliseen kirkkoon ja saattoi kirkkojen edustajat henkilökohtaiseen kontaktiin keskenään. Vaikka lähtökohta ei siis ollut heimoharrastuksessa, on kuitenkin ilmeistä, että suomalaisten motivaatioon auttaa ja tukea unkarilaisia vaikutti juuri heimoharrastus. Avustustoiminta ei kohdistunut mihin tahansa vähemmistökirkkoon, vaan keskeisenä oli juuri sukulaisuussuhteen perusteella läheiseksi koettu kirkko.³

Aloittaessaan vuonna 1980 ystävyysseurakuntatoiminnan Unkarin evankelisen kirkon kanssa Suomen ev.-lut. kirkko lähti yhteistoimintaan hyvin erilaisessa tilanteessa elävän veljeskirkon kanssa. Tälle toiminnalle perustan oli kuitenkin laskenut jo yli puolen vuosisadan aikana tapahtunut stipendiaattivaihto, joka alkoi vuonna 1927. Jatkuvaa vuorovaikutusta olivat hoitaneet myös kirkonjohtajien keskinäiset tapaamiset, Helsingin Yliopiston ja Budapestin teologisen akatemian professoreiden vierailut sekä pappeinkokoukset. Ystävyysseurakuntatoiminta ei siis alkanut meille vieraan vaikkakin hyvin erilaisessa yhteiskunnallis-kirkollisessa tilanteessa elävän kirkon kanssa. Silti toiminnan aloittamiseen liittyi monia varovaisuustekijöitä, joita molemmin puolin oli otettava huomioon. Ystävyysseurakuntatoiminnan aloittamisajankohdan poliittista ilmapiiriä kuvaavana ja siten ystävyysseurakuntatoimintaa normittavana voidaan pitää kirkkojen välillä sovittujen yleisohjeiden jossakin määrin kontrolloivaa sävyä. "Toiminnassa edellytetään molemminpuolista yhteisymmärrystä ja molempien kirkkojen antamien ohjeiden noudattamista."⁴

Aluksi ajateltiin muodostettavaksi 5-6 ystävyysseurakuntaparia, mutta varsin pian kävi selväksi, etteivät tällaiset rajoitustoimenpiteet olleet mahdollisia. Vuonna 1992 on olemassa jo yli 50 ystävyysseurakuntaparia.

2. Suhteet Romanian unkarilaiseen luterilaiseen kirkkoon

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet Romanian unkarilaiseen luterilaiseen kirkkoon⁵ onkin nähtävä edellä luonnehdittuun historialliseen kehitykseen liittyvinä. Ne eivät lähde ensi sijassa heimoharrastuksen tai kansallisuusaatteen pohjalta, vaan liittyvät pikemminkin vähemmistökirkkojen problematiikkaan. Unkari menetti ensimmäisen maailmansodan rauhanteossa, Trianonin rauhassa vuonna 1920, huomattavan osan alueestaan Romanianlle.⁶ Juuri tällä alueella asuu valtaosa Romanian unkarilaiseen kirkkoon kuuluvista luterilaisista. Kaikki Romanian unkarilaiset (yli 2 milj.) ovat *kansallisenä* vähemmistönä alueella, jota he pitävät historiallisesti - toisin kuin Romanian valtio - omana alueenaan. Lisäksi Romanian unkarinkieliset luterilaiset (alle 30 000) ovat *uskonnollisena* vähemmistönä ei vain romanialaisten ortodoksien vaan myös unkarilaisten katolilaisten ja reformoitujen keskellä.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Romanian unkarilaisen luterilaisen kirkon välisistä suhteista voidaan varsinaisesti puhua vasta 1960-luvulta alkaen. Silloinkin kontaktit perustuivat pääasiassa henkilötason yhteydenpitoon. On kuitenkin huomattava, että jo Trianonin rauhaa seuraavana vuonna (1921) kiinnitti SKSK:n asettama ja piispa *Gummeruksen* johdolla työskennellyt toimikunta muistiossaan huomiota luterilaisten kirkkojen uhanalaiseen asemaan maissa, jotka olivat syntyneet Saksan, Itävalta-Unkarin ja Venäjän romahduksen seurauksena. Tällaisia uhanalaisista kirkkoja olivat juuri Unkarin luterilainen ja Romanian unkarilainen luterilainen kirkko. Ellei näitä kirkkoja voitaisi tukea, olisi evankelisen kirkon asema näillä alueilla kokonaisuudessaan vaarassa.⁷

Kuitenkin 1920-luvulla Suomesta toimitettu apu kohdistui pääasiallisesti Unkarin evankelisten auttamiseen. Yhteydenpitoa ja jatkuvien

suhteiden luomista Romanian unkarinkielisiin luterilaisiin lienee vaikeuttanut myös Unkarin ja sen evankelisen kirkon tuona aikana vielä varsin yleinen näkemys, jonka mukaan unkarilaisten alueiden menetys Romanianolle oli vain väliaikaista. Menetettyjen alueiden takaisinsaamisen toivoa ilmentää myös se, että Unkarin evankelinen kirkko säilytti Dunáninnenin ja Tiszan hiippakunnat, vaikka suurin osa niiden maa-alueesta ja väestöstä oli jäänyt uusien rajojen taakse.⁸ Erityinen yhteydenpito näihin alueisiin olisi voitu helposti tulkitella vallitsevan tilanteen hyväksymiseksi sekä poliittisella että kirkollisella taholla.

Ensimmäiset kirkolliset kontaktit Suomesta Romanian unkarilaiseen luterilaiseen kirkkoon solmittiinkin käytännössä vasta 1939, jolloin Unkarissa stipendiaattina opiskellut Ilmari *Soisalon-Soininen* ja Hannu *Pietilä* vierailivat Transilvaniassa.⁹ Tämä vierailu ja siinä yhteydessä solmitut ystävyysuhteet olivat sikäli merkittäviä, että sen jälkeisinä vuosikymmeninä yhteyttä Romanian unkarilaisiin Suomen kirkon taholta hoiti nimenomaan Soisalon-Soininen.

Varsin keskeinen yhteydenpidon muoto yli kahden vuosikymmenen aikana on ollut Romanian unkarilaisen kirkon pappien kesälomamatkat Suomeen. Tämän kesävierasohjelman käynnistyminen merkitsi kontaktien muuttumista kirkkojenväliseksi yhteydeksi. Ensimmäiset merkit tästä ilmenevät kirjeestä, jonka Romanian unkarilaisen luterilaisen kirkon piispa *György Argay* vuoden 1965 alussa lähetti *Ahti Auraselle*. Hän viittaa kirjeessä LML:n Helsingissä 1963 pidettyyn yleiskokoukseen ja suomalaisten siellä tarjoamaan ystävälliseen apuun, jonka mukaan Romanian unkarilaiset papit "voisivat viettää osan kesälomastaan vieraina Suomessa". Poliittisesti vaikeaa tilannetta kuvaa kuitenkin se, että kirjeen mukaan kutsun lähettäjänä "ei tulisi olla suoraan kirkko vaan yksityinen henkilö".¹⁰ Tällä tavoin pappien uskottiin saavan paremmin ulkomaanpassin ja tätä käytäntöä noudatettiin kesävierasohjelman alkuvaiheessa. Suomen puolelta kutsujana oli yleensä Soisalon-Soininen.¹¹

Kesävierasohjelma käynnistyi siis virallisesti LML:n yleiskokoukseen liittyen, vaikka aikaisemmat epäviralliset henkilösuhteet olivat epäilemättä luoneet sille pohjaa. Ensimmäiseksi kesävieraspariskunnaksi

vuonna 1965 ehdotettiin Romanian unkarilaisten taholta silloista Bukarestin pappia, myöhemmin kirkkonsa piispaa Pál Szedressyä (k. 1992) puolisonsa kanssa.¹² LML:n suomalainen kansalliskomitea suhtautui asiaan myönteisesti ja lupasi toimittaa Szedressylle kutsun. Tästä huolimatta vierailu ei toteutunut vielä vuonna 1965, vaan siirtyi seuraavaan vuoteen.¹³ Kesävieraat olivat Suomessa LML:n suomalaisen kansalliskomitean, sittemmin Kirkon ulkomaanavun vieraina.

Kesävierasohjelman myötä tulivat esille myös kirkon avuntarpeet. Näin syntyi vähitellen avustusohjelma, joka vaikutti nimenomaan kirkkojen henkisen yhteyden kehittymiseen. Aluksi vieraiden mukana toimitettiin lääkkeitä, auton varaosia ym. mukana kuljetettavaa tavaraa. Varsin pian Suomen kirkko alkoi avustaa Romanian unkari-laista luterilaista kirkkoa toimittamalla LML:n kautta henkilöautoja papiston käyttöön. Avustusten lähettäminen ei kuitenkaan ollut yksinkertaista. Monesti siihen ei myönnetty lupia. Toisinaan taas toimitusten perillemeno kesti kauan.

Uusi vaihe Romanian unkarilaisten avustamisessa alkoi 1970-luvulla, jolloin Suomen kirkko alkoi kohdistaa avustustoimintaa yksityisillekin luterilaisen kirkon jäsenille. Kyseessä oli elintarvikeavun lähettäminen henkilökohtaisina paketteina sveitsiläisen Palatinus-nimisen liikkeen kautta. Pakettien tuli olla osoitettuja yksityishenkilöille. Nimet ja osoitteet oli saatu Romanian unkarilaisista seurakunnista ja ne lähetettiin Suomesta Sveitsiin. Sieltä elintarvikkeet toimitettiin rekka-autoilla Romaniaan, jossa ne paketoitiin ja lähetettiin maan sisäisen postin kautta vastaanottajille. Myös tavaroiden tullauksen hoiti edellä mainittu sveitsiläinen liike. Vastaanottajan kuittauksella varustetut tositteet ja lähetysten lasku lähetettiin sitten Suomeen. Aluksi paketit toimitettiin luterilaisille papeille, jotka monesti "tasasivat" vastaanottamansa lahjan joidenkin seurakuntalaistensa kanssa. Myöhemmässä vaiheessa mukaan tulivat myös pappien lesket ja muut seurakuntalaiset. Suurin pakettien kertalähetys oli 170-180 pakettia, kun koko kirkossa on yhteensä vain vähän yli 30 pappia.¹⁴

Tällä tavoin lähetetyillä elintarvikepaketeilla ei tietenkään voitu mitenkään ratkaista puutteessa elävän kirkon ongelmia. Avustustoi-

minnassa näkyi lähinnä suomalaisen veljeskirkon halu muistaa ahdingon keskellä eläviä ystäviään. Romanian unkarilaisille itselleen se merkitsi kokemusta siitä, että "jossakin on ihmisiä, jotka rakastavat meitä ja ajattelevat meistä hyvää". Määrällisesti avustustoiminta jäikin varsin pienimuotoiseksi ja epäviralliseksi, koska sen laajentamista esti Romanian vallankumoukseen saakka presidentti *Ceausescu* näkemys, ettei maahan tarvita mitään ulkomaista apua, koska siellä on kaikki hyvin.

Romanian avustustoiminnan vaikeudesta kertoo myös se, että toimitaessaan elintarvikepaketteja *yksityisille* henkilöille Kirkon ulkomaanapu oikeastaan toimi vastoin omia periaatteitaan. Se ei nimittäin yleensä ole suostunut yksityisten ihmisten auttajaksi vaan on auttanut paikallisia kirkkoja. Romanian unkarilaisen luterilaisen kirkon avustaminen kollektiivisesti ei kuitenkaan ollut mahdollista. Avustamalla "yksityisesti" kirkon työntekijöitä ja seurakuntalaisia ulkomaanapu kuitenkin tosiasiallisesti tuki sikäläisen kirkon toiminta- ja elinmahdollisuuksia.

Kesävieras- ja avustusohjelman ohella Suomen kirkon ja Romanian unkarilaisen kirkon suhteisiin ovat viimeisen vuosikymmenen aikana kuuluneet myös suomalais-unkarilaiset pappeinkokoukset. Vuosien 1937 ja 1968 pappeinkokoukseen ja vuoden 1939 heimoveljesleirille eivät Romanian unkarilaiset vielä voineet osallistua. Vuonna 1981 Iisalmessa pidetyssä pappeinkokouksessa oli kuitenkin läsnä piispa *Szedressy*. Hänet oli kutsuttu myös Budapestissa v. 1985 pidettyyn pappeinkokoukseen, mutta ulkomaanpassin "viivästymisen" johdosta hän ehti Unkariin vasta kokouksen päätöspäivänä. Romanian unkarilaisen kirkon vaikeaa tilannetta kuvastaa se, ettei kirkon edustajia ole voitu kutsua pappeinkokouksiin varsinaisina edustajina vaan ainoastaan "vieraina". Niinpä vuonna 1989 Kouvolassa pidetyn suomalais-unkarilaisen pappeinkokouksen aikaan "sattui" Suomessa vierailemaan kesävierasohjelman puitteissa kolme Romanian unkarilaista pappispariskuntaa, jotka myös osallistuivat pappeinkokoukseen.¹⁵

Uusimpana yhteistyömuotona on kirkkojen välillä vuonna 1991 alkanut ystävyysseurakuntatoiminta. Se on käynnistynyt poliittisesti

hyvin erilaisessa Euroopassa kuin ystävyysseurakuntatoiminta Unkarin evankelisen kirkon kanssa runsas kymmenen vuotta aikaisemmin. Romanian ja koko Euroopan voimakas muutosprosessi ei voi olla vaikuttamatta myöskään ystävyysseurakuntatoimintaan. Romanian yhteiskunnallinen tilanne on kuitenkin vielä niin selkiytymätön ja pettymys vuoden 1989 lopulla tapahtuneeseen vallankumoukseen niin syvä, ettei kokonaisvaltaisten johtopäätösten tekeminen vielä ole mahdollista. Joka tapauksessa kirkkojen suhteissa on monissa asioissa suostuttava epävarmuuteen ja epätasällisyyteen sekä siihen, että tulevaisuudensuunnitelmat kirkossakin etenevät varsin hitaasti.

3. Menneisyys vaikuttaa Romanian kirkkojen nykypäivään

Tämänhetkisen tilanteen ymmärtämiseksi on syytä tuntea Romanian kirkollisia olosuhteita ennen vallankumousta. Silloin on tunnustettava myös menneisyyden vaikeat asiat.¹⁶

Ceausescun aikana kirkkojen toiminta oli hyvin kontrolloitua ja rajoitettua. Valtiovalta pyrki käyttämään kirkkoja omien tarkoituksiensa toteuttamiseen. Kirkon johtajat oli ajettu ahtaalle ja heitä vaadittiin toimimaan valtiovallan tahtomalla tavalla.

Jokaisen piispan ja papin oli annettava uskollisuudenvakuutus valtiovalle. Esimerkiksi piispa joutui vannomaan uskollisuuttaan Romanian sosialistiselle tasavallalle ja sen johtajalle sekä lupasi ohjata omia alaisiaan valtion todellisiksi kansalaisiksi. Hänen tuli edelleen luvata puolustaa Romanian kansantasavaltaa kaikkea yleistä järjestystä ja valtion riippumattomuutta uhkaavia tekijöitä vastaan. "Jumala minua tässä auttakoon", kuului vakuutuksen pyyntö lopuksi.

Ceausescun syntymäpäivänä piti ortodoksisen patriarkan, kaikkien piispojen ja lääninrovastien lähettää presidentille onnittelusähke ja ylistää hänen saavutuksiaan. Tätä oli tehtävä 25 vuoden ajan ja määräys koski kaikkia kirkkokuntia.

Mutta valvonta ulottui myös yksityisiin pappeihin. Esimerkiksi unkarilaisen luterilaisen kirkon papeilla oli pappeinkokous joka kolmas

kuukausi. Vuorollaan jokaisen papin oli pidettävä esitelmä poliittis-yhteiskunnallisesta tilanteesta. Tällöin oli arvioitava myönteisesti *Ceausescun* politiikkaa. Läsä oli kulttuuriministeriön edustaja. Jokaisessa läänissä myös asui ministeriön virkamies, joka valvoi kirkkojen toimintaa.

Ajan mittaan rauhantyöstä tuli toisaalta eräs valtion kirkkoille antama velvoite. Kirkot eivät itse asiassa voineet valita, osallistuvatko ne rauhantyöhön vai eivät. Niiden oli pakko järjestää erilaisia rauhanseminaareja ja -kokouksia. Kun sosialistinen valtio samanaikaisesti sanoi edistävänsä rauhaa ja samanaikaisesti vaikeutti kirkkojen toimintaa, on ymmärrettävää, että kirkkojen osallistuminen rauhantyöhön herätti niiden omassa keskuudessa myös ristiriitaisia tunteita.¹⁷ Toisaalta rauhanseminaareista muodostui kirkkoille myös kansainvälisiä foorumeja ulkomaisten kontaktien ylläpitämiseen. Rauhantyö ja siitä puhuminen oli kirkon työntekijälle monesti pääsylippu ulkomaille. Vielä 1980-luvulla rauhanseminaarit saattoivat olla ainoita tilaisuuksia, joihin Romanian kirkot voivat kutsua ulkomaiden kirkkojen edustajia.

Romanian ortodoksisen kirkon alistamisesta kansallisuuspolitiikan palvelijaksi kertoo mm. se, että v. 1986 kuollut patriarkka *Iustin* näki, ettei uskonnollisten kirjojen julkaiseminen romanian kielellä tyydytä vain uskonnollisia tarpeita vaan "edistää koko Romanian valtion pyrkimystä puhua samaa kieltä". Vielä vuonna 1989 julkaistussa Romanian ortodoksisen kirkon teoksessa nähtiin unkarilaiset Romanian kirkkoa uhkaavina ulkopuolisina vihollisina.

Kirkot eivät siis voineet olla yhteiskunnassa ainoastaan toteuttaakseen omaa tehtäväänsä, vaan niiden tehtävä oli (valtiovallan näkökulmasta) alisteinen valtion valitsemien poliittisten ja kansallisten päämäärien toteuttamiselle. On mahdollista vain arvailla, millaisia sisäisiä ristiriitoja yksityiselle papille on aiheutunut, jos hän on toisaalta pyrkinyt olemaan uskollinen omalle kutsumukselleen ja toisaalta pyrkinyt mahdollistamaan seurakunnallisen toimintansa. Voimakas uskollisuus omalle näkemykselle ja suostumattomuus valtiovallan poliittisten ja kansallisten päämäärien toteuttamiseen, on saattanut merkitä seurakunnan koko toimintamahdollisuuksien vaa-

rantumista. Toimiminen valtiovallan toivomusten mukaan on puolestaan voinut merkitä melkoista sisäistä ristiriitaa ja ahdistusta. Näiden kahden tulen välissä on seurakunnissa siis vuosikymmeniä eletty. Käytännössä papistolla ei juuri ole ollut vaihtoehtoja. Heidän on ollut suostuttava rajoituksiin ja vain siten he ovat voineet hoitaa tehtäviään.

Vallankumouksen jälkeisessä Romanian kirkollisessa tilanteessa heijastuvat juuri nuo menneiden vuosikymmenten paineet. Paikoitellen lähellä näyttää olevan myös vaara ajatella, että "oikeat" papit ovat *Ceausescun* hallintokaudella joutuneet kärsimään, olleet mahdollisesti vankilassakin. Epäuskottaviksi taas saatetaan leimata ne, jotka silloin ovat toimineet ilman näkyvää konfliktia valtaa pitäneen järjestelmän kanssa. Erityisen selvästi tämä näkyy protestanttien ja ortodoksien välisessä epäluuloisuudessa.

Romanian vallankumouksen ensimmäiset kipinäthän sytytettiin reformedussa pappilassa. Silti ei ole oikeutettua päätellä, että pastori, sittemmin piispa *László Tőkésin* konfliktissa kirkkonsa johdon kanssa olisi ollut kyse varsinaisesti kirkollisista asioista. Siinä vain näkyi maan tilanne: kirkkojen sisäinen elämä oli valjastettu poliittisten päämäärien alaisuuteen ja piispoilla oli itse asiassa hyvin pieni liikkuma-ala.

Poliittisen järjestelmän muuttuminen on kaikkialla Itä-Euroopassa merkinnyt myös kirkkojen aseman muuttumista. Kysymys ei ole vain siitä, että kirkkojen toimintamahdollisuudet ovat parantuneet sananvapauden lisääntyessä. Kun kirkot olivat aikaisemmin monissa sosialistisissa maissa ainoita kansalaisten perustuntojen tulkkeja, on niiden kannalta ensiarvoisen tärkeää, miten ne uudessa tilanteessa säilyttävät yhteyden kansaansa. Esimerkiksi Puolassa on selvästi havaittavissa merkkejä siitä, että katolinen kirkko koetaan myös vaaratekijänä: sille ei haluta yhtä suurta vaikutusvaltaa yhteiskunnassa kuin kommunistisella puolueella oli aikaisemmin. Romaniassa vastaava pelko kohdistuu nimenomaan ortodoksiseen kirkkoon.

4. Kansallisuuskysymys osa kirkkojen identiteettiä

Romaniassa kirkkojen yhteyteen ei *Ceausescun* valtakaudella ja Securitaten valvonnassa pystynyt syntymään mitään järjestäytynyttä oppositiota. Muutos nousi yksityisen papin taistelusta, johon sitten yhtyivät laajemmat yhteiskunnan piirit. Tästä taistelusta tuli kuitenkin symboli koko maan tilanteelle. Merkillepantavaa on myös se, että *Tőkésin* taistelun tukemisessa ylittyivät uskonnolliset ja kansallisuusrajat. Romanian tilannetta kuvaavaa kuitenkin on, että rajalinjat ovat myöhemmin polarisoituneet paljolti entisenkaltaisiksi ja nationalistiset painotukset yhteiskunnassa lisääntyneet.

Tarkasteltaessa Romanian kirkollista tilannetta on koko ajan pidettävä mielessä maan monikansallinen luonne.¹⁸ Eri kirkkokunnat eivät edusta vain erilaista kristinuskon tulkintaa. Monesti vähintään yhtä olennainen on kysymys, mihin kansallisuuteen kunkin kirkon jäsenet kuuluvat.

Noin 17 miljoonaa Romanian 23 miljoonasta kuuluu maan ortodoksiseseen kirkkoon. Kansallisuudeltaan romanialaisia ei juuri muihin kirkkokuntiin kuulukaan. Suurin vähemmistökirkko on roomalaiskatolinen kirkko, johon kuulunee vuonna 1992 jo alle miljoona jäsentä. Näistä suurin osa on kansallisuudeltaan unkarilaisia ja pieni vähemmistö saksalaisia. Reformoidut ovat kaikki unkarilaisia ja heitä lasketaan olevan noin 720 000. Luterilaisista saksalaisia arvioitiin kesällä 1991 olleen vain noin 35 000 ja unkarilaisia noin 28 500.

Nimenomaan saksalaisten jäsenmäärän arvioiminen eri kirkkokunnissa on vaikeaa, koska heidän muuttoliikkeensä on viime vuosina ollut varsin suurta. Kun saksankielisen luterilaisen kirkon jäsenmäärä vielä vuonna 1985 oli 135 000 ja 1990 yli 100 000, oli se kesällä 1991 enää vain noin 35 000. Muuttovirta Saksaan oli siis vajaan vuoden aikana yli 60 000 jäsentä.

Saksalaisten muuttohalukkuudesta voidaan tehdä ainakin kaksi johtopäätöstä. Ensinnäkään he eivät ole tyytyväisiä maan tämänhetkiseen kehitykseen. Toiseksi muuttoon vaikuttaa varmasti se, että he saavat automaattisesti Saksan kansalaisuuden ja heille on taattu

Saksassa asunto ja tietty toimeentulo. Aikaisemmin papit eivät muuttaneet lainkaan, koska Saksan kirkko ei antanut seurakuntansa jättäneelle papille työtä. Omaksumallaan käytännöllä Saksan kirkko halusi osoittaa solidaarisuutta Itä-Euroopan vaikeissa olosuhteissa eläville kristityille: Jos seurakuntalaisten on elettävä ahdingossa, ei heidän pappinsakaan saa etsiä helpompia olosuhteita. Sittemmin täs-
tä periaatteesta on luovuttu ja muuttanut pappi voi nykyisin saada papinviran Saksassa.

Saksalaisten muuton seuraukset ovat masentavia. Monet kylät ovat autioituneet. Käyttämättömiä kirkkoja seisoo tyhjillään. Seurakuntiin on jäänyt jäljelle vain vanhuksia ja sellaisia, jotka ovat avioituneet romanialaisten kanssa.

Saksalaisten poismuutolla on lisäksi suuri merkitys koko luterilaisen kirkon asemalle ja tulevaisuudelle Romaniassa. Se vaikuttaa myös siihen ystävyysseurakuntatoimintaan, jota Suomen kirkko on aloittamassa sikäläisen unkarilaisen kirkon kanssa. Koko saksankielisen luterilaisen kirkon toiminta Romaniassa uhkaa nimittäin tyrehtyä. Koska suurin osa luterilaisista on ollut juuri saksalaisia, tulee koko luterilaisen kirkon asema Romaniassa muuttumaan. On jopa mahdollista, että 10-20 vuoden kuluessa vastuu saksankielistenkin luterilaisten seurakuntien toiminnasta siirtyy unkarilaisen kirkon papeille. Tämä voi merkitä, että monet unkarilaiset papit joutuvat Romaniasakin - kuten jo tänä päivänä tapahtuu Unkarissa - toimittamaan sekä unkarin- että saksankielisiä jumalanpalveluksia. Vaikka kirkot eivät virallisesti yhtyisikään, tämä tulkinta voi osoittautua todeksi sen tähden, että saksalaisista seurakunnista puuttuu nuoriso ja siten myös papiston jälkikasvu. Liian aikaista on sen sijaan arvioida, mitä tällainen kehitys merkitsisi kansallisuuskysymysten kannalta.

Nimenomaan luterilaisten tulevaisuuden kannalta pieni unkarilainen luterilainen kirkko tulee olemaan jäsenmääränsä merkittävämmässä asemassa. Saksalaisista unkarilaiset ovat eronneet siinä, että he ovat halunneet pysyä Romaniassa, mieltää sen kotimaakseen ja myös taistella oikeuksiensa puolesta. Vallankumouksen jälkeen on kuitenkin ollut havaittavissa lisääntyntä muuttohalukkuutta myös unkarilais-
ten keskuudessa.

5. Vuosikymmenten paineet purkautuvat

Tarkasteltaessa Romanian kirkkojen tilannetta vallankumouksen jälkeen on selvästi havaittavissa monenlaisten paineitten purkautumista. Mieli-pidevapauden lisääntyessä ovat myös ristiriidat sekä kirkkojen sisällä että niiden välillä tulleet ilmi. Tämä näkyy esimerkiksi erilais-ten kokousten ja kirkollisten valintojen yhteydessä. Tällöin kaivetaan helposti esille, mitä kukin on aikaisemmin tehnyt tai jättänyt teke-mättä. Tässä suhteessa kirkkojen tilanne ei poikkea muusta yhteis-kunnasta. Se kertoo vain siitä, kuinka paljon asioista oli kommunis-tihallinnon aikana jouduttu vaikenemaan.

Ekumeeninen yhteistyö Romaniassa ei ole ollut helppoa. Nimen-omaan protestanttien ja ortodoksien välistä yhteistyötä on vaikeut-tanut se, että ortodoksisen kirkon on nähty olleen liian sidoksissa Ceausescun aikaiseen hallintoon sekä luonteeltaan voimakkaasti *kan-sallinen*, romanialainen, kirkkokunta. Sen sijaan suhde luterilaisten ja reformoitujen välillä on melko ongelmaton. Tällöin on tärkeä tiedostaa, että näiden kirkkokuntien jäsenet ovat kansallisia vähem-mistöjä, saksalaisia, unkarilaisia ja slovakkeja. *Ekumeeniset vaikeudet eivät nousekaan opillisista vaan kansallisuus-, kieli- ja kulttuuriky-symyksistä.* Näihin liittyy läheisesti protestanttien kokema epäluotta-mus ortodokseihin, että nämä enemmistökirkkona ajavat vain omia oikeuksiaan. Tämä oli selvästi havaittavissa esimerkiksi siinä kii-vaassakin kritiikissä, jota mm. piispa Tökes kesällä 1991 Iasissa jär-jestetyssä KMN:n konsultaatiossa ortodokseja kohtaan esitti.

Hyvin olennaista sekä kirkkojen että koko Romanian tulevaisuuden kannalta tulee olemaan, löytyykö kansallisten ryhmien välillä sovin-toa. Tässä mielessä tärkeitä ovat olleet ne pyöreän pöydän neu-vottelut, joita Kirkkojen maailmanneuvosto on Romaniassa järjestä-nyt.

Ensimmäinen pyöreän pöydän neuvottelu pidettiin kesäkuussa 1990. Siihen osallistuivat KMN:n neljän jäsenkirkon (ortodoksinen, refor-moitu, saksalainen luterilainen ja unkarilainen luterilainen kirkko) sekä eri maiden kirkkojen ja kansainvälisten avustusjärjestöjen edustajat. Tuolloin pyrittiin tarkastelemaan tilannetta Romaniassa

vallankumouksen jälkeen: kuinka jälleenrakennus on edennyt ja kirkkojen yhteistyö ja todistus toteutunut.

Kirkkojen ensisijaiseksi tehtäväksi nähtiin Romanian kansan auttaminen toivon ja luottamuksen rakentamisessa niin, että vapaus ja demokratia voitaisiin saavuttaa väkivallattomasti. Kokouksessa tunnustettiin, että sovinnon ja luottamuksen saavuttaminen eri tunnustuskuntien ja kansallisuuksien välillä on erityisen tärkeää myös kirkkojen yhteisen todistustehtävän kannalta.

Ensimmäisessä pyöreän pöydän neuvottelussa ja sen jälkeisessä kirkkojen yhteistyössä nähtiin keskeisiksi ekumeenisen yhteistyön alueiksi muun muassa uuden uskonnollisen lainsäädännön aikaansaaminen, yhteistyö Raamattujen käännös- ja levitystyössä, kansallisetnisovinnon edistäminen auttamalla elämään monikansallisessa ja monikulttuurisessa yhteiskunnassa sekä parantamalla vähemmistöjen ja yhteiskunnassa eniten alistettujen asemaa.

Heinäkuussa 1991 järjestetyssä toisessa pyöreän pöydän kokouksessa oli merkittävää, että kokouksen aluksi avattiin Bukarestissa Romanian kirkkojen ja kansainvälisten ekumeenisten avustusjärjestöjen yhteistyötä ja avustustoimintaa varten perustettu AIDRom -toimisto. Se tarjoaa kirkkoille mahdollisuuden yhteistoimintaan myös yhteiskunnassa esiintyvien epäkohtien korjaamiseksi.

Eräs suurisuuntainen ja kaikkia kirkkoja koskeva ongelma on kirkkojen aikaisemmin omistamien ja kommunistihallinnon haltuunsa ottamien koulujen ja muun omaisuuden takaisinsaaminen. Tosin protestantit ovat arvostelleet ortodokseja siitä, etteivät nämä olleet heidän mielestään riittävästi tukeneet vähemmistökirkkoja tässä kysymyksessä. Joka tapauksessa kirkot ovat jo saaneet takaisin käyttöönsä ko. rakennuksia.

Varsin monet kirkonjohtajat pitivät aineellisten olosuhteitten parantamista olennaisempana kysymystä uskonnollisesta kasvatuksesta, joka kommunistikaudella on ollut pahasti lamassa.¹⁹ Tällöin uskonnonopetuksella kouluissa ja pappiskasvatuksen kehittämällä nähtiin olevan keskeinen merkitys. Kaikki kirkkokunnat ovatkin vallanku-

mouksen jälkeen voineet lisätä pappiskoulutustaan.

Suhtautumisessa uskonnonopetukseen ja kirkkojen omiin kouluihin tulevat kirkkokuntien erot ja kansallisuuskysymykset selvästi ilmi. Pienet protestanttiset kirkot tuntevat kiinnostusta omien kirkollisten koulujen saamiseen voidakseen turvata oman tunnustuksensa mukaisen uskonnonopetuksen. Enemmistökirkkona oleva ortodoksinen kirkko puolestaan näyttää kannattavan "tavallisissa" kouluissa toteutettavaa uskonnonopetusta. Kun kirkkokuntien rajat ovat samalla myös kansallisuuksien välisiä rajoja, merkitsisivät protestanttien omat koulut myös heidän kansallisen identiteettinsä vahvistumista, mikä ei Romanian valtion omaksuman kansallisuuspolitiikan kannalta suinkaan ole ongelmattonta.

Metropoliitta *Danielin* mukaan on tärkeää päästä harmoniseen pluralismiin niin kirkkojen välillä kuin yleisemminkin yhteiskunnassa. Hän piti tärkeänä erilaisten identiteettien sallimista ja näki ekumeenisella yhteistyöllä olevan tässä keskeinen merkitys. Entiset Itä-Euroopan maat eivät tarvitse vain materiaalista apua vaan vuorovaikutusta, jossa kaikki osapuolet otetaan huomioon. Danielin mukaan Romanialle on tärkeää integroituminen Länsi-Euroopan markkinataloussysteemiin ja yksilön vapauksien turvaaminen. Silti hän näki kirkkojen roolin Itä-Euroopan muutosprosessissa olevan muistuttaa, että vaikka taloudellinen integraatio onkin välttämätöntä, on erityisen tärkeää pitää huolta Itä-Euroopan maiden hengellisestä ja kulttuurisesta identiteetistä. Tällöin ei myöskään voi olla kysymys jonkinlaisesta Itä-Euroopan liittämisestä Länsi-Eurooppaan. Päin vastoin Daniel näki Itä-Euroopan kirkoilla ja erityisesti ortodoksisella traditiolla olevan kokemuksensa perusteella paljon hengellistä ja kulttuuriin liittyvää annettavaa koko Euroopalle.²⁰

Romanian kirkot elävät tällä hetkellä missionaarisessa tilanteessa; kommunistihallinnon aikana on elämän mielekkyys monilta kadonnut. Tämän työn edellytyksenä on koulutuksen ja kristillisen kasvatuksen kehittäminen. Myös sielunhoitotyö sairaaloissa, vanhainkodeissa ja vankiloissa on kirkoille uusi haaste. Kuvaava on papin saama vastaus hänen tarjotessaan ripittäytymismahdollisuutta vankilassa: 700 ilmoittautui.

Kesällä 1991 pidetyssä pyöreän pöydän kokouksessa Romanian kirkkojen edustajat korostivat, ettei evankeliumin julistaminen merkitse vain proselyyttien saamista, vaan kyseessä on kaikkien kirkkojen mahdollisuus vaikuttaa ihmisten mentaliteettiin. Aikaisempaa vapaampi evankeliumin julistamisen mahdollisuuden nähtiin merkitsevän kirkoille myös sosiaalieettistä vastuuta ja työtä oikeudenmukaisuuden ja sovinnon puolesta.

Kokouksen loppukommunikeassa vaadittiin valtiovaltaa järjestämään kokous kansallisuuskysymyksistä. Huomiota kiinnitettiin myös mustalaisten ja kehitysvammaisten tilanteeseen sekä ympäristönsuojelun tärkeyteen.

Kokouksessa oli selvästi havaittavissa jännitteitä sekä kirkkokuntien välillä että niiden sisällä. Kirkkojen maailmanneuvoston virittämän keskusteluprosessin merkitys onkin kahdenlainen. Yhtäältä siellä sovitaan ja pannaan liikkeelle konkreettisia yhteistyöprojekteja. Toisaalta kirkkojen edustajat saavat ja joutuvat tekemään yhteistyötä ja opettelemaan pluralismin sietokykyä. Ei vain valtio ole pyrkinyt kommunismikaudella yksiarvoisuuteen. Myös kirkot ovat olleet mielipidemahdollisuuksissaan suhteellisen yksiarvoisia.

Kirkollisen yksiarvoisuuden taustalla oli monesti tosiasia, että kirkkojen johto joutui itse vastaamaan valtiovallalle kirkon ja sen työntekijöiden kannanotoista. He tosin sanoen olivat ylhäältä päin, so. valtiovallan taholta, velvoitettuja "paimentamaan" alaisiaan pysymään "ruodussa". Henkinen ilmapiiri ei sallinut erilaisia näkemyksiä kirkonkaan piirissä. Eräs merkittävimpiä asioita, jonka itse 1970-luvulla Unkarissa opiskelleena saatoin aistia, oli juuri kirkolliseen ja yhteiskunnalliseen yksiarvoisuuteen pakottamisen tuhoavuus henkiselle ilmapiirille ja vastaavasti pluralismin hyvät ulottuvuudet.

Romanian tämän päivän ristiriidat kirkoissa ja kirkkojen välillä ovat seurausta monien vuosikymmenten paineista. Siksi ristiriitojen "poistamisen" ei tarvitse olla tämän hetken päällimmäisin tavoite. Vielä tärkeämpi voi olla *tilan antaminen* niiden ilmentämiselle. Tässä mielessä Kirkkojen maailmanneuvoston järjestämän keskustelupro-

sessin ja kansainvälisten kontaktien - kuten Suomenkin suhteiden - merkitys on hyvin tärkeä.

Vallankumouksen jälkeinen tilanne, johon liittyy Romaniassa myös erittäin syvää pettymystä, on kirkkoille joka tapauksessa hyvin haasteellinen. Niiden toiminnassa tulevat kasvatuskysymykset olemaan keskeisiä. Mahdollisuus uskonnonopetukseen ja sen järjestäminen ovat kaikille kirkkoille sekä tärkeä että suurisuuntainen projekti. Erityisesti vähemmistökirkkojen identiteetille on tärkeää myös kirkollisten koulujen perustaminen. Kirkkojen työtä vaikeuttaa kuitenkin se, että kirkoilta otettua omaisuutta on palautettu niille vain vähän.

6. Arviointia

Unkarilainen luterilainen kirkko elää hyvin paineisessa tilanteessa. Se on monessa suhteessa - kielellisesti, kulttuurisesti ja kirkollisesti - vähemmistökirkko. Sen taloudelliset voimavarat ovat hyvin rajalliset. Kirkkoja, pappiloita ja muita seurakuntien rakennuksia ei ole pystytty korjaamaan. Papiston ikärakenne on varsin korkea ja määrä (noin 30) liian vähäinen. Papiston koulutuspaikkana toimiva teologinen akatemia²¹ kaipaisi monenlaista taloudellista tukea. Diakonialle on varmasti tarjolla mahdollisuuksia vuosikausiksi eteenpäin. Lasten ja nuorten uskontokasvatus etsii muotoaan mahdollisuuksien avauduttua. Se sydämellisyys ja antaumuksellisuus, jota kävijä kaikkien vaikeitten vuosien jälkeen seurakunnissa kohtaa, ei voi olla koskettamatta. Paljon myönteistä - nimenomaan mahdollisuuksia - on viimeisten parin vuoden aikana kirkkoille avautunut. Se voi merkitä piristysruisketta sekä Romanian unkarilaisen luterilaisen kirkon sisäiselle toiminnalle että alkavalle ystävyysseurakuntatoiminnalle Suomen kirkon kanssa.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on rajoittunut tähänastisissa suhteissaan Romanian kirkkoihin lähes yksinomaan yhteydenpitoon unkarilaisen luterilaisen kirkon kanssa. Tätä ratkaisua voidaan pitää diasporakirkon tilanteesta nousevana. Pienelle vähemmistökirkolle on ollut merkittävää, että se on saanut olosuhteiden sallimissa

puitteissa rakentaa kahdenvälisiä suhteita enemmistökirkkona toimivaan veljeskirkkoonsa.

Romanian unkarilaisen reformoidun kirkon taholta on 1980-luvulla epävirallisesti useammankin kerran ilmaistu halukkuutta yhteydenpitoon Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa. Muun muassa on oltu kiinnostuneita kesävierasohjelman käynnistämisestä. Se ettei Suomen evankelis-luterilainen kirkko ole tällaiseen yhteistyöhön lähtenyt, on oikeastaan ilmaus kansainvälisestä työjaosta. Romanian unkarilaisen reformoidun kirkon partneri lännessä on ollut Hollannin reformoitu kirkko Suomen pitäessä yhteyttä nimenomaan luterilaisiin.

Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on ollut varsin vähän suhteita myös Romanian ortodoksiseen kirkkoon. Tulevaisuudessa tämä voi jopa helpottaa ekumeenisten suhteiden luomista Romanian eri kirkkokuntiin. Ekumeenisen sietokyvyn edistäminen voisi ainakin olla yksi näkökulma alkaneessa ystävyysseurakuntatoiminnassa.

1. *Koren* 1986, 5-10; *Koren & Voipio* 1988, 9-13. Unkariin kohdistunut heimokansallinen kiinnostus heräsi vasta 1870-luvulla. Kun asennetta Venäjällä asuviin heimokansoihin sävytti tietty holhoavuus, suhtauduttiin unkarilaisiin ja eestiläisiin tasavertaisempina ystävinä. Vastaavasti suomalaisten kirkonmiesten heimoharrastukseen liittyi ajatus heimolähetyksestä suomensukuisten kansojen keskuudessa. Sen sijaan suhteissa Unkariin ei esiintynyt heimolähetysharrastusta, mikä osaltaan selittää kirkollisten yhteyksien vähäisyyden Suomen itsenäisyyttä edeltäneenä aikana, jolloin kansallisuusaatteen merkitys korostui. (*Murtorinne* 1978, 331-333)

2. *Murtorinne* 1978, 340-342; *Kettunen* 1985, 65; *Koren & Voipio* 1988, 16-23.

3. Ks. *Murtorinne* 1978, 335-339, 342-343.

4. Yleisohjeet 1981. Poliittisen ilmapiirin muuttumisesta kertoo myös se, että vuoden 1992 aikana on Kirkon ulkomaanasiain keskuksessa käynnistetty yleisohjeiden uudistamisprosessi.

5. Romanian unkarilaisen kirkon virallisena nimenä on ollut *Biserica Evangelica Lutherana Sinodo-Presbiteriala de Confesiune Augustana din Republica*

Socialista Romania (Synodaalis-presbyterinen Augsburgin tunnustuksen evankelis-luterilainen kirkko sosialistisessa Romanian valtiossa). Kirkon nimessä ei siis puhuta mitään unkarilaisuudesta, kuten ei myöskään saksalaisen kirkon nimessä (*Evangelische Kirche Augsburgischen Bekenntnisses in der Sozialistischen Republik Rumänien*) viitata saksalaisuuteen. Tämä on tietenkin ollut ymmärrettävää Romanian valtion kansallisuuspolitiikan kannalta. "Unkarilaisesta" kirkosta puhuminen, jota termiä tässä artikkelissa käytetään, ei tee täysin oikeutta kirkon jäsenistölle, sillä Bukarestin seurakuntaan kuuluu jonkin verran myös romanialaisia ja maan länsiosissa kirkon jäseninä on myös slovakkeja.

6. Trianonin rauhasta ja Transilvanian historiasta ks. *Lyytinen* 1986, 293-294. Transilvaniassa Euroopan suurimpana kansallisena vähemmistönä asuvien unkarilaisten problematiikkaa tarkastelee *Jávorszky* 1986, 262-266.

7. Muistio 1921; *Murtorinne* 1978, 337-338.

8. *Viljanen* 1965, 73; *Koren* 1986, 41; *Koren & Voipio* 1988, 54.

9. *Viljanen* 1965, 50; *Soisalon-Soininen* 1992.

10. *Argay* 1965.

11. *Soisalon-Soininen* 1992.

12. *Argay* 1965.

13. LML:n skk:n tvkpk 2/1965 4.2.1965; LML:n skk:n tvkpk 5/1965 17.5.1965; LML:n skk:n tvkpk 1/1966 17.1.1966; LML:n skk:n tk 1967, 12. - *Argay* (1965) toteaa ensin kirjeessään, että hänen ilmoituksensa lomanviettomahdollisuudesta Suomessa herätti "yleistä innostusta", mutta "toistaiseksi" ei kukaan ollut "ilmoittautunut". Myöhemmin hän toteaa, että "nyt on löytynyt yksi, joka mielellään vierailisi kesällä vaimonsa kanssa Suomessa". Kun tämä 'yksikään' (*Szedressy*) ei voinut ko. vuonna tehdä matkaa, on oletettavaa, että sekä "ilmoittautumisten" vähäisyys suhteessa innostukseen että *Szedressyn* vierailun siirtyminen liittyivät tuolloin passinsaantivaikeuksiin.

14. *Soisalon-Soininen* 1992.

15. Vuonna 1993 Viron Otepäässä pidetty pappeinkokous oli historiallinen monestakin syystä. Ensimmäistä kertaa kokous voitiin pitää itsenäisessä Virossa. Ensimmäistä kertaa kokoukseen saattoivat myös "virallisesti" osallistua Romanian unkarilaiset luterilaiset. Samoin ensimmäistä kertaa oli mukana edustaja Inkerin luterilaisesta kirkosta. Onkin todennäköistä, että tulevaisuudessa voidaan palata ensimmäisen pappeinkokouksen terminologiaan ja puhua suomalais-ugrilaisesta pappeinkokouksesta.

16. Tiedot Romanian kirkollisista olosuhteista perustuvat pääasiassa tekijän romanialaisten kirkon työntekijöiden kanssa käymiin keskusteluihin ja niistä

tehtyihin muistiinpanoihin. Yleiskatsauksen Romanian kirkollisesta tilanteesta sotien jälkeisenä aikana tarjoaa *Beeson* 1977, 315-337. *Beesonin* katsauksessa näkyy kuitenkin, että se on laadittu 1970-luvun tulkintahorisontista käsin.

17. Kuvaavaa on, että eräät seurakuntalaiset antoivat 1970-luvulla Unkarissa voimakkaasti rauhantyöhön osallistuneelle papilleen nimityksen *ördög*, joka merkitsee 'piru'. Asia on tuskin ymmärrettävissä muuten kuin siten, että seurakuntalaiset kokivat rauhantyöstä puhuvan pappinsa kuuluvaksi samaan rintamaan kuin ateismiin sitoutuneen valtion. Molemmat korostivat rauhan työn tärkeyttä.

18. Romanian kansallisuuskysymyksistä ja nimenomaan unkarilaisten asemasta tarjoaa hyvän katsauksen *Lampinen* 1989. Maan tilannetta kuvaavaa on kuitenkin se, että juuri kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien väkimäärät ovat muutamassa vuodessa huomattavasti pienentyneet maastamuuton seurauksena.

19. Communiqué 1991, 2-3.

20. Minutes 1991, 2-3.

21. Kolozsvárisissa (Cluj-Napoca) toimiva teologinen akatemia on yhteinen akateeminen koulutuspaikka unkarilaisille luterilaisille, reformoiduille ja unitaareille. Hallinnollisesti samaan akatemiaan kuuluu myös saksalaisten luterilaisten koulutusyksikkö, joka sijaitsee Sibiussa.

Lähteet ja kirjallisuus**Argay**

1965 György Argayn kirje Ahti Auraselle 12.1.1965. Kirkon ulkomaanavun arkisto.

Beeson Trevor

1977 Vastarintaa vai mukautumista. Raportti Neuvostoliiton ja muiden Itä-Euroopan maiden uskonnollisesta tilanteesta. (Discretion and Valour. Glasgow 1974.) Suom. Eeva Tavaila.

Communique

1991 Second Romanian Churches' Round Table. Meeting July 21-22. 1991 in Iasi, Moldavia. Communique. Tekijän hallussa.

Jávorszky Béla

1986 Polttavia vähemmistöongelmia Romaniassa. - Kanava.

Kettunen Paavo

1985 Unkarin kirkollinen elämä. - Teologinen aikakauskirja.

Koren Emil

1986 Testvéreink északon. A finn-magyar egyházi kapcsolatok története. Budapest.

Koren Emil & Voipio Martti

1988 Sukukansojen uskonyhteys. Unkarin ja Suomen kirkkojen suhteet. Jyväskylä.

Lampinen Osmo

1989 Romanian unkarilaiset. Porvoo.

LML:n skk:n tvkpk

1965 Luterilaisen Maailmanliiton suomalaisen kansalliskomitean -66 työvaliokunnan pöytäkirjat. Kirkon ulkomaanavun arkisto.

LML:n skk:n tk

1967 Luterilaisen Maailmanliiton suomalaisen kansalliskomitean toimintakertomus vuodelta 1966. Vammala.

Lyytinen Eino

1986 Transsilvanian kysymys ja Trianonin rauha. - Kanava.

Minutes

1991 Romania Round Table Minutes. Iasi 1991. CEC Inter-Church Service. WCC Unit Sharing and Service. Tekijän hallussa.

Muistio

1921 Muistio SKSK:n valtuuskunnalle 5.5.1921. - SKSK:n valtuuskunnan ptk. 10.5.1921, liite. SKSK:n arkisto. VA.

Murtorinne Eino

1978 Suomalais-unkarilaisten kirkollisten yhteyksien hahmottuminen. - Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio. Ed. Olavi Rimpiläinen. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 105. Joensuu.

Soisalon-Soininen

1992 Ilmari Soisalon-Soinisen puhelinhaastattelu 19.5.1992. Tekijän hallussa.

Viljanen Paavo

1965 Unkaria ja Suomea etsimässä. Vaasa.

Yleisohjeet

1981 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Unkarin luterilaisen kirkon ystävyysseurakuntatoiminnan yleisohjeet. (Kirkon ulkomaanasiain toimikunnan 1981 vahvistamat) - Koren & Voipio 1988, 193 (liite).

KOTIMAISTEN KIELTEN TUTKIMUS- KESKUKSEN UNKARIN-YHTEYDET

FT Ulla-Maija Kulonen

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus on opetusministeriön alainen valtion tutkimuslaitos, jossa tutkitaan suomen kieltä ja sen sukukieliä, erityisalana saamea, Suomessa puhuttavaa ruotsin kieltä sekä romani- ja viittomakieltä.

KKTK:n sukukielten tutkimusyksikkö, sukukielten toimisto on keskittynyt suomen sukukielten sanakirjojen tuottamiseen: valmisteilla ovat sanakirjat karjalan, mordvan, tšeremissin ja vogulin kielistä. Ainakin työntekijämäärältään suurin hanke on etymologinen sanakirja "suomen sanojen alkuperä", jonka 1. osa ilmestyi viime vuonna ja loput kaksi on suunniteltu ilmestyväksi muutaman vuoden välein. Sukukielten toimistoon kuuluu myös laaja uralistiikan kirjasto.

Etymologiseen sanakirjahankkeeseen liittyy toinen suomen ja unkarin yhteistyöhankkeista: Uralilaisten kielten etymologinen arkisto. Arkistoa valmistellaan Unkarin tiedeakatemian kielitieteen instituutissa Uralilaisten kielten etymologisen sanakirjan aineiston pohjalta. Tämä sanakirja, jonka päätoimittaja oli Wienin yliopiston fennougriistiikan professori Károly Rédei, valmistui viime vuosikymmenen lopussa. Se sisältää toista tuhatta sana-artikkelia, jotka koostuvat alkuperänsä suhteen toisiinsa rinnastetuista eri uralilaisten kielten sanoista.

Sanakirjan valmistuttua unkarilaiset kollegamme ryhtyivät valmistelemaan sen aineiston syöttämistä tietokonemuotoon ja laajentamista. Tavoitteena on laaja etymologinen aineisto, joka käsittäisi sana-

aineistoa eri uralilaisista kielistä etymologisin yhteyksin koottuna ja järjestettynä, sekä etymologisin rinnastuksiin liittyvät bibliografiset tiedot. Arkistoa on tarkoitus pitää ajantasaisesti yllä sen jälkeen kun tähänastiset tiedot on saatu syötettyä tiedostoon. KKTK:n kehittämisyksikkö, joka huolehtii tutkimuskeskuksen ATK-laitteista, on avustanut unkarilaisten kollegojemme hanketta tällä alalla. "Suomen sanojen alkuperä" -hanke on mukana yhteistyössä sen sisällöllisellä tasolla. Vuonna 1991 solmimamme sopimuksen mukaan SSA:n valmiiksi työstettyä aineistoa kirjallisuusviitteineen toimitetaan unkarilaisille kollegoille elektronisessa muodossa sitä mukaa kun oma sanakirjamme ilmestyy painettuna. Lisäksi on sovittu periaatteellisella tasolla siitä, että myös tieteellistä neuvonpitoa on mahdollisuus käydä. Yhtään tähän teemaan liittyvää kokousta ei ole vielä kuitenkaan järjestetty.

Toinen yhteistyöhanke KKTK:n ja unkarilaisten fennougristien välillä on kansainvälinen uralistiikan tutkimuksen tietokanta, joka kantaa nimeä URBIS. Se on saanut alkunsa Suomen ja Neuvostoliiton välisestä uralistiikan tutkimuksen bibliografiahankkeesta, jonka tuloksena on ilmestynyt jo useita niteitä Suomessa ja Neuvostoliitossa (vuosina 1917-1987) harjoitetun uralistiikan eri alueiden bibliografiaa. Tämä bibliografiahanke laajeni ensin ns. Uralica-tietokannaksi, jota Suomessa on koottu KKTK:ssa ja Helsingin yliopiston kirjastossa. Sitä on täydennetty Suomessa ennen vuotta 1917 ja vastaavasti v. 1986 jälkeen tehdyllä tutkimuksella. Nämä kaksi suomalaista osapuolta ovat olleet alusta lähtien mukana, kun tietokantaa on ryhdytty edelleen laajentamaan kansainväliseksi, kaiken uralistiikan tutkimuksen kattavaksi tietojärjestelmäksi. Hankkeen nykyiset osanottajat ovat KKTK ja Helsingin yliopiston kirjasto Suomesta, Kielen ja kirjallisuuden instituutti Virossa sekä Unkarin tiedeakatemian kielitieteen instituutti. Ns. neljänsiä maita, millä tarkoitetaan muita kuin niitä maita, joissa uralilaisia kieliä puhutaan, on toistaiseksi edustanut Hampurin yliopiston suomalais-ugrilaisten kielten laitos. Tietokannan kotipaikka on Budapest, jossa sillä on vakituinen sihteeri. Tietokannalla on oma kansainvälinen neuvottelukunta, jossa kullakin osapuolella on edustajansa. Itse olen KKTK:n edustaja tässä neuvottelukunnassa.

Tietojen keruu on eri osapuolten kesken jaettu siten, että kullakin on vastuullaan tietyt maat, joista uralistiikan tutkimusta koskevat tiedot kerätään, Tietoja on tarkoitus vaihtaa elektronisessa muodossa säännöllisesti eri osapuolten kesken, ja tavoitteena näin syntyvällä tietokannalla on saada kokoon kaikki maailmassa tähän mennessä julkaistu uralistiikan tutkimus ja jatkossa ylläpitää sitä ajantasaisena.

SUUNNITELMA SUOMALAISEN HUNGAROLOGIAN KOORDINOIMISEKSI

FT Tuomo Lahdelma

Porissa äskettäin pidetyssä hungarologia-tapahtumassa (Porin kaupunginkirjasto 5.4.1993) useakin esitelmöitsijä toi puutteena esiin sen, että suomalaiset Unkari-tutkijat eivät tiedä toisistaan ja toistensa tekemisistä puhumattakaan siitä, että he toimisivat yhteistyössä, rikastuttaisivat ja edistäisivät omalla panoksellaan toistensa projekteja.

Niin - taidamme tosiaan olla vain heikosti perillä hungarologiasta oman työhuoneen ulkopuolella. Ja sitten vasta vaikeuksia tulee, jos pitäisi kertoa hungarologiasta muualla Euroopassa tai vaikkapa edes Pohjoismaissa. Ja saattaakin olla myös tässä kysymyksessä niin, että nimenomaan Suomen ulkopuolinen lähi-Eurooppa on kaikkein oudointa aluetta. Ainakin itselleni on ollut, ja tästä toenneena olenkin vastikään ottanut yhteyden Upsalan yliopiston fennougristiikan professoriin Lars-Gunnar Larssoniin, ja yritän yhdessä hänen kanssaan ainakin alustavasti kartoittaa pohjoismaista hungarologiaa. Tarkoitus on, että tulos julkaistaan Jyväskylän yliopistossa monisteenä joskus vuoden 1994 alussa.

Jotta suomalaiset hungarologit saisivat voimaa toisistaan ja toistensa tekemisistä sekä edelleen ulkomaisesta Unkaria koskevasta tutkimuksesta ja opetustyöstä, ehdotan, että toimintaa koordinoitaisiin Jyväskylän yliopiston hungarologia-projektista käsin. Miksi sitten juuri Jyväskylästä?

Jyväskylän yliopiston humanistiseen tiedekuntaan luotiin syksyllä

1989 Hungarologia-projekti, jonka tarkoituksena on edistää yliopistossamme harjoitettavaa Unkariin liittyvää tutkimus- ja opetustyötä. Hankkeeseen osallistuu humanistisen tiedekunnan kuusi eri laitosta, nimittäin suomen kielen, historian, taidehistorian, musiikkitieteen, etnologian sekä kirjallisuuden laitos, joka toimii hankkeen vastuulaitoksena.

Hungarologia-projektin keskeisimpinä saavutuksina voidaan pitää tässä vaiheessa tietyn uudentyyppisen kokonaisrakenteen luomista, opetuksen alueella saatuja tuloksia sekä molempiin kedellä mainittuihin seikkoihin liittyviä runsaita kansainvälisiä kontakteja. Tutkimuksen alueella meillä ei ole vielä kovin paljon valmista tai edes valmistumassa olevaa esitettävänä, mikä ei toki merkitse sitä, ettemme pitäisi tutkimusta keskeisenä - päinvastoin: käsitämme toki, että hankkeemme ei voi pitemmän päälle menestyä opetuksenkaan alueella, mikäli emme näe vaivaa myös tutkimuksen hyväksi. Sen sijaan hungarologian tutkimuksen edellytyksiä olemme pystyneet Jyväskylässä olennaisesti kohentamaan, sillä hungarologia-projektin neljän vuoden aikana Jyväskylän yliopiston kirjaston hungarica-kokoelmaa on kartutettu erittäin voimaperäisesti sillä tarkoituksella, että se tarjoaisi jatkossa kunnollisen perustan sekä kotimaisten että ulkomaisten tutkijoiden työlle. Hungarica-kirjallisuuden ohella Jyväskylän yliopiston kirjastoon on hankittu myös HUNDOK ja PRESSDOK -tietokannat.

Vuonna 1991 julkaisimme teoksen *Kulttuurin Unkari*, jossa joukko suomalaisia hungarologeja analysoi Unkarin kulttuurin eri osalualueita ja suhteuttaa niitä omaan kulttuuriimme. Teos perustuu Jyväskylän yliopistossa lukuvuonna 1990-1991 järjestettyyn luentosarjaan. Vielä tämän vuoden aikana ilmestyvät toinen ja kolmas julkaisumme. Ulkomaalaisten vieraittemme sekä Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan omien opettajien tutkimustyön pohjalta julkaisemme saksankielisen artikkelikokoelman *Hungarologische Beiträge*, jossa ovat parhaiten edustettuina kielitiede, kirjallisuuden tutkimus ja historiointi, osoittamassa, miten hankkeemme on alkuvaiheessaan profiloitunut. Toinen vielä tämän vuoden aikana ilmestyvä julkaisumme on 30 tunnin laajuinen äänimateriaali, jonka avulla pyritään opettamaan unkarin ääntämystä nimenomaan suomea

äidinkielenään puhuville opiskelijoille, siis meikäläisestä lähtökohdasta aiheutuva interferenssi huomioonottaen. Kyseisen äänitemateriaalin ovat laatineet Pál Varga ja Ágnes Báthory.

Hungarologia-projektin aloitteesta Humanistiseen tiedekuntaan luotiin lukuvuoden 1990-1991 alusta suoritettavana ollut erityinen hungarologian opintokokonaisuus. Aluksi opintokokonaisuus oli pelkästään approbatur-tasoinen, mutta jo seuraavan vuoden syksystä se laajeni cum laude -tasoiseksi, ja juuri nyt Jyväskylässä suunnitellaan kahdella hungarologian osa-alueella - unkarilaisessa kielitieteessä ja Unkarin kirjallisuudessa - siirtymistä laudatur-opintoihin, mikä toisi opiskelijoille mahdollisuuden valita hungarologian vaikkapa pääaineeksi. Hungarologian opiskelijoita on tällä hetkellä noin kahdeksankymmentä, mitä määrää voi luonnehtia sekä pieneksi että suureksi esimerkiksi siitä riippuen, haluaako tähdentää absoluuttista vai suhteellista kokoa ja kehitystendenssiä.

Jyväskylän yliopiston hungarologian opintosuuntauksen rakenne ja sisällöt ovat kompromissi mukanaolevien laitosten intresseistä. Tämän jokseenkin välttämättömänä seurauksena hungarologiamme poikkeaa varsin olennaisesti perinteisestä, Euroopassa edelleenkin vallitsevasta mallista. Jyväskylän hungarologia ei sisälly eikä edes kytkeydy kiinteästi fennougristiikan opintoalaan, eikä siinä myöskään toteudu perinteinen filologinen, selkeästi kielen ja kirjallisuuden opinnoille etusijan antava ajattelu. Sen sijaan Jyväskylässä käsitetään hungarologian sisällöksi *unkarilaisuuden* laaja-alainen tutkiminen ja opettaminen. Hungarologian sisällöstä muuten kiistellään jatkuvasti kansainvälisillä foorumeilla, mutta meidän käytännössämme siis tavallaan palataan siihen merkitykseen, jonka termille '*hungarologia*' antoi vuosisadan alussa sen lanseeraaja, Berliinin yliopiston legendaarinen professori Robert Gragger.

Hungarologian opintojen alkuvaiheessa opiskelijat joutuvat perehtymään Unkariin maantietoa, tanssikulttuuria ja jopa ruoanlaittoa myöten - kuitenkin sen mukaisesti, että yliopisto-opintojen tavoitteena ei ole koskaan niinkään tietämisen suuri määrä kuin sen mahdollisimman korkea laatu. Laveiden perusopintojen varaan aletaan kohta rakentaa kunkin opiskelijan pääaineopinnot tai muu suuntau-

tuminen huomioonottavaa spesiaalitietämystä. Cum laude -vaiheessa opiskelijalla on jo varsin paljon vaihtoehtoja valittavanaan, ja laudatur-opintoja ei suunnitelman mukaan toteuteta enää useiden eri laitosten yhteistyönä, vaan yhden ainoan laitoksen puitteissa. Mitään "Hungarologian laitosta" ei kuitenkaan ole, vaan laudatur-vaiheessa opiskelija tavallaan "palautuu" jollekin hungarologia-projektin muodostavista laitoksista sen jälkeen, kun hän on "vieraillut" muilla laitoksilla laventamassa Unkari-tietämystään.

Paradoksaalilla tavalla Jyväskylässä ei kouluteta hungarologeja vaan hungarologian eri osa-alueiden asiantuntijoita, ja Jyväskylässä eivät kouluta hungarologit vaan eri tieteenalojen edustajat, jotka ovat erikoistuneet johonkin Unkarin kulttuurin osa-alueeseen. Tästä tilanteesta seuraa, että emme ole voineet tyytyä suuntaamaan hungarologian pariin ainoastaan opiskelijoita, vaan meidän on täytynyt - jotta opetus oli kauttaaltaan specialistien käsissä - pyrkiä aktivoimaan myös Humanistisen tiedekunnan opettajia. Monet heistä ovatkin kouluttaneet itseään Unkari-asiantuntijoiksi. Tähän liittyen eräs ulkomaalainen vieraamme totesi, että hänet oli vakuuttanut Jyväskylän yliopiston hungarologian perspektiivisyydestä ennen muuta se, että meillä unkarin kielen opetukseen osallistuu myös yliopiston opettajakuntaan kuuluvia.

Koska Jyväskylän yliopiston hungarologia-projektissa on irtauduttu fennougristiikan kehyksestä ja filologian mitä arvovaltaisimmasta yliopistollisesta perinteestä, olemme tulleet välttämättä toisen kehyksen alaisuuteen. Määrittelin hankkeemme tätä kehystä näin: sen lähtökohtana on oman kansallisen erityislaadun havainnointi ja sen kohteena on unkarilaisuus eurooppalaisuuden erityisenä osana. Tästä lähtökohdasta käsin tähdentyy ainakin osaksi eri seikkoja kuin perinteiseltä pohjalta. Ensinnäkin on selvää, että sukulaisuuden tosittamisen tai samanlaisuuden osoittamisen sijasta tulee tärkeäksi erojen ja ylimalkaan keskinäisten relaatioiden selvittäminen; lähtökohtamme suosii kaikkinaista kontrastiivista ja konfrontatiivista kysymyksenasettelua. Toiseksi lähtökohtamme johdattaa sen oivaltamiseen, että oma tarkastelupisteemme unkarilaisuuteen on olennaisesti erilainen kuin unkarilaisten oman Unkari-tutkimuksen näkökul-

ma. Jälkimmäinen rakentaa unkarilaisten omakuvaa, meidän taas Unkari-kuvaa ulkomailla. Tästä seuraa, että ensisijaisia partnereitamme eivät olekaan unkarilaiset yliopistot, vaan muut Unkarin ulkopuoliset, unkarilaisuutta tutkivat ja opettavat yliopistot. Tämän korostuksen mukaista on, että kun allekirjoittanut järjestää Jyväskylän vuoden 1995 fennougristiikan kongressissa erityisen hungarologia-symposiumin, aiheena on "Huhgarologia Unkarin ulkopuolella". Kolmanneksi on ilmeistä, että kun unkarilaisuuden kontekstiksi asetetaan muun suomalaisugrilaisuuden sijasta muu eurooppalaisuus, niin siitä kohoaa esille hyvinkin toisenlaisia piirteitä kuin meillä perinteisesti vallinnutta paradigmaa sovellettaessa - ja nimen omaan sellaisia, joiden selvitteleminen on ilmeisen ajankohtaista Euroopan nykyisessä kehitysvaiheessa ja merkityksellistä myös oman itsemme ja oman historiamme käsittämisen kannalta. Sikäli kuin pidämme toimintaamme paradigman purkamisena, niin voi hökäistä saman tien, että jo oli aikakin, sillä kyseessä oleva paradigma ei ole ihan uusimpia, vaan 1700-luvun saksalaisen historiankirjoituksen luoma. Kaikki kunnia tälle paradigmalle tai tieteelliselle hypoteesille, sillä sen pitkäikäisyys vain vahvistaa meitä siinä käsityksessämme, että siirtymä barokista valistukseen on erityisen merkityksellinen Euroopan sivistyselämän paradigmanvaihdosten joukossa...

Katsantomme mukaisesti olemme panostaneet vahvasti siihen, että pääsisimme hedelmälliseen vuorovaikutukseen muun Unkarin ulkopuolisen hungarologian kanssa. Olemme mahdollisuuksien mukaan kutsuskelleet vieraisille muunmaalaisia hungarologeja ja pohtineet heidän kanssaan jatkuvan yhteistyön mahdollisuuksia. Eräänlaiseksi tunnustukseksi tälle aktiviteetille lieenee tulkittavissa se, että Jyväskylän yliopiston hungarologia-projektin vastuuhenkilö valittiin Szegedin kansainvälisen hungarologiakongressin yhteydessä Kansainvälisen Hungarologian Seuran (International Association of Hungarian Studies) johtokuntaan, mutta varsinkin jäljempänä puheeksi tulevan hungarologiaverkoston perustamisen kannalta verrattomasti merkittävämpi on se seuraus, jonka kansainvälistymispyrkimyksemme tuotti aivan vastikään. Joitakin viikkoja sitten nimittäin Brysselissä hyväksyttiin ERASMUS-yhteistyön pohjaksi se ehdotus, jonka Jyväskylän yliopisto oli jättänyt yhdessä Sorbonnen, Hampurin ja Berliinin kanssa. Tämän yhteistyön alueina ovat hungarologia, fennologia ja

fennougristiikka, ja se mahdollistaa opiskelija- ja opettajavaihdon hankkeeseen osallistuvien yliopistojen välillä. Vaihto käynnistyy lukuvuonna 1993-1994.

Näin olenkin saanut päätökseen niitten edellytysten esittelyn, joiden toivoisin vakuuttavan teidät siitä, että Jyväskylän yliopistosta käsin voitaisiin koordinoida ja tukea suomalaisten hungarologien verkostoitumispyrkimyksiä. Sanoin "tukea" ajatellen Jyväskylässä juuri nyt olevaa mahdollisuutta saattaa luontevasti hungarologian alalla käytävää kansainvälistä keskustelua suomalaisten ulottuville ja päinvastoin. Sillä eiköpä tällä haavaa jo niin liene, että ajatus suomalaisten tutkijoiden sellaisesta verkostoitumisesta, johon ei ole jollain tapaa rakennettu pyrkimystä kansainvälistyä, tuntuisi suorastaan voimien haaskaamiselta?

Ajatuksenani on, että tämän kokouksen yhteydessä kartoitettaisiin, onko meillä tänne kokoontuneilla hungarologeilla halua luoda tässä luonnosteltavalta perustalta sellainen väljä, demokraattinen tutkija- ja asianharrastajayhteisö, johon tutkijaverkosto-termi viittaa. Olen tuonut mukaan kaavakkeen, ja pyydän, että asiasta kiinnostuneet täyttäisivät sen. Täyttämisen myötä kyseisestä henkilöstä tulee verkoston potentiaalinen jäsen. Sikäli kuin halukkuutta löytyy, hankkeelle anottaisiin rahoitus Suomen Akatemialta, ja verkoston toiminta voisi käynnistyä vaikkapa ensi vuoden alusta. Rahoitusta voitaisiin hakea esimerkiksi kolmeksi vuodeksi, minkä jälkeen verkosto voisi Suomen Akatemian osallisuuden virallistamana tilapäisenä instituutiona voisi raueta. Käsittääkseni kolme vuotta on riittävän pitkä aika siihen, että verkostoituminen ja integroituminen kansainväliseen hungarologiaan ehtii tapahtua, ja selvää toisaalta on, että toisistamme ja toistemme toiminnan seuraaminen eivät enää raukeaisi, vaikka yhteydenpito ei tapahdukaan ulkopuolisen rahoituksen turvin. Itse asiassa on ilmeistä, että kerran käyntiin päästyään verkostoituminen laajenisi, versoisi alaverkostoja. Nimenomaan nämä suppea-alaisempien yhteisten intressien luomat alaverkostot ovat niitä, joiden voi olettaa elävän sittenkin, kun verkosto rahoitusta nauttivana instituutiona on lopetettu.

Kuinka hungarologia-verkosto sitten toimisi? Suunnitelman mukaan rahoitus kattaisi vuodet 1994, 1995 ja 1996. Kunakin vuonna olisi kaksi tapahtumaa. Ensinnäkin verkoston jäsenten tapaaminen, jonka yhteydessä jäsenet esitelmöisivät toisilleen paraikaa mielenkiintonsa kohteena olevista hungarologian kysymyksistä. Näiden kokousten tematiikka voisi olla hyvinkin heterogeeninen. Toisena vuosittaisena tapahtumana olisi mahdollisimman korkeatasoinen kansainvälinen teemaseminaari, jonka aihe ja osanottajat määräytyisivät verkoston jäsenten aloitteiden pohjalta. Vuonna 1995 teemaseminaaria ei kuitenkaan järjestettäisi, koska jo äsken puheena ollut Fennougristiikan kongressin yhteydessä järjestettävä hungarologian symposium toteuttaa teemaseminaarin funktion: se on suppeaksi rajatun aiheen merkeissä toteutettava kansainvälisesti merkittävä tieteellinen kokous, johon myös kysymyksen suomalaisilla asiantuntijoilla on mahdollisuus osallistua. Täten verkoston puitteissa järjestettäisiin yhteensä kolme jäsentapaamista ja kaksi kansainvälistä teemaseminaaria. Näissä tapahtumissa pidettyjä esitelmiä saatettaisiin julki Jyväskylän yliopiston hungarologia-projektin julkaisuissa.

Verkoston tarkoituksenmukainen toiminta edellyttää jäsenten jatkuvaa informointia. Tämä tapahtuisi pääasiallisesti jäsenkirjeiden avulla. Jäsenkirjeisiin sisältyisi muun muassa raportteja hungarologian tapahtumista, tulossa olevien tapahtumisen kalenteri sekä tietoa siitä, mitä verkoston piirissä ollaan tutkimassa. Tiedottamisesta, samoin kuin tapahtumien järjestämisestä vastaisi tuntipalkkaa nauttiva sihteeri. Jyväskylän yliopiston hungarologia-projektilla on ollut käytettävissään puolipäiväinen amanuenssi - jona tällä hetkellä toimii Raija Syyrakki. Ajatuksenamme on, että verkoston sihteerin tehtävät liitettäisiin hungarologia-projektin amanuenssin tehtäviin.

PÉTER ESTERHÁZYN PROOSATAITEESTA

FT Hannu Launonen

1.

Unkari on kolmen-neljän viime vuoden aikana perin pohjin muuttunut. Tuo muutos alkoi tietysti jo aikaisemmin. Ei ehkä ole ihme, että myös Unkarin kirjallisuus on muuttunut. Ja jos yhteiskunnan kohdalla ei tyydytä puhumaan pelkästä uudistuksesta vaan täydellisestä järjestelmänmuutoksesta, kirjallisuudessa voidaan puhua uudesta paradigmasta. Muutos näyttäytyy monella tasolla: se liittyy lajien hierarkiaan, sisällön keskeisiin ulottuvuuksiin ja esitystapaan.

Aikaisemmin runous oli johtava laji, ja myös kirjallisuutta koskevat muutokset tapahtuivat runoudessa. Lyriikka oli kielen kasvukärki 1950-luvun alusta aina 1970-luvun lopulle, niin kuin esimerkiksi Sándor Weöresin, László Nagy'in, Sándor Csoórin ja Ferenc Juhászin teokset osoittavat. Kirjailija oli yhtä kuin runoilija, ja runoilijalla oli kansallinen tehtävä, profeetan asema, Sándor Petőfistä Gyula Illyésiin.

Nyt uudistukset ovat siirtyneet proosan puolelle. Painopiste sijoittuu kieleen, kielelliseen kokeiluun; erityistä kansallista tehtävää ei ole. Tehtävä voidaan korkeintaan nähdä hyvin yleisellä tasolla. Unkarilainen kirjailija kirjoittaa edelleen unkariksi. Hän pyrkii (yhdessä itäisen Keski-Euroopan muiden pienten kielialueiden kirjailijoiden

kanssa) vastustamaan ylikansallista kieli-imperialismia, ennen kaikkea englannin ylivaltaa.

Monien yllätykseksi uusi unkarilainen kirjallisuus ei suhtaudu yksiselitteisen kielteisesti reaaalisosialismin maailmaan, joka nyt on mennyt mailleen, pysyttyään pystyssä neljä vuosikymmentä. Tuo maailma tarjoaa 1990-luvun kirjailijalle elämää kihisevän kokemusvaraston. Keski- ja itäeurooppalainen groteski on itse asiassa jo kauan ahminut tuota kauneutta. Kannattaa pitää mielessä Franz Kafkan havainto, että valtion virka ei suinkaan ole typeryyden vaan fantasian tyyssija. Péter Esterházy'n iskulause János Kádárin järjestelmästä kuuluu: "Sosialismi jos mikä on kielellinen kultakaivos." Ja Esterházy'n teokset osoittavat tuon iskulauseen todeksi.

Sellaiset kirjailijat kuin Péter Nádas (s. 1942), Péter Hajnóczy (1942-1981), Géza Bereményi (s. 1946) ja Péter Esterházy (s. 1950) ovat varsin kaukana Unkarin perinteisestä proosasta. Heihin kaikkiin pätee post-modernismista esitetty keskeinen yleistys: suurta kertomusta ei enää ole. Ja kun tällaista kertomusta ei enää ole, on sitäkin enemmän kokonaisuuden osia, sirpaleita. Uudet kansainväliset virtaukset, ranskalainen uusi romaani, latinalais-amerikkalainen kumuloiva kerrontatekniikka ja sen jättivirkkeet Gabriel García Márquezin ja Jorge Luis Borgesin tapaan ynnä länsieurooppalainen postmoderni kielifilosofia sekoittuvat heidän teoksissaan unkarilaiseen taustaan. Tämä merkitsee muun muassa aikatasojen lomittumista, sitaattien ja väärennettyjen sitaattien viljelyä, sanojen alkuperää koskevia todellisia tai poeettisia selityksiä ynnä typografisia kokeiluja. Varsinkin Péter Esterházylla on ilmiselvä edeltäjänsä Sándor Weöresin runoudessa, erityisesti teoksessa *Psyché* (1972). Weöresin runous edustaa Unkarin rokokoon ja varhaisen biedermeierin unelmaa. Sen mukaan kirjallisuus toimisi vapaassa ja itsenäisessä Unkarissa. Runoutta eivät rasittaisi huolet siitä, että sen tulisi ilmaista kansakunnan olemassaoloa koskevia ongelmia, vaan kirjallisuus voisi keskittyä ikuisiin rakkauden, ilon ja surun kysymyksiin.

Péter Hajnóczy vaikuttaa tässä joukossa perinteisimmältä. Hänen teoksissaan esiintyy vielä yhtenäinen teema. Unkarin nykykirjailijoista Hajnóczy lieenee ainoa, jonka voi temaattisesti rinnastaa Géza Csáthiin (1887-1919). Vuosilukuihin nähden Csáth vaikuttaa nyt ällistyttävän modernilta, psykologisesti terävältä; hän kuuluu niihin harvoihin 1900-luvun alkupuolen prosaisteihin, joilla on kantavuutta oman maan ja jopa Euroopan ulkopuolella. Csáth kuvaa samaa maailmaa kuin Musil, Kafka ja Hasek. Prosaistinakin hän on Unkarin kirjallisuuden "kirottu runoilija". Kertomuspalasesta toiseen hän valaisee pahaa ja pahuuden ongelmaa: hän kuvaa morfinisteja, varkaita, prostituoituja, äidinsurmaajia. Hänen henkilönsä eivät ikinä saa tarpeekseen Tuskan mysteeristä. "Pikku Emma" - novellin lapsijoukko toteuttaa Csáthille luonteenomaisesti aikuisten voimasta lumottuna julman näytelmän, päärooleissa Pyöveli ja Tuomari. Samaan tapaan Hajnóczyn novellit kieppuvat juoppouden ja alkoholismin ongelmakentässä. Kuvaukset ovat kaikkea muuta kuin kliinisiä. Niiden lyhyet, intensiiviset onnentuokiot, delirium-visiot ja muistin kiemurat ovat unkarilainen muunnelma Malcolm Lowryn teoksesta *Tulivuoren juurella* (suom. Juhani Jaskari 1968). Niin kauan kuin uudennokset merkitsevät ensi sijassa aihepiirin uudistamista ja laventamista, ollaan vasta matkalla postmoderniin, vaikka suuri kertomus onkin poistettu ja kokonaisuus sirpaleina. Tyypillinen on Péter Lengyelin romaanin nimi (ja teema): *Cseréptörés* (Tiilensiruja, 1978).

Varsinaisesti uuteen aikakauteen siirrytään Péter Nádasin ja Péter Esterházy'n tuotannossa. Havaitaan, että kaikki elämässä voidaan muuntaa kirjallisuudeksi - tosin "muisti- ja käsitekoneistoa varten vieraannutettuna ja esineellistettynä" - , runouden kaikki vuosituhantiset keinovarat voidaan ottaa proosan käyttöön: äännemaalailusta lyriikan modernismin kielifilosofiaan, leksikaalisen ja syntaktisen tason monitulkintaisuuksiin.

2.

Nádas ja Esterházy ovat kirjailijoina niin erilaisia, että yhtäläisyyksiä

täytyy osittain hakea kirjallisuuden ulkopuolelta¹. Molemmat ovat syntyneet sodan jälkeen. He edustavat sukupolvea, jonka kysymyksiin ei vastattu 1950-luvulla. Nyt he vastaavat itse. He kuvaavat kokemuksia, jotka juontuvat 1950-luvulta. Nádas ja Esterházy lähtevät kumpikin liikkeelle sellaisesta sukuromaanin arkkityypistä, jota esimerkiksi Lajos Szopori Nagy on luonnehtinut teoksessaan *Suomalainen sukuromaanini* (suom. Viljo Tervonen 1986). Molemmat muuntelevat tuota lähtökohtaa, niin että se lopulta häipyä miltei näkymättömiin. Péter Nádasin romaanin nimi on oireellisesti *Egy családregény vége* (Erään sukuromaanin loppu, 1977).

Péter Esterházy'n "sukuromaanini" on vielä vaikeammin hahmotettavissa. Se sisältyy *Sydämen apuverbini* -teoksen jälkipuoliskoon, minäkertojan äidin muistelmiin ja ajatusvirtaan. Saman yhteyteen kuuluu vielä Géza Bereményin sukutarina *Legendárium* (1978), joka García Márquezin pääteoksen tapaan käsittää yli sadan vuoden jakson kertoja menneisyyttä. Márquezista Bereményin proosa eroaa sikäli, että kertoja menneisyys ei osoittaudu myyttiseksi.

Ovatko nämä teokset romaaneja? Unkarin proosataiteelle on tyypillistä, että teoksen nimet usein viittaavat lajiin. *Egy családregény vége* ei tosi väitä itse olevansa romaani, se vain viittaa lajityyppiin (Erään sukuromaanin loppu). Sellainen teos kuin Péter Esterházy'n *Termelési regény* (1979) taas ilmoittautuu lajin edustajaksi (Tuotantoromaani). Se tarkoittaa romaanin alalajin, 1950-luvun kaavamaisen "tuotantoromaanin" hilpeää parodiaa. Kysymys on itse asiassa kahdesta kerto-

¹ Myös Esterházya kohtaan tunnettu kiinnostus ylittää kirjallisuuden rajat, on ylittänyt hänen esikoisteoksensa ilmestymisestä lähtien (*Fancsikó és Pinta*, 1976). Esterházy hakeutui jo opiskellessaan eroon yhteiskunnallisten sidonnaisuuksien kentästä merkkien maailmaan. Hänestä tuli matemaatikko ja jalkapalloilija. Hänen veljensä on pelannut Unkarin maajoukkueessa, sittemmin ammattilaisena Itävallassa. Joe Eszterhas tunnetaan Amerikassa ja useimmissa Euroopan maissa *Basic Instinct* -elokuvan käsikirjoittajana. Nimi Esterházy on käsite. Siten myös Péter Esterházy näyttäytyä paitsi kirjailijataiturina myös ilmiönä: myöhäsyntyisenä jälkeläisenä hän edustaa sukua, joka aikanaan omisti lähes puolet Unkarin maa-alasta ja kuului koko Euroopan rikkaimpiin ja vaikutusvaltaisimpiin. Fertődin kylässä sijaitsee yhä "Unkarin Versailles", Eszterházy'n ruhtinaan rokokoolinna. Linnan suojissa on Haydn-museo, muistona ajoilta (1761-1790), jolloin Joseph Haydn toimi orkesterinjohtajana Esterházy'n suvun palveluksessa Kismartonissa (Eisenstadtissa).

muksesta, joista toinen on päätarina, toinen puolestaan joukko siihen liittyviä kommentteja. Lajia koskeva kysymys jää auki. Aarne Kinnunen on Olli Jalosen tuotannosta kirjoittaessaan tehnyt havainnon, joka pätee myös Unkarin tilanteeseen: "Romaani siis uudistuu. Melkein kaikkea proosaa voi jo nimittää romaaniksi (Lukija 2/1991). Esterházy jopa nimittää 11-sivuista proosajaksoa "Fuharosok" (1986:569-579) tekstin alaotsikossa "romaaniksi". *Sydämen apuverbti* (1991) on sen sijaan nimiösivun merkinnän mukaan "Johdatus kaunokirjallisuuteen" (*Bevezetés a szépirodalomba*; alkuteos 1985). Ferenc Temesin *Por* (Tomu, 1987) on kirjoitettu tietosanakirjan muotoon, hakusanoiksi. Nimiön lajimerkintänä on *regény* (romaan).

Bevezetés a szépirodalomba esiintyy sittemmin pääotsikkona Esterházy'n mammuttimaisessa teoksessa, joka on hänen tähänastisen tuotantonsa *Summa totus theologiae*. Se sisältää 724 isokokoista sivua (1986). Alaotsikkoa koskeva leikki jatkuu: tällä kertaa se on sama kuin kirjan nimi, vain pienellä alkukirjaimella kirjoitettuna ja ajatusviivojen välissä:

- *bevezetés a szépirodalomba* -

Asetan hypoteesin: kysymyksessä on merkittävä teos. Ja lisäksi merkittävyys tarkoittaa tässä tapauksessa taiteellista uudistusta. Missä mielessä Esterházy'n teos sitten uudistaa Unkarin kirjallisuutta tai kenties kirjallisuutta yleensä?

3.

Jos ihminen saa eteensä uuden laitteen, hän yleensä tietää, mihin tarkoitukseen se on hankittu. hän näkee, millainen se on päällisin puolin; yleensä hän kuitenkin saa tyytyä tietoon siitä, miten tuo uusi asia toimii. Usein se riittääkin. Mutta toimivuutta koskeva tieto ei vielä levitä, mihin uusia asia sijoittuu asioiden ja ilmiöiden universumissa. Teoksen alussa on kolme kuvaa. Ensimmäisessä nähdään ympyrä ja ympyrän sisässä useita monikulmioita, sisäkkäisiä ja päällekkäisiä kolmioita ja niiden varjoja, kaikki siten, että kokonaisuus voidaan tulkita moniulotteiseksi. Pallomaisuus hallitsee: universumi tai ihmisen pää? Ensimmäinen kuva näyttää valokuvalta.

Toinen oin rakennettu piirroksen tai kollaasin keinoin. Myös se on mustavalkoinen. Keskelle hahmottuu musta aukko ja räjähdysten merkkejä; vasemmalla nähdään kyyhkynen; keskellä kuvan yläreunassa sana *fiat*. Koska kysymyksessä on ilmeisesti jonkinlainen alkuräjähdys, *fiat* voisi viitata Luomiskertomuksen sanoihin *fiat lux* ('tulkoon valkeus'), Sana *fiat* sijoittuu savupatsaaseen. Kuvasta erottuu myös matomainen olio. Kirjan ensimmäiset varsinaiset sanat esiintyvät kolmannessa kuvassa. Se on valokuva alastomasta naisesta, joka lehteilee kirjaa, mutta hyvin erikoisella tavalla. Nainen lepää niskansa ja kyynärpäittensä varassa, mahdollisimman hankalassa asennossa, ja hänestä nähdään vain kädet, selkä ja takamuksen kaaret. Kirja on naisen selän takana niin, että hän ei voi sitä nähdä. Sanat ovat kuvan oikeassa yläkulmassa: *Én. Én. Én. Én.* ("Minä. Minä. Minä. Minä."). Ja seuraavalla rivillä: *Én - az a többiek* ("Minä - siis muut"). Edellinen sitaatti on merkitty Gombrowiczin nimiin, jälkimmäinen Sartren.

Kolme kuvaa, kolme vihjettä: monitulkintaisuus, lukemisen vaikeus ja *minä*-subjektien paljous. Näiden vihjeiden varassa voi aluksi myös päästä eteenpäin.

Esterházy'n teos ei sisällä kertomusta. Kirjassa esiintyy sen sijaan useita, aina vain uusia *minä*-muotoisia puhujia. Nuo puhujat ovat välistä ristiriitaisia ja edustavat eri sukupuolta. Minkäänlainen puhujien yläpuolelle asettuva kertoja ei harmonisoi roolien erilaisuutta. Lisäksi kirjassa tavan takaa sovelletaan lainauksia, vierastekstejä, jotka usein ovat sanatarkkoja sitaatteja (esimerkiksi Raamatusta tai unkarilaisesta nykyrunoudesta), mutta yhtä usein myös vääristeltäviä tekstejä (muun muassa Wittgensteinin teoksista). Kirjassa viitataan noin 800 runoilijan, prosaistin ja kuvataiteilijan tuotantoon. Lainauksia kertyy silti paljon enemmän; monilta unkarilaisilta kirjoilijoilta löytyy useita todellisia tai modifioituja sitaatteja Tärkeisiin kuvalähteisiin kuuluvat muun muassa Malevitšin suprematistinen "Musta neliö", Ferenc Bangan piirtämät sarjakuvat ja Péter Nádasin kuuaiheiset valokuvat.

Jos lukija ei ota huomioon alussa esitettyjä Gombrowicz- ja Sartre-sitaatteja, hän saattaa lähteä liikkeelle väärrien odotusten vallassa.

Onko mahdollista, että sama *minä* puhuu yhtä aikaa monen henkilön äänellä? Tuo *minä* ei liioin puhu yhden ihmisen asioista tai mielenliikahduksista vaan monien, ikään kuin useiden ihmisten ominaisuudet saisivat paikkansa yhdessä jättimäisessä tajunnassa. Jos Robert Musil, apostoli Paavali, Ferenc Juhász tai Anton Tšehov ovat jo sanoneet tai kirjoittaneet jostakin asiasta hyvin tai paikkansapitävästi, sitä ei kirjoiteta uudelleen vaan sulautetaan tekstin osaksi. Sama koskee surkeita, valheellisia ja petollisia tekstejä, joita on poimittu sanomalehdistä, ihmisten puheista ja tuntemattomista lähteistä. "Minä puhun, minä, mutta tämä 'minä' ei suinkaan ole tekaistu hahmo, ei, hän on romaanikirjailija, asioihin perehtynyt, katkera ja pettynyt ihminen, *minä*, *minä* kerron ystäväni ja ystävättärieni vaiheet, näin minulle sanoo K..." Kirjaan rakentuu lauseiden, kappaleten ja tekstikokonaisuuksien verkosto, joka koostuu hyvistä ja viheliäisistä, rumista ja kauniista lauseista. Ne tuntuvat sanovan: elämänilmiöt ja kielelliset ilmiöt vastaavat toisiaan, vaikka jokaiselle elämänilmiölle ei löydykään sitä vastaavaa kieltä (kenties vain jonkinlainen kielimuoto). Kaikki nuo lauseet toimivat ristiriitaisuuksien ja monitulkintaisuuksien kentässä. Lähes jokainen jakso, luku, tekstikokonaisuus on kirjoitettu siten, että viestistä rakentuu moniselitteinen ja samalla itsekeskeinen. Tekijä kuoleutuu Roland Barthesin kuvaamalla tavalla (*Tekijän kuolema, Tekstin syntyminen*, 1993). Loppumattomat sitaatit tarkoittavat juuri tätä: autoritatiivista minää ei ole, on vain minuuksia. Näin asettuvat kyseenalaisiksi sekä tekijyys (*auteur*) että auktoriteetti (*autorité*).

Esterházy'n teos on postmodernia kirjoitusta siinä mielessä, että ääni ja puhe ovat menettäneet alkuperänsä. Postmoderni kirjoitus on intransitiivista toimintaa. Jos lukija saa eteensä lineaarisen jatkumon (kertomuksen), se viittaa valmiiseen päämäärään. Viesti etenee kohti päätepistettään. Esterházy'n teoksessa viesti ei kiteydy eteneväksi, se päinvastoin koko ajan moninaistuu. Kun yksikään ensimmäinen persoona esiintyy jatkuvasti ilman korrelaattia, puhuja voidaan määritellä ainoastaan lingvistiikan käsittein. Kysymyksessä on se, joka sanoo itseään tarkoittavasti: *minä*. Kielen tavoin Esterházy'n kirjoitus tuntee subjektin, mutta ei henkilöä. Kielellä tuo subjekti on puheaktin ulkopuolella "tyhjä". Erilaiset subjektit puhuvat Esterházy'n teoksessa toistensa ohi. Kaikesta huolimatta on joku, joka

voi tavoittaa ristiriitaiset viestit, ymmärtää kaksihahmotteisten sanojen molemmat merkitykset. Ainakin bartheslaisittain hän on lukija, "juuri se avaruus, johon kirjautuvat - yhdenkään katoamatta kaikki sitaatit, joista kirjoitus on tehty".

KANSATIETEELLINEN TUTKIMUS SUOMESSA JA UNKARISSA

Katsaus viime vuosien tapahtumiin

FL Ildikó Lehtinen

Vuonna 1989 vietettiin Suomessa ja Unkarissa samanaikaisesti kansatieteellisen tutkimuksen satavuotisjuhlaa. Vaikka vuosiluku osui samalle vuodelle, oli uuden tieteenhaaran lähtökohdat eri maissa erilaiset. Suomessa kansatieteen satavuotisjuhla liittyy yliopistoon ja kansatieteen yliopistolliseen opetukseen. Kesäkuussa 1889 nimitettiin Helsingin yliopistoon Axel Olai Heikel suomalaisen kansatieteen dosentiksi. Vuodesta 1892 oppiaineen nimeksi tuli suomalais-ugrilainen kansatiede. Perinteinen nimi säilyi tähän päivään saakka, vaikka oppiaineen painopistealueeksi on tullut suomalainen kansanomaisen kulttuuri. Unkarissa perustettiin taas syksyllä 1889 Unkarin Kansatieteellinen Seura. Sen ensisijaisena tehtävän oli huolehtia kansatieteellisen museon luomisesta. Unkarissa museosta tuli kansatieteellisen tutkimuksen tyyssija.

Tutkimuksen kohderyhmäksi määriteltiin Unkarissa asuvat kaikki kansat seuraten Seuran perustajan, Pál Hunfalvyn ajatusta. Tämän mukaan Unkari on monikansallinen maa, "Eurooppa pienoiskoossa". Akateemiseksi oppiaineeksi kansatiede tuli Unkarissa vasta v. 1929, jolloin Szegedin yliopistoon perustettiin ensimmäinen oppituoli.

Suomessa kansatieteen tutkimushistoriaa pohdittiin Kansatieteilijöiden yhdistyksen Ethnos r.y.:n ja Turun yliopiston järjestämässä jatkokoulutusseminaarissa "100 vuotta suomalaista kansatiedettä", jonka päätavoitteena oli tieteenhistoriallisen katsauksen julkaiseminen. Historian lisäksi esiteltiin kansatieteen uusia aluevaltauksia.

Turun yliopiston kulttuurien tutkimuslaitoksen suojissa tutkimus alusta lähtien kohdistettiin kohti "kansankulttuurin murroskauden, teollistumisen, kaupungistumisen ja maaseudun muuttumisen tutkimusta". Kulttuuriantropologian ja kansatieteen suhdetta pohti Jukka Pennanen kulttuuriantropologian professori Oulun yliopistosta. Esitelmät julkaistiin *Studia Fennica* -sarjassa nimeltä "*Pioneers. The History of Finnish Ethnology*" (1992).

Unkarissa Kansatieteellisen Seuran satavuotisjuhlan kunniaksi on järjestetty juhlasymposium. László Kósan kirjoittama tutkimushistoriallinen julkaisu "*A magyar néprajz tudománytörténete*" (1989) juhlisti tapahtumaa. Tutkimuksessaan Kósa asettaa kysymyksen kansatieteellisen tutkimuksen pelastusluonteisesta työstä: "Onko kaikki pelastettu jo Nooan arkkiin eli onko kaikki tiedot ehditty tallentaa?" Vastaus on kielteinen. Kenttä on yhä laaja. Symposiumissa oli esillä mm. Unkarin rajojen ulkopuolella asuvien unkarinkielisten vähemmistöjen kulttuurin tallentaminen. Lisäksi on keskusteluissa todettu, että kansatiede tieteenä elää etsikkoaikaa. Nykyajan kansatieteellinen tutkimus on haastava tehtävä, ja siihen on myös Unkarissa löydettävä sopivat tutkimusmenetelmät. Sosiaalianthropologia ja visuaalinen antropologia ovat uusia, kansatieteen veroisia tieteenaloja, joille oppituolit on perustettu Unkarissa toistaiseksi Miskolcin ja Pécsin yliopistoissa.

Unkarissa kansantasavallan ideologian mukaisesti kansatiede nautti erikoisasemaa. Gyula Ortutayn erikoissuojeluksessa kansatieteellinen tutkimus on saanut taloudellisia resursseja ja siten on pystytty julkaisemaan alan käsikirjoja ja jättiläisteoksia, kuten Unkarin kansatieteen tietosanakirja. Puutteita on kuitenkin yhä. Yhteiskunnallispoliittisten ja niitä myötäilevien taloudellisten muutosten myötä Unkarin kansatiede on samassa vaikeassa taloudellisessa kriisitilassa kuin mikä tahansa muu humanistinen tiede. Unkarin tiedeakatemian kansatieteen laitos on ikään kuin enteillyt tulevia jo 1988 ja ryhtynyt projektimuotoiseen työskentelyyn, jonka tuloksena on julkaisusarja "*Életmód és tradíció*". Sarjassa käsitellään elämäntavan ja perinteisen kulttuurin muutoksia Unkarissa 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa.

Kansatieteellisen tutkimuksen tyyssijassa, Unkarin kansatieteellisessä museossa puhalttaa uusia tuulia. Vuonna 1991 avattiin museon perusnäyttely. Seuraava muutos tapahtui syksyllä 1992, jolloin museon johtajaksi nimitettiin kansainvälisesti tunnettu tutkija Tamás Hofer. Museon ongelmana on rakennus, joka on sinänsä kulttuurihistoriallisesti arvokas, ja joka vaaditaan aikaisempaan toimintaansa eli oikeustaloksi. Museon näyttely- ja varastorakennukset ovat ongelmia, joihin ei toistaiseksi on löydetty ratkaisua.

Suomessa ja Unkarissa kansatieteen tutkimushistoriaa tilittävät katsaukset sivuttivat kansatieteen kansainvälisiä suhteita. Näin myös yhteyksiä Unkarin ja unkarilaisten kansatieteilijöiden kanssa. Entä yhteistyö viime vuosien aikana? Kansatieteellinen yhteistyö ei perustunut enää 1960-luvun jälkeen fennougristiikkaan. Kulttuurisopimuksen puitteissa yhteistyötä on museoviraston ja sitä vastaavien alojen museoiden kesken aina vuodesta 1980 lähtien. Museoalalla se on jatkunut, ja vuodesta 1989 vieraili Suomessa museovirastossa Terézia Baloghné Horváth (Unkarin Kansatieteellinen museo), Erzsébet Györgyi (Unkarin Kansatieteellinen museo), Miklós Cseri (Szentendren ulkomuseo), Zsuzsa Szarvas (Tiedeakatemian kansatieteen laitos), Ágnes Kerecsi (Unkarin kansatieteellinen museo), Gábor Wilhelm (Unkarin kansatieteellinen museo) ja Endre Füzes (Szentendren ulkomuseo).

Luettelo on pitkä. Kahden viikon tutustumiskäynnillä tutkijat hädin tuskin ehtivät perehtymään suomalaisen kansatieteen uusiin suuntauksiin, kuitenkin yhteistyömuoto on suosittu. Toisaalta raameja on ruvettu venyttämään jo 1990 lähtien. Suomalais-ugrilaisen kulttuurisäätiön apurahan turvin Zsuzsa Szarvas osallistui museoviraston silloisen kansatieteen toimiston kenttätökohteen inventointiin Vaalan Lamminahon talossa. Hän jatkoi työskentelyä kahtena kesänä jo suomen kielen taitoisena.

Uusi yhteistyömuoto - osallistuminen aktiivisesti kenttätööhön ja kielitaitoisena hyödyntää Suomen kirjastojen antia - on osoittautunut varsin hedelmälliseksi. Zsuzsa Szarvas on aiheesta julkaissut tutkielman Kotisetu-lehden joulukuun numerossa 1992 (Eriävät tiet - eriävät mahdollisuudet. Maatilojen kehityksen kulku Suomessa ja

Unkarissa). Samoin Gábor Wilhelm ei tyytynyt pelkästään arkisto- ja museotutkimuksiin. Hän seurasi Lapissa vähemmistökansan muutosprosessia viettämällä kuukauden yliopiston tutkimusasemalla.

Uusi yhteistyömuoto on vaativa puolin ja toisin. Vastaava pyrkimys Suomesta käsin oli Jyväskylän opiskelijoiden toteuttama miltei kuukauden kestävä dokumentointityö Koillis-Unkarissa Herceghutissa v. 1988. Opiskelijat Unkarin akatemian kansatieteellisen tutkimusryhmän ystävällisellä avustuksella tallensivat kylän ulkomuotoa valokuvin. Tuloksena oli valokuvanäyttely Jyväskylän yliopistossa.

Kulttuurisopimukseen viitaten on mainittava, että joka neljäs vuosi järjestettävät kansatieteelliset symposiumit vakiintuivat 1992 lähtien. Ensimmäinen yhteinen symposiumi pidettiin Turussa 1985, seuraavana suomalais-unkarilaiset kansatieteilijät kokoontuivat Egerissa, jälleen Suomessa Jyväskylässä ja lopulta Veszprémmissä elokuussa 1992. Teemat ovat yleismaailmallisia. Viimeksi on pohdittu kaupunkikansatieteen näkymiä, ja varsin ajankohtaisena kysymyksenä muuttoliikettä.

Vuonna 1994 Suomessa Raumalla pidettävän viidennen symposiumin aiheena on etnisyys.

ESIMERKKI TEKNILLISTEN KORKEAKOULUJEN YHTEISTYÖSTÄ

Fysiikan instituutin ja Fysikaalisen kemian ja
sähkökemian laboratorion 20 yhteistyön vuotta

Apul.prof. Simo Liukkonen

Käsittelen esityksessäni Teknillisen korkeakoulun (TKK) ja Budapes-
tin Teknillisen Korkeakoulun (BTU) välisiä yhteyksiä vain yhden
esimerkin puitteissa. Haluaisin esitellä Teille professori Noszticziuk-
sen ja allekirjoittaneen välisiä kontakteja, niiden toteuttamistapaa ja
saavutuksia.

Tammikuussa 1971 otti juuri BTU:ssa väitellyt tohtori Zoltán Nosz-
ticzius yhteyttä laboratorioomme ja kertoi hakevansa Unkarin ja
Suomen väliseen kulttuurinvaihtosopimukseen perustuvaa stipen-
diä. Samalla hän tiedusteli, voisiko hän olla mukana tutkimusryh-
mässämme ja suorittaa diffuusiomittauksia, joita meillä juuri sillä
hetkellä tehtiin.

Diffuusiossa on kysymys ilmiöstä, jolla keskenään kontaktissa olevat
aineet sekoittuvat ilman ulkopuolista vaikutusta. Esimerkkinä puh-
taan veden ja suolaliuoksen vapaa sekoittuminen.

Tohtori Noszticzius oli BTU:ssa väitöskirjassaan tutkinut dif-
fuusiomittauksen teoriaa erikoisesti tapauksessa, jossa käytetään
radioaktiivista isotooppia aineena, jonka kulkua on helppo seurata
sen lähettämän radioaktiivisen säteilyn perusteella. Näitä mittauksia
voidaan soveltaa esim. radioaktiivisten aineiden leviämisen tutkimi-
seen maaperässä ja vesistöissä.

Amerikannorjalainen fyysikko Lars Onsager esitti 1940-luvulla teorian, jolla ns. palautumattomia eli irreversiibeilejä prosesseja (diffuusio, lämmönjohtuminen, sähkönsäilyminen) voidaan teoreettisesti kuvata. Tämän Nobel-palkitun tutkijan kehittämää teoriaa on testattu mm. diffuusiomittauksia käyttäen.

Ensimmäisiä kirjoja irreversiibelien prosessien termodynamiikan alueelta oli professori István Gyarmatin kirjoittama englanninkielinen teos, joka on kansainvälisessä tiedemaailmassa hyvin tunnettu. Professori Gyarmati oli tohtori Zoltán Noszticziuksen väitöskirjan alullepanija ja myös sen valvoja. Tutustuin häneen myöhemmillä vierailuillani ja opin arvostamaan häntä humanina ja suorapuheisena henkilönä.

Saatuaan myönteisen vastauksen laboratoristamme tohtori Noszticzius saapui Suomeen maaliskuun 1973 alussa ja työskenteli laboratoriossamme 3 kuukauden ajan hyvin tehokkaasti. Muistan kuinka vietimme lähes kaikki viikonloputkin kokeita tehden. Toukokuun lopulla saimme sitten käsikirjoituksen teoreettis-kokeellisesta työstämme alustavasti valmiiksi.

Ensimmäisellä vierailullani BTU:ssa 1974 viimeistelimme käsikirjoituksemme ja päätimme lähettää sen englantilaiselle tiedelehdelle Journal of Chemical Society, Faraday Transactions I julkaistavaksi. Noin 6 kuukauden kuluttua saimme palautusta käsikirjoituksestamme. Lehden toinen refereeri eli työmme arvioija oli valmis hylkäämään sen, koska siinä ei ollut hänen mielestään mitään uutta, mutta toinen refereeri pelasti meidät. Hän näki ("ymmärsi") työssämme jotain uutta ja ehdotti, että käsikirjoitus olisi syytä jakaa kahteen osaan luettavuuden helpottamiseksi. Onneksemme myös lehden toimittaja tulkitsi työmme julkaisukelpoiseksi ja pyysi meitä kirjoittamaan sen kahteen osaan. Ehdotus oli mielestämme hyvä, ja näin menetellen lopulta työmme hyväksyttiin julkaistavaksi.

Vierailuni v. 1974 Budapestiin oli merkityksellinen myös yhteistyömme jatkoa ajatellen. Vierailimme yhdessä tohtori Noszticziuksen kanssa Debrecenin yliopistossa, jossa tapasimme professori Beckin. Hänen johdollaani tehtiin yliopiston kemian osastolla ns. oskilloivien

reaktioiden ja kemiallisen kaaoksen tutkimusta. Tästä tutkimusaiheesta tohtori Noszticzius innostui siksi paljon, että hänestä myöhemmin tuli kyseisen alan huippuasiantuntija.

Nämä uudet tutkimussuunnitelmat toteutuivat onneksi ystäväni työssä vasta myöhemmin ja niinpä hän v. 1976 sai uuden kolmen kuukauden stipendin tutkimusvierailuansa varten laboratorioomme. Tämä stipendi perustui myös maittemme väliseen kulttuurinvaihtosopimukseen ja sen järjestelyistä vastasi työvoimaministeriön harjoittelijanvaihtotoimisto, jos oikein muistan. Onnistuimme sitten vielä pidentämään tohtori Noszticziuksen vierailua yhdellä kuukaudella. Koko ajan teimme diffuusiokokeita ja aloitimme töittemme kirjoittamisen julkaisuiksi, joiden viimeistelyn suoritimme Budapestin teknilliseen korkeakouluun tekemieni vierailujen yhteydessä v. 1977 ja 1978. Nämä vierailuni, kuten myös aikaisempi, perustuivat korkeakoulujemme välisiin ns. suoriin kontakteihin.

1980-luvun alusta alkaen tiemme erosivat tutkimuksessa. Tohtori Noszticzius aloitti kemiallisen kaaoksen tutkimuksen ja itse tein töitä kemian tekniikan ongelmien parissa. Aikaisempaan kokemukseemme diffuusiomittauksista perustuen tein nyt mm. yhdessä rakennetekniikan laitoksen tutkijoiden kanssa radioaktiivisen radon-kaasun diffuusionopeuden mittauksia suomalaisessa maaperässä, moreenissa.

V. 1984 vierailin uudelleen BTU:ssa 3 viikon ajan. Tällöin tutustuin professori Gyarmatiin. Hän oli kauan aikaa ollut poissa fysiikan instituutista, mutta nyt hänet oli valittu ko. instituutin johtajaksi. Professori Gyarmati on mielestäni paras opettaja irreversiibelien prosessien termodynamiikassa. Hän on aina jaksanut kuunnella kysymyksiäni niin omalta tutkimusalaltaan kuin myös korkeakoulun tutkimuspolitiikasta, jossa hän jo tuolloin edusti vahvasti nykyistä näkemystä.

Professori Gyarmatin ansiota on se, että jo vuosikymmen aikaisemmin oli BTU:n fysiikan instituuttiin kasvanut vahva tutkijakunta hänen tutkimusalaansa edustajia. Hän toimi 1970-luvulla instituutissa tutkijana, kunnes hänet nimitettiin professoriksi Gödöllőön, lähelle

Budapestia. Monista tapaamistani tutkijoista tulevat tässä mieleeni tohtorit József Verhás, Henry Farkas, Károly Oláh ja István Mudri.

Huipentumana voin pitää vierailuani BTU:ssa v.1989, jolloin minulla oli mahdollisuus osallistua professori Gyarmatin 60-vuotispäivän kunniaksi järjestettyyn luentosarjaan, jossa esittelin tutkimuksiani lämpösähköisistä ilmiöistä. Samasta aiheesta kirjoitin unkarilaiseen tiedelehteen "Acta Physica Hungarica", sen erikoisnumeroon, joka oli omistettu professori Gyarmatin syntymäpäivän kunniaksi.

V. 1990 nimitettiin tohtori Noszticzius professoriksi Budapestin teknilliseen korkeakouluun. Hänen ansionsa kemiallisen kaaoksen tutkijana tunnustettiin Unkarissa, kun hänelle myönnettiin Szécheny-palkinto.

Täksi vuodeksi (1993) onnistuimme saamaan Suomen Akatemialta apurahan, jolla saatoimme kutsua professori Noszticziuksen luennoimaan oskilloivista reaktioista ja kemiallisesta kaaoksesta kemian tekniikan laitoksellemme. Hän piti tämän luentosarjan 24.5-27.5 välisenä aikana.

Olen saanut monia ystäviä myös muista unkarilaisista yliopistoista ja tiedeakatemian laitoksista, joihin olen tutustunut Unkarin matkoillani. Ystävistäni tässä yhteydessä haluaisin mainita tohtori András Schubertin informaatiotieteen edustajan, professori Béla Léwayn Eötvös Loránd -yliopistosta ja myös professori István Nagypálin Szegedin yliopistosta. Professori Béla Léway vieraili 1970-luvulla teknillisessä korkeakoulussa samoin perustein kuin professori Noszticzius. Hän oli erittäin kiinnostunut suomalaisesta kulttuurista ja saadakseen siitä kunnolla selvää, hän opetteli puhumaan ja kirjoittamaan hyvää suomenkieltä.

Edellä kaikki kertomani tavalla tai toisella liittyvät tutkimustyöhöni. Onneksi minulla on ollut vierailujeni aikana mahdollisuus tutustua unkarilaiseen elämäntyyliin ystäväni perheissä. Budapestin ulkopuolelle tekemistäni monista vierailuistani muistan aina Hortobágyyn pustan silmänkantamattomiin ulottuvat tasangot, Egerin kuumuutta hohtavat, kauniisti väritetyt talot Hevizin uimalan lämpimät vedet ja

Balaton-järven iltaiset tunnelmat. Laivamatkat pitkin kaunista Tonavaa ovat myös niitä kokemuksia, joita en halua vaihtaa mistään hinnasta pois.

Tohtori Noszticziuksen vierailun yhteydessä keskustelimme tutkimustyömme jatkosta. Näyttää siltä, että voimme yhdistää ajatuksiamme erikoisesti sähkökemiallisen oskilloivan reaktion tutkimuksessa. Toivon, että yhteistyömme voisi edelleen jatkua yhtä hyvin tuloksin kuin tähän asti. Olemme julkaisseet 6 yhteistä työtämme diffuusio-mittauksista ja niiden teoriasta kansainvälisissä tiedelehdissä. Työmme ovat saaneet huomattavaa arvostusta alan tutkijoiden keskuudessa.

Rohkenen uskoa, että korkeakoulussamme voidaan jatkossakin ylläpitää ns. suoria kontakteja Budapestin teknillisen korkeakoulun kanssa huolimatta taloudellisista vaikeuksista, joita molemmilla yhteistyöhön osallistuvilla maillamme nyt on. Meidän on oltava optimisteja tulevaisuuden suhteen ja tehtävä sen hyväksi kovasti työtä.

YSTÄVYYSKAUPUNKITOIMINNAN UUDET MAHDOLLISUUDET SUOMALAIS- UNKARILAISESSA YHTEISTYÖSSÄ

Tiedotuspäällikkö Reima T.A. Luoto

Ystävyyskaupunkitoiminta käsitteenä saattaa monien mielestä tuoksahtaa eilispäivälle; ajalle jolloin yhteyksiä hoidettiin virallisin delegaatioin, tyhjänpäiväisin juhlapuhein ja päämäärättömin yhteistyökonferenssein. Tämä kuva saattaa olla yhtä hyvin oikea kuin vääräkin. Tässä tarkastelussa pyrin osoittamaan, että ystävyyskaupunkitoiminnalla tulee olemaan keskeinen merkityksensä integroituvassa Euroopassa.

Kolmenlaista historiaa

Suomalaisella ystävyyskaupunkitoiminnalla on takanaan kolmenlaista historiaa, joiden rasiitteista nyt pitäisi päästä irti. Yhtäällä on vanha pohjoismainen yhteistyö, joka käynnistyi Talvisodan aikana kummikuntatoimintana. Etenkin ruotsalaiset kaupungit avustivat tämän toiminnan puitteissa monin arvokkain tavoin tšekäläisiä kummikaupunkejaan. Toiminnalla oli tuolloin vahvasti sosiaalinen luonne; sittemmin se on jatkunut enemmän tai vähemmän passiivisena yhteydenpitona.

Toisaalla käynnisti Neuvostoliiton johtama sosialistinen blokki jo 1950-luvulla laajan kansainvälisen ystävyyskaupunkitoiminnan, jonka keskeisenä tavoitteena Moskovän näkökulmasta oli ideologisen taistelun edistäminen ja kommunistisen rauhanpropagandan tukemi-

nen. Sittemmin, etenkin 1970-luvulla, toimintaan yritettiin johdonmukaisesti ympätä myös taloudellinen yhteistyö. Tämä tapahtui vaihtelevalla menestyksellä, koska yritystoiminta ei yleensä kuulunut länsimaissa kunnan toimialaan. Tämä byrokraattinen yhteistoimintamalli heijastui vahvasti myös suomalais-unkarilaisessa yhteistyössä. Jotkut kaupunkiparit toimivat sen hengessä enemmän, toiset vähemmän.

Kolmannen toimintakentän muodosti yhteistyö länsieurooppalaisten ystävyyskaupunkien kanssa, joka pitkään oli selvästi lapsipuolen asemassa. Suhteita solmittiin, pääasiassa Saksaan (tai Saksoihin), hiukan Ranskaan ja ehkä Englantiinkin. Muut olivat harvinaisia poikkeuksia. Roiminta oli usein passiivista ja muodollista. Näissä suhteissa turhaa seremoniallisuutta ei tarvittu eikä muutakaan keksitty tilalle. Keskieurooppalaiset kaupungit eivät laajempaa aktiivisuutta toivoneetkaan, koska Suomi oli niille enemmän tai vähemmän periferia.

Eurooppalainen ystävyyskaupunkitoiminta tänään

Toisin kuin usein kuvitellaan ystävyyskaupunkitoiminta elää tänään yhdentyvässä Euroopassa uutta renessanssiaan. Euroopan Yhteisön piirissä kaupungit pyrkivät etsimään itselleen sopivia yhteistyökumppaneita kaupungeista ja alueista, joiden kanssa niillä on jotain yhteistä, Siten mm. hi-tech -kaupungit, teatterikaupungit ja musiikkitapahtumakaupungit etsivät toisiaan. Ne pyrkivät muodostamaan laajoja yhteistyörengkaita, joissa kaikki jäsenet ovat keskenään ystävyyskaupunkisuhteessa.

Tavoitteena tässä toiminnassa eivät niinkään ole enää aatteelliset tai vain yleistä kansainvälisyyskasvatusta korostavat, vaan konkreettisen hyödyn saavuttamiseen tähtäävät. Etualalla ovat toinen toistensa kokemuksien hyödyntäminen, keskinäinen kehittämis-yhteistyö ja markkinointi.

Niinpä yksi yhteistyörengas kokoaa jäsenikseen tunnettuja kylpyläkaupunkeja. Mukana ovat Sotshi, Rimini, Nizza jne. Taustalla on

ajatus monipuolisesta koulutus- ja markkinointiyhteistyöstä. Toisaalla kaavailevat kesäisistä musiikkitapahtumistaan kuuluisat kaupungit Salzburg, Bayreuth, Edinburgh jne. yhteistyötä, jonka avulla luodaan mahtava, ajallisesti tarkoituksenmukaisesti limittyvä ja yhteisesti markkinoitava musiikkitapahtumakokonaisuus.

Romantiikkaa tässä mallissa edustaa Unkarin Esztergom, joka on rakentamassa eurooppalaista yhteistyöverkkoaan historian siipien havinaan yhdessä Ranskan Cambrin ja Saksan Bambergin kanssa; kaikki kaupungit mainitaan Niebelungen laulussa (ja olivat madjaarien ryöstöretkien kohteina 900-luvulla).

Huomiota tässä toiminnassa herättää lähinnä se, että suomalaiset kaupungit eivät vielä ole mukana näissä verkoissa. Miksi?

Suomalais-unkarilaisten suhteiden kehittäminen

Lähestyessäni minulle annettua aihetta isänmaallisen kansallisen itsekkyyden näkökulmasta voinen uskoa, että suomalaisilla kaupungeilla olisi nyt mitä oivallisin mahdollisuus opiskella tiettyä "eurooppalaisuutta" yhdessä unkarilaisten kollegojensa kanssa ja heidän avullaan. Unkari on Suomea eurooppalaisempi valtio. Sen ei tarvitse pohtia liittymistä Euroopan Yhteisöön, vaan se on palaamassa omalle luonnolliselle paikalleen sitä mukaa kun rakenteelliset esteet on purettu.

Suomalais-unkarilaisessa ystävyyskaupunki- tai ystävyysseuratoiminnassa ei ole vielä riittävästi oivallettu sitä, että ajat ovat perusteellisesti muuttuneet ja että yhteistyölle on etsittävä uutta henkistä ja aineellista pohjaa.

Edessämme on koko joukko käyttämättömiä mahdollisuuksia, joita nyt pitäisi hyödyntää ennakkoluulottomasti ja uudella tavalla. Se merkitsee mm. sitä, että monien entisten yhteisöjen merkitys tulee vähenemään. Näin myös kaupunkien rooli. Mutta toisaalta: kaupungit - ja niitä ympäröivät alueet - voivat nyt entistä helpommin toimia

puitteita luovina organisaatioina monilla eri aloilla tapahtuvalle yhteistyölle.

On rohkaistava yhteistyötä elinkeinoelämän järjestöjen ja yritysten kesken, luotava kulttuuri- ja urheilulaitosten välistä suoraa yhteistyötä sekä edistettävä kansalaisjärjestöjen keskinäistä yhteydenpitoa. Ajattelen etenkin tieteellisiä ja ammatillisia järjestöjä.

Eräitä käytännön toimenpide-ehdotuksia

Käytännön yhteistyötä suomalaisten ja unkarilaisten kaupunkien välillä voitaisiin kehittää mm. seuraavin toimenpitein.

- 1 Kahdenkeskistä kaupunkien ja muiden kuntien välistä yhteistyötä laajennetaan alueellisella pohjalla. Tällöin avautuvat nykyistä paremmat mahdollisuudet mm. elinkeinoelämän yhteistyölle, koska toisiaan "tarvitsevat" yritykset eivät välttämättä kohtaa kuntatasolla.
- 2 Kehitetään kummassakin maassa niiden kuntien välistä yhteistyötä, joilla on toisessa maassa ystävyyskunta. Kokemusten vaihto on tärkeää myös kansallisella tasolla.
- 3 Laajennetaan suomalais-unkarilaista kahdenvälistä yhteistyötä myös kolmansiiin maihin, kuten Viroon ja muihin Baltian maihin sekä etsitään yhteisiä ystävyyskaupunkirenkaita Euroopan Yhteisön maiden piiristä.
- 4 Kiinnitetään erityistä huomiota opiskelijavaihtoon ja pyritään luomaan uusia stipendijärjestelmiä, joiden avulla lisätään kummassakin maassa keskinäistä yhteistyömahdollisuuksien tuntemusta ja hyödyntämistä.
- 5 Kehitetään yhteistyötä myös sosiaali- ja terveyssektorilla niin, että yhteiskunnan tukemia kuntoutuspalveluita voidaan hankkia myös toisesta maasta.

- 6 Nykyisen järjestöverkon rinnalle kehitetään uusia suomalais-unkarilaisia yhteistyöjärjestöjä. Miltä kuulostaisivat esim. sellaiset nimet kuin Suomalais-unkarilainen taideyhdistys jne.
- 7 Kiinnitetään erityistä huomiota kauppakamarien ja yrittäjäjärjestöjen yhteistyö kehittämiseen sekä paikallisella että alueellisella tasolla. Mukaan voidaan liittää myös koulutuksellista yhteistyötä ja alakohtaista kokemusten vaihtoa.
- 8 Annetaan kuntien tuella paikallisille ja alueellisille ystävyysseuroille selkeitä tehtäviä esim. kansalaisten välisen matkailun ja perheiden välisen yhteistyön edistämiseksi.
- 9 Kehitetään keskinäistä tiedotustoimintaa ja yhteistyötä lehdistön ja kirjankustantajien kanssa.
- 10 Toteutetaan kuntien toimesta eri alojen virkamiesvaihtoa säännöllisten koulutus- ja vaihto-ohjelmien puitteissa sekä perustetaan stipendirahastoja tätä toimintaa varten.

Kuntien rooli yhteistyössä

Edellä olevasta ohjelmasta joku saattaa kysyä, kuuluvatko ne kaikki kaupunkien tai muiden kuntien rooliin; näin etenkin elinkeinoelämän alueella.

Lähtökohtanani on, että kunnan tehtävänä ystävyyskaupunkitoiminnassa tulee jatkossa olemaan yhä enemmän aloitteentekijän ja yleisten toimintaedellytysten järjestäjän rooli.

Pyrkimättä mitenkään väittämään, että Espoon kaupunki olisi tässä yhteistyössä jotenkin esimerkillinen, uskallan kuitenkin kirjata muutamia kohtuullisia menestyksiä tällä sektorilla. Kaupunki on pyrkinyt saattamaan eri tahoja keskinäiseen yhteistyöhön sekä sitten itse vetäytynyt tästä sivuun (lukuunottamatta niitä tilanteita, joissa sen jatkoapua on pyydetty). Olemme esimerkiksi järjestäneet espoolaisyrittäjille kaksi matkaa Esztergomiin. Kummaltakin matkalta on

syntynyt kaupallista yhteistyötä, jolla on edellytykset laajentua. Samoin olemme aktivoineet seurakuntia keskinäiseen yhteistyöhön, mikä on johtanut yhteisiin käytännön projekteihin. Tällä hetkellä pohdimme mm. sitä millä tavoin espoolainen hi-tech voi esittäytyä Budapestin maailmannäyttelyssä vuonna 1996. yritykset toki osaavat itsekin hoitaa messunsa ja markkinointinsa, mutta etenkin pk-yritysten kohdalla kunnan osallistuminen saattaa tuoda tiettyä turvallisuuden tunnetta.

Edellä esitin vain muutamia ajatusmalleja ystävyyskaupunkitoiminnan tulevaisuuden mahdollisuuksista. Kun Suomen ja Unkarin kaupungit tänään seisovat suurten, samankaltaisten kysymysten edessä, meillä on varmasti hyvät mahdollisuudet myös yhteistyössä valmistautua kohtaamaan yhdentyvän Euroopan haasteet. Tarvitaan vain aktiivisuutta, ennakkoluulottomuutta ja siihen liittyvää valmiutta luopua vanhoista tutuista ajatuskuvioista.

Ystävyyskaupunkitoiminnalla on tulevaisuutta myös huomispäivän Euroopassa ja sitäkin laajemmassa kansainvälisessä yhteistyössä.

VUODEN 1956 TULKINTOJEN MERKITYS UNKARISSA

FK Heino Nyyssönen

Tiedotusvälineet ovat kertoneet, kuinka entisessä Itä-Euroopassa katujennimet ovat muuttuneet ja patsaita on siirrelty. Leninit, marxit, engelsit - pienemmistä johtajista puhumattakaan - ovat korvautuneet kuninkaallisilla ja uskonnollisilla nimillä.

Äkkiseltään voitaisiin puhua nimien poliittisen väärinkäytön lopettamisesta. Politologi on kuitenkin valmis epäilemään tätä ja väittämään, että nimeäminen ja nimen muuttaminen yleisemminkin liittyy politiikkaan.

Valmistelen parhaillaan Unkarin lähimenneisyyteen liittyvää lisensiaatintyötä. Tutkimusnäkökulmani on valtio-opillinen, politologinen. Tarkoitukseni on tutkia nyky-Unkaria kielen ja retoriikan näkökulmasta. Tutkin mitä 1956 merkitsi ja merkitsee unkarilaisille sekä myös miten vuotta 1956 on käytetty poliittisissa keskusteluissa.

Lähtökohtani on, että kieli ei vain heijasta todellisuutta vaan myös luo sitä. Siten erilaiset diskurssit kytkeytyvät myös valtaan ja vallankäyttöön. Poliitiikkaa kielen näkökulmasta tutkittaessa ei ole yhden-tekevää, millaisilla nimillä eri asioita kutsutaan.

Tarkoitukseni on tutkia, mitä vuosi 1956 merkitsi Unkarin siirtymiselle monipuoluejärjestelmään vuonna 1989. Keskeinen kysymys on myös se, miten vuoden 1956 tulkinnat olivat sidoksissa politiikkaan ennen ja jälkeen järjestelmämuutoksen. Yhteys on helposti nähtävissä Kádárin aikana mutta onko myös nykyisin nähtävissä jonkinlaista yhteyttä uusimman tutkimuksen ja poliitikkojen välillä?

Ennen vuoden 1956 tapahtumia kutsuttiin Unkarissa virallisesti vastavallankumoukseksi. Nyt yleisimmin käytetty nimi on vallankumous. Vielä 1989 tapahtumia pidettiin kansannousuna.

Kádár oli saanut valtansa neuvostopanssareiden avulla ja nimitti tapahtumia vastavallankumoukseksi. Toisaalta Kádárin ajan unkari-laisopposition keskeinen vaatimus oli tapahtumien tunnustaminen kansannousuksi, millä saataisiin oikeutta myös hävinneelle osapuolelle. Vielä 1987 Károly Grósz sanoi haastattelussa, että tulkinnan muutos olisi sama, kuin että "me" (puolue) olisimme syyllisiä.

Vuoden 1989 alussa Unkarin kommunistipuolueen alaisuudessa toimi historiakomitea, jonka tavoitteena oli arvioida uudelleen viimeiset neljäkymmentä vuotta. Ennen työn valmistumista reformikommunisteihin kuulunut Imre Pozsgay kertoi tiedotusvälineille, että vuoden 1956 tapahtumat olivat kansannousu eivätkä vastavallankumous.

Puolue myöntyi näin lopulta tulkintaan, että tapahtumat alkoivat kansannousuna, jonka katsottiin kuitenkin kääntyneen vastavallankumoukseksi. On sanottu, että käytännössä kommunistipuolueen valta-asema romahti tämän jälkeen. Unkarin vallanpitäjät olivat sitoutuneet niin voimakkaasti tiettyyn tulkintaan historiasta, että kun se muuttui, myös vallanpitäjien legitimizeetti romahti.

Nykyistä keskivertokäsitystä tapahtumista voinee lähteä hakemaan esimerkiksi koulukirjoista. Unkarissa ilmestyi syksyllä 1991 keskikouluille tarkoitettu oheislukukirja "Az 1956-os magyar forradalom. Reform - Felkelés - Szabadságharc - Megtorlás". Kirja jakaantuu seitsemään lukuun, joista kuuden otsikossa esiintyy sana vallankumous (forradalom).

Lisäksi esimerkiksi Unkarin nykyinen keskustaoikeistolainen hallitus on jossakin vaiheessa retoriikassaan julistautunut "vuoden 1956 vallankumouksen" perillisiksi. Myös sosialistipuolue on pyrkinyt käyttämään hyväkseen Imre Nagyin perintöä.

Mielenkiintoista on se, että näitä kaikkia nimityksiä (vallankumous, vastavallankumous, kansannousu, kansallisdemokraattinen vallanku-

mous) käytettiin itse tapahtumien aikana. Varsinaiset dogmit lyötiin lukkoon myöhemmin.

Työssäni lähestyn eräänlaista psykohistoriaa, josta esimerkiksi Sándor Csoóri on kirjoittanut. En keskity niinkään siihen, mitä "de facto" tapahtui Budapestissa ja muualla 1956 vaan asiasta esitettyihin tulkintoihin.

Unkarin 1956 näyttääkin olleen selvittämätön symboli unkarilaisille ja tätä prosessia käydään parhaillaan lävitse. Ihmisiä kuoli epämääräisesti, heitä tuomittiin ja heitä myös pakeni maasta.

Unkarilaiskouluissa maan historia saatettiin ajanpuutteen takia lopettaa toiseen maailmansotaan, joten samalla päästiin myös kiusallisesta aiheesta. Oliko 1956 sitten tabu? Nähdäkseni ei siinä mielessä, etteikö aiheesta olisi saanut puhua. Siinä mielessä tapahtumat olivat tabu, ettei niistä virallisesti saanut puhua mitä tahansa.

Teemaa on käsitelty runsaasti unkarilaisissa elokuvissa ja kirjallisuudessa. Esimerkiksi István Szabó pohti 1960-luvun elokuvissaan kansannousuun osallistuneiden ongelmia. Tosin näkökulma useimmiten oli "rakentava" ja Kádár nähtiin sekasortoisen tilanteen rauhoittajana.

Mielenkiintoinen vertailukohde voi olla Suomessa punaisen Suomen historian kirjoittaminen: siihenkin liittyi muistomerkkejä ja jatka historiakirjoja ns. häviäjien historiasta. Nyt juuri äskettäin Historiallisessa aikakauskirjassa on ilmestynyt artikkeli, jossa puolustetaan kuutta erilaista lähestymistapaa vuoteen 1918: luokkasota, kapina, kansalaissota, vallankumous, sisällissota ja vapaussota.

Voiko Unkarin historian tutkimus sitten todistaa jonkin termeistä oikeaksi? Lähteistä on vasta osa julkaistu mutta esimerkiksi ns. Jeltsinin kansioista ei löytynyt ainakaan toistaiseksi ratkaisevaa avaintodistetta.

Oma näkökulmani on kielessä ja retoriikassa. Uuden retoriikan näkökulmasta kaikkeen tutkimukseen sisältyy myös vakuuttamista,

retoriikkaa, eikä tätä vakuuttamista voida aina varmasti erottaa itse tosiasioiden tulkinnasta.

Onko Unkarissa kysymys sitten historian kirjoittamisesta vai sen kirjoittamisesta uudelleen kuten tiedotusvälineet kertovat? Laajassa mielessä vuoden 1956 historia kirjoitetaan Unkarissa vasta nyt. Työtä varten on olemassa erityinen vuoden 1956 tutkimusinstituutti. Se kokoaa tietoja arkistoon, haastattelee ihmisiä ja tekee perustutkimusta.

Historiaa kirjoitetaan myös uudelleen sillä kommunistien historiankirjoitus oli usein voittajien historiaa. Kun valta Unkarissa on vaihtunut, mielenkiintoinen kysymys onkin se, näkyykö voittajan näkökulma nyt miten uusimmassa historiassa.

Aihe on herättänyt kovasti keskustelua Unkarissa. Keväällä Suomes-
sa vierailleen vuoden 1956 instituutin johtaja György Litvánin mukaan keskusteluasetelmat ovat parhaillaan hyvin lukkiutuneet. Historiantutkijoiden löydöt eivät aina ole miellyttäneet poliitikkoja ja kansalaisia. Litvánin mukaan nykyinen sukupolvi on asiassa vielä liian lähellä.

Nykyisyyttä myös rakennetaan menneisyydellä. Ehkä historian rikkaus on juuri siinä, että samalle tapahtumalle on olemassa useita nimiä näkökulmasta riippuen. Tämä nähdäkseni vastaa ehkä postmodernia näkemystä yhden vallitsevan totuuden hajoamisesta useiksi totuuksiksi.

IMRE MADÁCHIN *IHMISEN TRAGEDIAN* RESEPTIOSTA VIROSSA

FK Kadi Raudalainen

Mór Jókai sekä Sándor Petőfi olivat viime vuosisadan loppupuolella Virossa - kuten monessa muussakin maassa - sekä kääntäjien että lehtimiesten ehdottomat suosikit unkarilaisten kirjailijoiden joukossa. Tiiviimpien kulttuurisuhteiden kehittyessä alkoi virolaisten kuva unkarilaisesta kirjallisuudesta sekä kulttuurielämästä kuitenkin avartua, ja tietoa tuli myöskin Imre Madáchista - kolmannesta 1800-luvun tärkeämmästä Unkarin kirjailijasta ja hänen pääteoksestaan *Ihmisen tragedia*.

Vuonna 1914 ilmestyi fennougristi Julius Markin laatima vironkielinen unkarin antologia. Se ei tosin sisällä katkelmaakaan itse teoksesta, mutta sen johdantoluvussa kerrotaan *Ihmisen tragedian* sisältö sekä todetaan, että se käsittelee mestarillisesti unkarilaista kansallista historia-ainesta ja sen lisäksi myös koko ihmiskunnan kohtaloa. "Ihmisen *credo* älköön olkoon jo tavoitettu onni, vaan ikuinen yritys sitä saavuttaa" - näin kuuluu teoksen pääidea tuossa unkarilaisten tutkimusten perusteella laaditussa arviossa.¹

Viron ja Unkarin suhteet tiivistyivät entisestään ensimmäisen maailmansodan jälkeen, Viron itsenäistyttyä. Virallinenkin kulttuurivaihtopantiin alulle. Kansallisessa lehdistössä alkoi unkarilaisen viihdekirjallisuuden ohella yhä enemmän ilmestyä myös perustavanlaatuisia kirjoituksia Unkarin kulttuurista ja kirjallisuudesta, muun muassa Madáchin tuotannosta. Nuorisoaikakauskirja *Vikerkaarissa* ilmestyneessä kulttuurikatsauksessa korostaa Elemér Virányi *Ihmisen tragedian* yleisinhimillisyyttä - hänen mukaansa kirjailija ei etsi

aineistoa pelkästään unkarilaisesta elämästä, vaan pohtii ihmisen onnen ja onnettomuuden kysymyksiä hänen historiallisessa menneisyydessään, nykyisyydessään sekä tulevaisuudessaan.²

Päevaleht-sanomalehden Unkarin kirjeenvaihtaja Alexander von Boross korostaa Unkarin modernia kirjallisuutta käsittelevässä artikkelissaan Schopenhauerin pessimismiajattelun vaikutusta Madáchin murhenäytelmään. Tämä ilmenee erityisesti sen loppunäytöksessä - Adam tajuaa, että ihmiskunta omine ideoineen kuolee sukupuuttoon, mutta jähmettynyt materia on ja pysyy.³

Ansioituneimpia unkarilaisen kulttuurin välittäjinä olivat tietenkin 1920-luvulla Viroon saapuneet unkarilaiset yliopistolehtorit sekä opettajat. Vuonna 1924 maaliskuussa järjestettiin Tarton Yliopiston juhlasalissa äsken perustetun Unkarin instituutin avajaistapahtumana Imre Madáchin 150-vuotispäivän muistotilaisuus, johon osallistuivat mm. yliopiston kuraattori, professori P.Pöld sekä Unkarin suurlähettiläs M.Junghert. Illan kirjallisuudelle omistetussa osuudessa esitelmöivät unkarin kielen lehtori Elemér Virányi sekä valtiotieteen professori Stefan von Csekeyn. Lisäksi esitettiin Ihmisen tragedian loppuosa sekä alkukielellä että viroksi. Ilta jatkui musiikilla, ja myöhemmin ainakin *Muusikaleht* kuvasi koko tapahtumaa erittäin juhlalliseksi ja antoisaksi.⁴

Molemmat mainitut esitelmät julkaistiin tärkeimmissä kirjallisuuslehdissä. Eesti kirjandus -lehdessä ilmestyneessä artikkelissaan Elemér Virányi huomauttaa Madáchin pohtineen "Ihmisen tragediasa" ihmiskunnan kohtalon kysymyksiä omalaatuisella unkarilaisella filosofisella maailmannäkemyksellään, jota luonnehtii kansan historiakokemukseen perustuva kärsimysteema sekä joka ikisen unkarilaisen luja usko niiden kärsimysten voittamiseen. Myös tragediassa vaihtuvat pessimistiset mielialat alati optimistisiin. Otaksumana on, että ilman taistelua saattaa onnemme olla vain traagisesti sävyttynyttä.⁵

Professori Csekeyn esitelmä "Valtiollis-filosofiset elementit Madáchin Ihmisen tragediassa" julkaistaan tragedian loppuosan kanssa Looming -kirjallisuuslehdessä, kumpikin A.Murakinin kääntämänä.

Csekey vertaa Goethen Faustia ja sen individualismia Ihmisen tragediaan, joka perustuu unkarilaiseen, kansakunnan yhtenäisyyttä korostavaan ajatusmalliin. Csekey painottaa tragedian valtio-oikeudellista perusmerkitystä. Ovathan Adamin ideat aina paremman sekä oikeudenmukaisemman yhteiskuntajärjestelmän palveluksessa, ja tragedian historiallisissa kohtauksissa erilaiset poliittiset aatteet kamppailevat elämisen oikeudesta.⁶

Vaikka Ihmisen tragedian julkaiseminen kokonaisuudessa sekä sen esittäminen näyttämöllä oli teatteripiirien tavoitteena jo 1920- ja 1930-luvulla, se onnistui vasta muutaman vuosikymmenen kuluttua. Tähän oli syynä ennen kaikkea Viron joutuminen neuvostovallan alle sekä sen seurauksena suorien kulttuurisuhteiden mitätöiminen kummassakin maassa.

Vuonna 1969 Ihmisen tragedia kuitenkin ilmestyi Jaan Krossin kääntämänä, joka oli siihen aikaan tunnettu pääasiallisesti runoilijana ja monipuolisena kääntäjänä. Maaliskuussa 1971 valmistui sen pohjalta Epp Kaidun ohjaus Tarton Vanemuine-teatteriin. Unkarilainen käännöstieteilijä György Radó, joka on tutkinut Ihmisen tragedian kohtaloa näyttämöillä ja myös nähnyt monta ohjausta, myöntää: "Nämä tapahtumat eivät ole tärkeät ainoastaan Viron ja Unkarin kirjallisuussuhteiden vaan myös kyseisen tragedian levikkihistorian kannalta. /-/ Jaan Krossin käännös ja Epp Kaidun ohjaus olivat mielestäni ainutkertainen taiteellinen saavutus, joka ilmensi erinomaisen täsmällisesti kirjailijan suunnitelmia".⁷ Ihmisen tragedialla oli tärkeä paikka Viron silloisessa kulttuurielämässä, mitä osoittaa vaikkapa se, että kirjan 6000 kappaletta myytiin nopeasti loppuun - ei varmaankaan pelkästä kiinnostuksesta kirjallisuushistoriaa kohtaan, vaan siitä syystä, että teos käsitteli 1960-luvun älymystöpolvelle olennaisia yleisinhimillisiä ja yhteiskuntafilosofisia kysymyksiä. Ohjaus pysyi jatkuvana yleisömenestyksenä näyttämöllä yli 4 vuotta. Sitä esitettiin 45 kertaa yhteensä noin 17 500 katsojalle, ja vietiin sitä paitsi vierailuesityksenä Tallinnaan, Pietariin, Moskovaan sekä Budapestiin.

Pitkän tauon jälkeen alkoi sitten lehdistössäkin ilmestyä aihetta käsitteleviä kirjoituksia, jotka aluksi keskittyivät Madáchin elämäker-

taan ja tuotantoon (P.Palmeos) sekä tragedian levikkiin (Gy. Radó) ja sittemmin myös itse esitykseen. Valitettavan vähäiseksi on jäänyt varsinaisen käännöstyön analyysi, jota kuitenkin on jonkun verran tehnyt suomalaisen sekä virolaisen kirjallisuuden kääntäjä, myös runoilijana tunnettu Géza Képes. Käännös sinänsä on mielenkiintoinen, koska Krossille itselleen on unkari melko tuntematon kieli ja hän on työskennellyt vertailemalla Palmeoksen valmistamaa raakakäännöstä viiteen muunkieliseen käännökseen. Tällaiseen aika rankkaan työhön ei Kross omien sanojensa mukaan ryhtynyt "vapaaehtoisesti", vaan unkarilaisten ystäviensä "tinkimättömän suosittelun vuoksi: kuulukoon Ihmisen tragedia jokaisen kulttuurikansan käännöskirjallisuuteen..."⁸

Képesin mukaan riittää Krossilla runollista lahjakkuutta sekä teoksen ajatussisällön että sen jambisen runomitan välittämiseen ja hänen mielestään on juuri Krossin mestarillisen ja modernin käännöksen ansiota, että ohjauskin on saatu aikaan.⁹

Aivan samaa mieltä on ohjaaja Epp Kaidu. Hän sanoo lukeneensa tragediaa saksaksi ja venäjäksi sekä tuumineensa jo pitkään sen ohjaamista. Sekä kääntämisen että myöskin ohjauksen toteuttamiseen vaikuttivat siis viime kädessä taaskin unkarilaiset. Unkari näet järjesti keväällä 1971 silloisessa Neuvostoliitossa unkarilaisen näytämötaiteen festivaalin, johon osallistui 75 teatteriryhmää eri puolilta maata. Epp Kaidu otti mielellään vastaan yhden unkarilaisen lautakunnan kovimmista haasteista - Ihmisen tragedian ohjaamisen, vaikka teatterin taideneuvosto olikin teoksen yleistajuisuuden suhteen sangen epäluuloinen, olihan se versonut varsin erilaisesta kulttuurihistoriallisesta ympäristöstä. Kuitenkin teatterin tärkeimpään ohjaajaan luotettiin. Hänen vahvimpana puolenaan pidettiin sekä voimakkaiden joukkokohtausten että uskottavan psykologisen ja ajatuksellisen linjan aikaansaantia. Luottamus osoittautui oikeuteksi: esitys sai festivaalin pääpalkinnon, vierailuesitykset Unkarissa. Lisäksi Epp Kaidu palkittiin parhaasta ohjauksesta sekä kaksi näyttelijää omasta työstään.

Virolaisessa lehdistössä ilmestyi ensiesitysten jälkeen vain muutama arvostelu, joissa kiitettiin ihmisen eksistenssin tarkoitusta käsittelevän

filosofisen teoksen ottamista ohjelmistoon. Erityisesti painotettiin Madáchin näytelmän tematiikan liittymistä vuoden 1848 vallankumouksen tappiota seuranneeseen ahdinkoon ja katkeroitumiseen sekä eteen nousseeseen valintaan: joko kieltää vastarinnan mielekkyys kokonaan tai häviön uhkasta huolimatta yhä uskoa aatteisiin.¹⁰

Muun muassa kiitettävinä pidettiin myös kiehtovaa ja vaikuttavan vauhdikasta näyttävyyttä, arvokkaan tasaista esityskulkua, esityksen nautittavaa lavastusta (M-L.Küla).¹¹ Samoin viehätti näytelmän taitavasti luotu ongelmakudos, jonka sähköisyyden sen kolmea päähenkilöä esittäneet näyttelijät kykenevät joustavasti virittämään. Mutta molemmat kriitikot valittavat ohjaajan kehittäneen näytelmän ajatuskulkua ja itse näyttävyyttä liiaksi erillään toisistaan. Sen seurauksena on kärsinyt lopulta myös esityksen kokonaisuus.

Toisaalta välittää kriitikko K.Tamberg virolaiselle lukijakunnalle vaikutelmiaan vuonna 1964 Tamás Majorin Unkarin Kansallisteatterissa ohjaamasta Ihmisen tragedia -näytelmästä, johon osallistui teatterin paras taiteilijakokoonpano. Hän vertailee esitystä Tarton Vanemuisessa ohjattuun ja arvelee, että sikäläinen versio saattaisi Viron näyttämötaiteen arvokkaaseen maineeseen myös Unkarissa.¹²

On varmasti totta, että Unkarin kiertuetta vuonna 1972 edeltäneenä kautena on ohjaus edistynyt sekä filosofisen ajatusjuoksun välittämisessä että myös näyttelemisen taidokkuudessa. Siitä huolimatta Unkarin ensiesityksen yleisön tavaton huomio ja jännittynyt osallistuminen näyttämön vieraskielisiin tapahtumiin sai kiertueseurueen ymmälleen - paikoin katkesi esitys aplodeihin ja esityksen loputtua kesti suosionosoituksia lähes neljänneksen verran. Seuraavan esityksen liput myytiin loppuun heti seuraavana aamuna ja osan budapestilaisesta yleisöstä piti jopa matkustaa Székesfehérváriin nauttiakseen mainetta saaneesta esityksestä.¹³ Totuuden nimissä mainittakoon pienenä sivuhuomautuksena myöskin, että valitettavan monesta ennakkoluuloisesta unkarilaisesta teatterimiehestä oli Epp Kaidun hiljainen ja tädillisen pyöreä persoona vähintäänkin epäsopi-va henkilö ohjaamaan niinkin vaativa näytelmä. Sitäpaitsi otaksuttiin usean aikaisemman kokemuksen pohjalta, että sellainen ohjaus voi

olla korkeintaan kulttuuripoliittinen ele, ei kulttuurisesti vakavasti otettava tapahtuma.¹⁴

Useimmista lähipäivien unkarilaisista valtakunnallisista lehdistä saadaan vihjeitä myöskin aidon ja kiistattoman menestyksen syistä. Arvostelut käännetään suurilta osin myöskin viroksi ja julkaistaan teatterilaisten matkakertomuksien lisäksi virolaisessa lehdistössä.¹⁵

Népszabadság-lehdessä 23.03.72 ilmestyneessä kirjoituksessa pitää P.G.Molnár erittäin arvokkaana henkistä vapautta, jolla kansallinen klassikko on onnistuttu tuomaan niin lähelle yleisöä kuin nykyajan draamateoksen yhteydessä on mahdollista - silti näytelmän tyyliä ja aatteita kunnioittava asenne säilyttäen. Hänen selityksensä asialle on, että ulkomaalaisen ohjaajan on ollut helpompaa vapauttaa näytelmä vuosisadan aikana siihen oksastetuista rasitteista. Myöskään tähänastinen tulkintatraditio ei ole tekijöihin kovinkaan vakavasti vaikuttanut, mikä taas on antanut heille mahdollisuuden lähestyä ainetta ikään kuin se olisi kirjoitettu juuri heitä varten.

A.Lukács puolestaan (Magyar Hírlap 23.03.1972) ihaili ohjauksen poikkeuksellisen nuorekasta perusluonnetta. Paitsi, että päähenkilöt olivat kaikki erittäin nuoria unkarilaiseen traditioon verrattuna, nuorekkuus ja nykyaika näkyi myös lavasteissa ja puvustuksessa (farkkuja, pulloveri, bikinit ym.). Lisäksi hän pitää erityisesti siitä, että historialliset kohtaukset eivät ole liiaksi dekoratiivisia, vaan aikakautta luonnehtivat vain muutamit lakonisen niukat tuntomerkit.

Ilahduttavan perusteellisesti on perehdytty sekä yksityisiin roolisuorituksiin että kehuttu myös ryhmän kiitettävän yhtenäistä esityshenkeä. Erityisen myönteistä palautetta on tullut Ádamin roolin kohdalta, joka kylläkin oli toteutettu tulkintaperinteelle uskollisesti innokkaan aatteellisena, lopulta takaiskuista katkeroituvana hahmona, mutta kuitenkin sikäli epäperinteisesti, että hänestä hehkuu inhimillisyyttä, eikä hän vaikuta yhtään jylhältä. Évan rooli viehätti aidolla naisellisuudellaan, Luciferin suoritus toisaalta kyynisenä ja suvaitsemattomana mutta samalla valppaana ihmiskunnan tarkkailijana ja edistäjänä.¹⁶

Teatterirühmān sanotaan taipuneen loistavasti Epp Kaidun ohjaaja-tahtoon. Myöskin joukkokohtaukset - muiden muassa monien mieles-tä ratkaisemattoman vaikealta tuntunut loppukohtauskin - ansait-sevat vilpitöntä tunnustusta.

Näyttää siltä, että vaikuttavat esitykset ja niitä heijastavat lehtiartik-kelit sekä arvostelut ovat tehneet Madáchista kuuluisuuden virolai-sen lukijakunnan ja teatteriyleisön keskuudessa, joten hänen 150-vuotisjuhlansa yhteydessä julkaistun lehtikirjoituksen otsikossa mainittiin hänet vain Ihmisen tragedian tekijänä sekä ryhdyttiin pitemmittä puheitta heti valaisemaan muuta tuotantoaan.

Yleisen mielipiteen mukaisesti olivat toista maailmansotaa seuran-neet vuodet selvää rappiota Viron ja Unkarin kulttuurisuhteissa. Tarkkailtuamme Madáchin Ihmisen tragedian vironnoksen ja ohjauk-sen voimakasta vaikutusta kulttuuripiireissä sekä sen lisäksi näytel-män yllättävän positiivista vastaanottoa emäkulttuurissaan, voi aivan vakuuttavin perustein väittää myöskin päinvastaista.

-
1. Mark, J., Ungari antoloogia. Tartu 1914
 2. Virányi E., Ungari kultuuriline ülevaade. "Vikerkaar" 1924, nr.25
 3. Boross, A., Ungari kirjandusest. "Päevaleht" 17.12.1922, no 313
 4. Aavik, J., Ungari kirjanduslik-muusikaline õhtu Ungari luuletaja I.Madáchi 100 sünnipäeva mälestuseks. "Muusikaleht" 1924,no 3
 5. Virányi, E., Imre Madách. "Eesti kirjandus", 1924, no 4
 6. Csekey, S., Riiklis-filosoofilised elemendid Madáchi "Inimese tragöödias". "Looming" 1924, no 4
 7. Radó, Gy., Kus ja kuidas on tõlgitud "Inimese tragöödiat. "Keel ja kirjan-dus" 1972, no 1
 8. Madách, I., Inimese tragöödia. Kääntäjān alkusanat. Tallinn, 1969
 9. Képes, G., Madáchist ja tema "Inimese tragöödia" eestikeelsest tõlkest. "Looming" 1971, no 11

10. Tobro, V., Inimese tragöödia. "Sirp ja Vasar", 23.04.1971, no 17
11. Linnumägi, E., Usk inimesse, usk headusse, õiglusse ja jõusse. "Rahva Hää" 10.07.1971, no 161
12. Tamberg, K., Imre Madáchi "Inimese tragöödia" tartus ja Budapestis. "Rahva Hää" 10.07.1971, no 161
13. Anupõld, E., " Vanemuine" mängis ungarlastele. "Noorte Hää" 09.04.1972, no 84
14. Molnár, G.P., Kaastundeavaldus Tartusse. Epp Kaidu kaasaegsete mälestustes, Tallinn 1982
15. Ungari arvustajad "Vanemuise"etendustest. "Edasi" 30.04.1972, no 102
16. Bizó, Gy., Madách Imre Tartuban. "Szinház", 1971, no 8

UNKARIN AIKUISKASVATUKSEN NÄKYMISTÄ

Toiminnanjohtaja Pekka Sallila

Minun tietoni Unkarin aikuiskasvatuksesta perustuvat lähinnä siihen, että edustamani Kansanvalistusseura on vastannut jo pitkään melko keskeiseltä Suomen ja Unkarin välisistä aikuiskasvatusalan suhteista. Tämän alan yhteistyöhön on kuulunut vuosittainen asiantuntijavaihto ja joka neljäs vuosi pidettävä kahdenvälinen symposium. Järjestyksessä kolmas suomalais-unkarilainen aikuiskasvatussymposium pidettiin syyskuussa viime vuonna Hajdúszoboszlóssa lähellä Debreceniä. Mukana oli kummastakin maasta 20 osanottajaa - aikuiskouluttajia, alan organisaatioiden johtajia ja suunnittelijoita, tutkijoita, toimittajia virkamiehiä. Symposiumin järjestäjiä olivat Unkarin puolelta Unkarin kansanopistoyhdistys ja Debrecenin yliopisto, Suomen puolelta Kansanvalistusseura.

Symposiumissa käsiteltiin aikuiskasvatuksen yleistä tilannetta ja näkymiä kummassakin maassa sekä aikuiskoulutuksen merkitystä ja mahdollisuuksia kolmesta näkökulmasta: ensinnäkin sen tehtäviä paikallishallinnon kehittämisessä, toiseksi aikuiskoulutusta kansalaisjärjestöjen toiminnan yhteydessä ja kolmanneksi työvoimapolitiittista aikuiskoulutusta. Symposiumin osanottajien koostumus oli sellainen, että työskentely painottui yleissivistävään aikuiskoulutukseen ja suomalaisittain sanottuna vapaaseen sivistystyöhön. Niinpä kaksi ensimmäistä asiakokonaisuutta tuli paremmin käsitellyksi, kun taas työvoimapolitiittinen koulutus jäi hieman taka-alalle.

Symposiumin keskustelujen valossa näyttää siltä, että Unkarin aikuiskoulutuksen kehittämisessä on, yhteiskunnan ja kulttuurin murroksen

takia, aivan keskeisessä asemassa moniarvoisen yhteiskunnallisen koulutuksen ja kansalaiskasvatuksen perustan luominen ja vahvistaminen. Kysymys on sellaisen koulutuksen edistämisestä ja tukemisesta, jonka pohjana on itsenäisten kansalaisjärjestöjen ja -liikkeiden ohjelmat, tavoitteet ja aloitteet. Erään unkarilaisen asiantuntijan sanoja lainatakseni kysymys on kasvusta ja kasvattamisesta alamaisuudesta kansalaisuuteen.

Symposiumin aikana ilmeni useaan kertaan, että unkarilaiset odottavat suomalaisilta oppia siitä, miten aikuiskoulutus palvelee demokratiaa, erityisesti paikallista itsehallintoa ja vapaata kansalais-toimintaa. Muutamia konkreettisia ehdotuksia yhteistyöhankkeista valmisteltiinkin symposiumin työryhmissä juuri näistä asioista ja ne ovat sen jälkeen osittain merkittävästikin edenneet. Monet suomalaiset aikuiskouluttajat tosin korostivat, ettei suomalainen aikuiskoulutus ole kyennyt kasvattamaan alamaisista kansalaisyhteiskunnan aktiivisia jäseniä, pikemminkin se on toiminut järjestelmään sopeuttajana. Mutta kun isännät kertoivat ruotsalaisten Unkarissa toteuttamasta aikuiskouluttajien demokratia-projektista, uskottiin sellaisen onnistuvan meiltäkin.

Pohjoismaista vapaata sivistystyötä - siis kansalais- ja työväenopistoja, kansanopistoja ja järjestöjen sivistystyötä - vastaavan toiminnan nousu Unkarissa näkyy käytännössä erityisesti kansanopistoliikkeen leviämisenä ympäri maan. Paikallisten sivistys- ja koulutustarpeiden pohjalta, yleensä paikallisen aloitteellisuuden varassa on neljän tai viiden viime vuoden aikana syntynyt jo yli 100 paikallista ja alueellista kansanopistoyhdistystä. Työtavoiltaan ja organisaatioltaan ne eivät tässä vaiheessa vastaa suomalaisia internaattikansanopistoja, vaan muistuttavat pikemmin sivistysjärjestöjen ja kansalaisopistojen toimintaa. Ne järjestävät lyhytkursseja ja luentotoimintaa ja opinto-piirityyppistä toimintaa. Toki niiden tavoitteisiin kuuluu pysyvien kansanopistolaitosten luominen siinä vaiheessa, kun siihen alkaa olla taloudellisia mahdollisuuksia.

Unkarin kansanopistoyhdistysten päätehtävät liittyvät paikallisyhteisöjen kehityksen tukemiseen. Se ei tarkoita vain paikallisen itsehallinnon edellytysten luomista vaan myös elinkeinotoiminnan,

sosiaalisen kehityksen ja kulttuurin edistämistä. Yhteisöllisten tavoitteiden lisäksi kansanopistoyhdistysten koulutustoiminnassa korostetaan yksilön koulutustarpeita, jotka nousevat siitä muutoksesta, joka yhteiskunnassa ja kulttuurissa on käynnissä. Kaiken kaikkiaan kansanopistotyössä on hyvin mukana niitä keskeisiä elementtejä, joita pohjoismaisessa kansansivistystyössä pidetään arvokkaina, joskin toteutus on tässä vaiheessa vaihteleva ja ongelmat toiminnan järjestämisessä suuret.

Unkarilaiset aikuiskoulutuksen asiantuntijat pitävät tärkeänä, että yleissivistävän ja yhteiskunnallisen koulutuksen järjestämisessä tukeudutaan muutenkin kuin vain kansanopistotyössä kansalaisten ja yhteisöjen aloitteellisuuteen, olemassa oleviin yhdistyksiin ja liikkeisiin. Valtion tulisi luoda edellytyksiä aikuiskoulutuksen kehittymiselle tältä pohjalta. Se tarkoittaa tarvetta sellaisesta lainsäädännöstä, joka säätelee yhtäältä valtion ja paikallishallinnon ja toisaalta kansalaisten ja yhteisöjen oikeudet ja tehtävät tällä alueella. Siihen liittyy kiinteistöjen omistuksen ja käytön järjestelyjä ja rahoitusperiaatteiden selvittämistä. En tiedä, miten tämä säädöspohjan uudistaminen on viime aikoina kehittynyt, mutta käynnistyneen sivistystyön kannalta selkeiden toimintapuitteiden ja -edellytysten luominen on kiireellinen tehtävä.

Suomessa laman ja Euroopan yhdentymisen oloissa käytävän keskustelun kannalta on erityisen mielenkiintoista se, miten Unkarissa nähdään kulttuurityön ja yleissivistävän aikuiskoulutuksen suhde markkina-ajatteluun, joka on kummassakin maassa vahvassa nousussa. Unkarilaiset sanovat, että kulttuuri kaupallistuu kaupallistumistaan. Tässä nähdään vaara vapaan sivistystyön kannalta. Riittävien aikuiskoulutusmahdollisuuksien järjestämistä ei nähdä mahdolliseksi ilman valtion tukea. Unkarilaiset tähtäävät siihen, että aikuiskasvatuksen peruspalvelut kuten muutkin kulttuurin peruspalvelut ovat kaikkien saavutettavissa. Juuri yleissivistyksen tärkeimpiin alueisiin tarvitaan tukea, sen sijaan vähemmän keskeiset tai elitistiset opiskeluharrastukset ovat asia erikseen.

Edellä esittämäni perusteella katson, että Suomen ja Unkarin aikuiskasvatusalan yhteistyöllä on nyt ja tästä eteenpäin merkittäviä mah-

dollisuuksia ja tehtäviä. Toivon, että tämä alue säilyttää asemansa maiden välisessä kulttuurivaihdossa, vaikka on tämänkin tilaisuuden valossa selvää, että tehtäviä on paljon ja monelta alalta.

UNKARIN OPINNOT TURUN YLIOPISTOSSA

Lehtori Judit Varga

Unkarin opetusta Turun yliopistossa on ollut vuodesta 1960, kun yliopistoon perustettiin unkarin kielen lehtoraatti. Unkarin kielen lehtorin virkaa hoiti vuoteen 1966 saakka teologian tohtori Rudolf Molnár. Tämän jälkeen lehtoreina ovat toimineet 1966 - 70 László Jakab Debrecenistä, 1970 - 76 Sándor Csúcs Budapestistä, 1976 - 81 Péter Simoncsics Budapestistä, 1981 - 87 Gizella Labádi Szegedistä, 1987 - 91 Magdolna Kovács Budapestistä ja vuodesta 1991 Judit Varga Budapestistä.

Turun yliopistossa Unkarin kielen ja kulttuurin approbaturin on voinut suorittaa vuodesta 1991 lähtien, Sitä ennen, vuodesta 1986 oli niin kutsuttu Unkarin linja, jonka sai suorittaa joko fennougristiikan tai yleisen linjan yhteydessä. Unkarin approbatur tarkoittaa sitä, että Unkarin kieli ja kulttuuri on erillinen oppiaine, ja siitä saa erillisen arvosanan. Unkarin approbaturin opinnot koostuvat 15 - 16 opintoviikosta (1 ov tarkoittaa 40 tuntia työtä oppitunnit ja kotona suoritettut työt yhteen laskettuna). Unkarin opintoihin kuuluvista käytännön kielikursseista peruskurssi, jatkokurssi sekä keskusteluharjoitukset ovat kahden opintoviikon pituisia. Unkarin approbaturiin kuuluvista kursseista unkarin kielen ja kirjallisuuden historian luennot ovat samoin kukin laajuudeltaan kaksi opintoviikkoa, minkä lisäksi on vielä kaksi yhden opintoviikon laajuista joko unkarin kieltä tai kulttuuria sekä Unkarin historiaa tai kulttuurihistoriaa käsittelevää luentoa ja yhden opintoviikon unkarin käännösharjoitukset.

Unkarin approbaturia suorittavia on yleensä ollut 4 - 5 opiskelijaa. Koska Turun yliopistossa suomen kielen opiskelijoiden koulutusoh-

jelmaan kuuluu valinnaisena myös unkarin kielen peruskurssi sekä unkarin kielen historia, niin suuri osa unkarin approbaturin lukijoista on yleensä myös suomen opiskelijoita. Viime vuonna tapahtui myönteinen muutos, kun opiskelijoittemme lukumäärä kasvoi merkittävästi kahdeksan uuden opiskelijan ilmoittauduttua. Tähän oli varmasti vaikuttanut sekin, että ensimmäistä kertaa järjestettiin intensiivinen perus- ja jatkokurssi, jolloin opiskelijat saivat suorittaa nämä kurssit yhden lukuvuoden aikana.

Uusien unkarinopiskelijoiden joukossa on nyt suomenopiskelijoiden lisäksi myös mm. kulttuurihistorian, arkeologian ja elokuvatieteen opiskelijoita, mikä on erittäin tärkeätä eri tieteenalojen tulevia asiantuntijoita ja mahdollista yhteistyötä ajatellen. Tänä vuonna viisi opiskelijaa saa unkarin approbaturin suoritetuksi, Ensi vuodeksi on odotettavissa samoja lukuja. Unkarin approbaturin suorittaneiden joukossa on ollut kiinnostusta unkarin opintojen mahdolliseen jatkamiseen, eli unkarin cum lauden opintoihin. Ne ovat olleet aiemminkin suunnitteilla, mutta opiskelijoita ei ole ollut riittävästi. Tällä hetkellä opiskelijoita olisi, mutta sen sijaan taloudellisia edellytyksiä ei näytä olevan. Toivomme kuitenkin, että lähitulevaisuudessa löytyy jonkinlainen mahdollisuus unkarin cum laude -opintojen suorittamiseen. Näiden opintojen toteuttamisessa tulemme varmasti tarvitsemaan yhteistyötä Helsingin yliopiston kanssa.

Turun yliopiston unkarinopetuksen kannalta on ollut tärkeää, että suomen kielen ja fennougristiikan opiskelijoiden koulutusohjelmaan kuuluu yksi etäsukukieli, sillä unkari on yleisin valinta. Unkaria opiskelevien suomenopiskelijoiden määrä on vuosittain n. 25 - 30. Fennougristiikan opiskelijoita on 4 - 5 ja unkarin approbaturin suorittajia on tänä vuonna 15. Näistä luvuista käy ilmi, miten suuri suomen opiskelijoiden osuus on unkarin opinnoissa. Voidaan sanoa, että unkarin peruskursseilla luodaan tulevien äidinkielenopettajien Unkari-tuntemus. kokemusten mukaan suomalaiset äidinkielenopettajat voivat taas omassa työssään käyttää näitä tietoja hyväkseen. Heidän oppilaistaan voi tulla Unkarin ystäviä ja esimerkiksi paikallisen Suomi-Unkari Seuran osaston aktiivijäseniä.

Turun yliopistossa Unkari-aiheisia pro gradu -töitä on tähän mennessä tehty yksi. Sen aiheena on unkarin lauseenvastikkeet. Tällä hetkellä yksi filosofian kandidaatti valmistelee sivulaudaturtyötä unkarin ajanilmauksista. Ainakin kaksi muuta työtä on suunnitteilla, toinen suomen ja unkarin verbien vertailusta, toinen viron, suomen ja unkarin kohteliaisuusilmauksista.

Turun yliopiston unkarinopetuksen aineelliset edellytykset ovat erittäin hyvät. Lehtorilla on käytössään mm. uusi tietokone, video sekä ennen kaikkea noin 1500 niteen unkarinkielinen käsikirjasto, josta osa on saatu lahjoituksena Budapestin Hungarologian keskukelta.

Unkarin lehtorit ovat saaneet työlleen oppiaineen professorin Alho Alhoniemen täyden tuen. Sen ansiosta on voitu kehittää mm. Szegedin ja Turun yliopiston fennougristiikan laitosten välistä yhteistoimintaa, jonka tärkeänä osana ovat olleet joka toinen vuosi toistuneet opiskelijavierailut. Niiden yhteydessä on pidetty myös seminaaripäivä, jolloin opiskelijat ovat pitäneet omiin opintoihinsa liittyviä esitelmiä. Turkulaisten seuraava vierailu Szegediin tehdään ensi syyskuussa. Unkarin kielen ja kulttuurin opetuksen täydentämiseksi on joka vuosi järjestetty myös elokuvailtoja, joiden järjestämiseen on saatu paljon apua Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskukselta.

Unkarin opetuksessa ja opiskelijoiden kiinnostuksen ylläpitämisessä on ollut suuri apu erilaisista stipendeistä. Opiskelijoiden kiinnostus Debrecenin kesäyliopistoa kohtaan on noussut, ja tämän vuoden viidestä hakijasta neljä sai stipendin. Pidemmällä stipendillä meiltä on tällä hetkellä Budapestissa kaksi opiskelijaa, ja ensi vuodeksi stipendin on saanut yksi opiskelija. Kolmen kuukauden, puolen vuoden tai vuoden mittaisia pidempiä stipendejä toivoisimme tulevaisuudessa lisää, koska myös halukkaiden määrä on lisääntynyt.

LAPIN KESÄYLIOPISTON UNKARIN-KOULUTUSTA

Toiminnanjohtaja Hannu Viranto

Lapin kesäyliopisto on järjestänyt jo 1970-luvun alusta alkaen koulutusta myös ulkomailla. Nykyisin koulutusta on Ruotsissa, Norjassa, Islannissa, Saksassa, Englannissa, Unkarissa sekä Venäjällä useilla paikkakunnilla aina Aasian puoleisen Siperian Novosibirskia, Irkutskia ja Altain vuoristoa myöten. Yksi opintomatka ulottuu tänä kesänä (1993) Mongoliaan saakka.

Kielikurssit Veszprémin-Balatonin alueella

Unkarissa järjestettiin ensimmäinen unkarin kielen kurssi suomalaisille vuonna 1990 ja myös seuraavana vuonna 1991. Pitopaikka oli Balatonalmádi. Kurssi toteutettiin yhteistyössä Veszprémin maakuntamuseon ja Veszprémin Unkari-Suomi ystävyyspiirin kanssa. Lapin kesäyliopiston päätoimisto sijaitsee Rovaniemellä, jonka ystävyyskaupunki on Veszprém. Näitten yhteydet erityisesti ystävyysseuratasolla ovat olleet hyvin vilkkaita, minkä johdosta suuntautuminen Veszprémin seudulle on Lapin kesäyliopistolle ollut luontevaa. Balatonalmádin kielikurssille osallistui vuosittain 15-18 suomalaista.

Vuonna 1993 Lapin kesäyliopisto ja Budapestin Kalevala-ystävyyksiiri järjestävät yhdessä unkarin kielen kurssin Balatonfüredissä 4.-18.7.1993. Lapin kesäyliopisto hankkii opiskelijat Suomesta ja hoitaa matkajärjestelyt Suomesta. Kalevala-ystävyyksiiri hoitaa järjestelyt Unkarissa. Samanaikaisesti pidetään suomen kielen kurssi unkari-laisille. Sille on ilmoittautuneita noin 30.

Unkarin kielen kurssille on ilmoittautuneita tähän mennessä 16. Opetusryhmiä on kaksi, toinen vasta-alkajille ja toinen kieltä aikaisemmin jo osaaville. Kielenopetusta on päivittäin 3-4 oppituntia sekä lisäksi luentoja ja ekskursioita. Majoitusvaihtoehtoja ovat koulun asuntola ja perhemajoitus. Opetus tapahtuu koulutiloissa. Hinta on voitu pitää erittäin kohtuullisena, tänä vuonna täysihoidolla 1700 mk molempien maiden opetusministeriöiden myöntämän avustuksen ansiosta.

Suomalais-unkarilainen vähemmistökansallisuusseminaari

Kielikurssien yhteydessä 9.-11.7.1993 järjestämme suomalais-unkarilaisen vähemmistö kansallisuusseminaarin. Siinä tarkastellaan toisaalta kansallisia vähemmistöjä Suomessa ja suomalaisia vähemmistöjä Suomen naapurimaissa sekä toisaalta kansallisia vähemmistöjä Unkarissa ja unkarilaisia vähemmistöjä Unkarin naapurimaissa. Osallistujiksi toivotaan saatavan suomalaisten ja unkarilaisten lisäksi myös muiten suomalais-ugrilaisten kansojen edustajia. Seminaari on itsenäinen kokonaisuus, joka on tarkoitettu kaikille kiinnostuneille. Seminaarin asiantuntijoilla on samassa yhteydessä erillisiä keskinäisiä asiantuntijatapaamisia ja neuvotteluja. Myös tämän seminaarin järjestämistä avustavat taloudellisesti Suomen ja Unkarin opetusministeriöt. Unkarilaisista luennoitsijoista ja osallistujista mainittakoon tohtorit Károly Manherz, Bertalan Andrásfalvy, Ervin Karsai ja Enikő Szij. Suomesta lähtevät professori Marjut Aikio kertomaan Norjan kveeneistä. Pohjoismaisen saamelaisinstituutin johtaja Pekka Aikio saamelaisista, Lapin yliopiston ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutin johtaja Frank Horn suomenruotsalaisista ja romani-kielen opettaja Tuula Åkerlund Suomen romaneista.

Viini- ja ruoka- ja opintomatkat Unkariin

Vuonna 1991 Lapin kesäyliopisto järjesti yhteistyössä Rovaniemen hotelli- ja ravintolaoppilaitoksen kanssa Balatonin, Sopronin ja Egerin alueelle suuntautuneen viini- ja ruokaopintomatkan. Osallistajat olivat pääasiassa ko. alan ammattilaisia. Kesinä 1992 ja 1993 oli

tarkoitus järjestää Kodály-kurssi Budapestissa, mutta molemmilla kerroilla se jouduttiin perumaan ilmoittautuneiden vähyyden vuoksi. Pääosa Unkarin opintomatkoillemme osallistuneista ovat olleet Lapin läänin ulkopuolelta. Myös jatkossa opintomatkamme on tarkoitettu kaikille Suomen kansalaisille, ei pelkästään lappilaisille.

Koulutustoiminta Lapissa

Lapissa olemme pyrkineet tarjoamaan Unkarin ystäville opiskelumahdollisuuksia mm. järjestämällä unkarin kielen kursseja, Unkarin viinitietouden kursseja, unkarilaisen käsityön kursseja sekä yksittäisiä yleisöluentoja. Olemme myös voineet kutsua unkarilaisia yhteistyökumppaneitamme opiskelemaan suomen kieltä Rovaniemellä ja Inarissa pidettävälle kesäyliopiston suomen kielen kursseille. Tehdyn yhteistyösopimuksen mukaisesti kesäyliopisto on avustanut Veszprémin maakuntamuseota sen solmiessa yhteyksiä mm. Lapin maakuntamuseoon, Rovaniemen taidemuseoon, Reidar Särestöniemi - museoon, Kultamuseoon ja Saamelaismuseoon.

Tulevaisuudensuunnitelmia

Lapin kesäyliopiston toiminnan eräs pääpainopisto on kansainvälisen toiminnan kehittämisessä ja laajentamisessa. Erityisesti olemme pyrkineet olemaan mukana lappilaisten kuntien ystävyyskuntasuhteissa tuoden niihin mukaan opinnollista panosta. Lapista on vilkkaat ystävyyskunta-, seurakunta- ja järjestöyhteydet unkariin.

Lapin kesäyliopisto on myös luomassa yhteyksiä Venäjän Uralin takaisiin suomensukuisiin sekä muihin uralilaisiin ja altailaisiin kansoihin. Pyrimme järjestämään sellaisia koulutustilaisuuksia ja opintomatoja, joissa perehdytään uralilaisten ja suomalais-ugri-laisten kansojen historiaan ja nykypäivään. Näitten joukossa Unkari tulee olemaan etusijalla. Myös edellä mainitulle tämän kesän suomalais-unkarilaiselle seminaarille suunnittelemme jatkoa siten, että se laajenee käsittelemään suomalais-ugrilaisia kansoja kokonaisuudessaan.

Olemme halukkaita yhteistyöhön muiden suomalaisten organisaatioiden kanssa opintomatkoihin ja muihin koulutustilaisuuksiin liittyvissä asioissa.

ZOLTÁN TÚRÓCZY JA SUOMI

TT hc Martti Voipio

Helsingissä kevätkesällä 1931 pidetyn neljännen suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin osanottajien joukossa oli Győrin luterilaisen seurakunnan kirkkoherra Zoltán Túróczy (1893-1971), jota suomalaiset kutsuivat tuomiorovastiksi, kun hänen seurakuntansa johdossa oli piispa. Túróczy oli pappissukua. Hänen isänsä oli Miskolcin lähellä sijaitsevan Arnótin kirkkoherra, Miskolcin piispan tyttärenpoika ja hänen esi-isiinsä kuului Budavárin luterilaisen seurakunnan ensimmäinen kirkkoherra.

Túróczy oli tullut uskoon amerikkalaisperäisen Christian Endeavour-herätysliikkeeseen kuuluneessa Bethánia-yhdistyksessä, perustanut yhdessä ystävänsä Aladár Gáncsin kanssa Kristillisen ylioppilasliikkeen luterilaisen osaston ja Ystävyysliikkeen nimellä tunnetun herätyshenkisen painostusryhmän luterilaiseen kirkkoon. Hän oli myös Harangszó-nimisen kirkollisen viikkolehden toimittaja ja laajalti käytetty luennoitsija ja saarnamies.

Unkarin johtomiehistä kreivi Pál Teleki oli jo silloin kiinnittänyt huomionsa Suomen Unkarillekin esimerkiksi kelpaavaan yhteiskuntajärjestykseen ja kansalliseen kulttuuriin. Totalitaarisen vaaran uhatessa sekä idästä, lounaasta että lännestä pohjoismainen demokratia näytti käyttökelpoiselta vaihtoehdolta, jota pian myös János Kodolányi esitteli unkarilaisille. Luterilainen paroni ja professori Pál Podmaniczky oli käynyt Suomessa jo 1924; kääntänyt unkariksi Paavo Ruotsalaisen elämäkertaromaanin ja antanut sille Unkarin silloisissa oloissa varsin haastavan nimen "Talonpoikaisprofeetta".

Túróczy oli tutustunut Podmaniczkyyn löytöihin ja ensimmäisiin vaihtoteologeihin Gyula Dedinszkyyn ja Toivo Laitiseen. Eräät pappismiehet olivat epäilleet Túróczyn edustaman herätyskristillisyyden sopivuutta unkarilaiselle kansanluonteelle. Suomen herätysliikkeiden Túróczy toivoi todistavan, että herätys sopi myös suomalaisunkarilaisille eikä vain indogermaanisille kansoille.

Túróczy on kertonut suomalais-ugrilaisten kulttuurikongressien ensimmäiseksi kiinnittäneen hänen huomiotaan suomalaisiin. Hänen nimeään ei kuitenkaan ole Budapestissa 1928 pidetyn kolmannen kongressin painetussa pöytäkirjassa. Helsingissä hän oli aktiivisesti mukana ja osallistui unkarilaisten edustajana uskonnollisen jaoston työhön. Hän sai tehtäväkseen yhdessä Viron arkkipiispa Hugo Rahamäen kanssa laatia kongressin päätoimikunnalle kirjelmän diasporatyön ottamisesta seuraavan kongressin ohjelmaan. Hanke ei tuottanut tulosta, mutta johti suomalais-ugrilaisen pappeinkokouksen järjestämiseen Budapestissa 1937.

Kulttuurikongressien alkuunpanija ja toimimies kouluneuvos Matti Pesonen oli tunnettu herännäisjohtaja. Niin ei ole ihme, että Túróczya pyydettiin esittämään Unkarin heränneiden tervehdys Viipurin herättäjäjuhlilla heinäkuun alussa.

Heinäkuun 7 päivänä 1931 kaksi unkarilaista miestä seisoj 8000-henkisen heränneen juhlakansan edessä Viipurissa Havin ulkojuhlapaikalla. Vanhempi heistä, pieni Gandhin näköinen mies oli Zoltán Túróczy. Nuorempi oli Suomessa edellisen lukuvuoden viettänyt pastori Pál Zászkaliczky, joka jo pystyi toimimaan tulkkina.

Túróczy esitti Unkarin heränneiden tervehdyksen tässä Viipurin herättäjäjuhlissa. Se julkaistiin Hengellisen Kuukauslehden seuraavassa numerossa. Selostan sen alun ja lopun sanasta sanaan:

"Eikö totta, ette ymmärrä minun puhettani? Katsokaas, tämäkin on synnin seuraus. Synti aina erottaa ihmiset. Synnin tähden eivät voi ihmiset toisiansa ymmärtää. Kerran meidän esi-isämme asuivat yhdessä ja puhuivat samaa kieltä, mutta nyt ei suomalainen ja unkarilainen ymmärrä toinen toistansa. Me emme ole ainoastaan verisukulaisia. Vielä paljon suurempi sukulaisuus on

meillä keskenämme: hengen sukulaisuus. Ja hengen sukulaisuus on aina voimakkaampi kuin verisukulaisuus. Saman Isän lapsia olemme, Kristuksen pelastamia, saman Pyhän Hengen tuli palaa meissä."

"Kun eilen pattereilta kuuntelin puheita, kuulin joka sanan kaksi kertaa. Talojen seinät toistelivat Jumalan sanaa. Kun kivetkin puhuvat, voiko silloin olla ääneti ihminen? Kun kivetkin tulevat liikutetuiksi, voiko silloin jäädä kivikovaksi ihmissydän? Mitä vastaat Jumalan sanomaan?"¹

Kuin vastaukseksi tervehdykseen oli sen päätyttyä juhlakentällä alkanut vanhaan herännäistapaan kaikua virsi:

"Ja Herra myös sovittaa niin, kun joudumme kiusauksiin,
ett' kaukaakin tulevat todistajat ja siunatut kehoittajat
kuin ahdistetuille ja kuolleille luille myös elämän ilmoittavat.
O suloinen ylkä, et morsiantas hylkää,
vaikk' oisikin väsynyt, unelias,
vaan lähetät todistajas meit' herättämähän ja virkistämähän ja
toivomaan tulemistas."

(Vanhat Siionin Wirret 90:4).

Puhe oli tehnyt kuulijoihin pysyvän vaikutuksen. Viipurin valleista vastannut kaiku oli vahvistanut sitä, koska puhuja oli hänelle luonteenomaisen havainnollisuutensa mukaisesti viitannut kivien puhumiseen. Matti Pesonen muisteli tervehdystä vielä vähän ennen kuolemaansa.²

Herättäjuhlat puolestaan olivat tehneet Túróczyyn syvän vaikutuksen. Kotiin palattuaan hän julkaisi lehdessään kirjoituksen Minun puolestani rukoillaan! Siitä kerrottiin minulle, kun viisi vuotta myöhemmin pääsin Unkariin opiskelemaan. Kirjoitukseen liittyi kaksi kuvaa.

¹ Unkarin heränneiden tervehdys Viipurin herättäjuhlassa 9.7.1931. Hengellinen Kuukauslehti 7-8/1931, 133-134.

² Taipale, Pentti: Salatun voiman mies. Matti Pesosen elämä ja toiminta. 1980, 357-358.

Kumpikin niistä esitti rukoukseen polvistunutta herännäisasuista kansaa, toinen tyttöjä, toinen miehiä. Linaan sen lopun:

"Olin Suomessa heränneiden suurilla juhlilla. Viipurin valkeilla oli koossa 8.000 luterilaista. Päätöstilaisuuden viimeisessä rukouksessa he alkoivat rukoilla meidän unkarilaisten puolesta. Mahtavien vallien keskellä kaikui rukouksen voimakas ääni. Se kaikui kaupungin muureista.

Minun sydäntäni särki se, minkä nyt olen tahtonut teille sanoa: Minun puolestani rukoillaan!

Siellä rukoiltiin Unkarin kansan hengellisen heräämisen puolesta. Jumalalta pyydettiin, että hän yrittäisi herättää meidät lempeästi niinkuin aamun kajastus nukkuvan ihmisen tai äidin suukko koulun lähtevän lapsen. Mutta jos meissä ei synny liikettä, silloin Hän ravistakoon ja lyököön meitä, kunnes heräämme, sillä herätys on kaikkein tärkeintä.

8.000 uskovaista rukoili polvillaan Unkarin kansan herätyksen puolesta, minun kääntymiseni puolesta. Julkaisen kaksi kuvaa tästä rukouksesta. Katso niitä tarkasti ja sano:

En voi, en saa, minulla ei ole oikeutta olla tekemättä sitä, mitä he rukoilevat puolestani! Minun on tehtävä parannus!

Käännytä minut, Herrani, että tekisin parannuksen."³

Miten unkarilaiset olivat tulleet Viipurin Herättäjäjuhlille ja mitä he sieltä hakivat? He olivat olleet kesäkuun puolivälissä Helsingissä pidetyssä neljännessä suomalais-ugrilaisessa kulttuurikongressissa. Ensimmäinen kongressi, oikeastaan suomalais-virolainen koulukokous oli tunnetun herännäisjohtajan, kouluneuvos Matti Pesosen toimesta pidetty Helsingissä kymmenen vuotta aikaisemmin. Pesonen oli vanha heimoystävä. Hän oli käynyt Unkarissa jo 1911. Heränneeseen parooni ja professori Pál Podmaniczkyyn hän oli tutustunut

³ Túróczy, Zoltán: Imádkoznak értem! Harangszó 36/1931 szeptember 6, 289-281.

viimeistään tämän käytyä Suomessa kaksikin kertaa 1924. Kielitaitoinen Podmaniczky oli jo etukäteen ollut kiinnostanut herännäisyydestä, sillä hän oli jossakin Carl Skovgaard-Petersenin nuorisokirjassa lukenut Paavo Ruotsalaisesta.⁴ Podmaniczky oli Suomessa käyntiensä jälkeen nopeassa tahdissa kääntänyt Aukusti Oravalan Ruotsalaisesta kirjoittaman elämäkertaromaanin. Túróczy tunsu sen Suomeen tullessaan, sillä unkarinnos oli ensin ilmestynyt erään kristillisen nuorisolehden jatkokertomuksena. Pesonen oli ollut toimimiehenä kulttuurikongressin nimellä Tallinnassa 1924 pidetyssä tilaisuudessa ja samoin kolmannessa kulttuurikongressissa Budapestissa 1928. Nämä tilaisuudet olivat ensimmäiseksi kiinnittäneet Túróczyn huomion Suomen kansaan.⁵ Helsingissä Túróczy puhui kulttuurikongressin aikana Johanneksen kirkossa järjestetyssä iltahartaudessa tulkkinaan tuleva kenttäpiispa Toivo Laitinen. Puheessaan Túróczy kertoi, miten lähtemättömästi hänen mieleensä oli jäänyt alkajaisjumalanpalveluksen kolmikielinen Isämeidän rukous. Hän sanoi:

"Jatkuuko tämä rukous yhä? Onko joukossamme niitäkin, jotka ovat valmiit sitä jatkuvasti rukoilemaan juhlien loputtuakin? Onko niitä, jotka ovat valmiit itkemään omia syntejään, ja kansansa syntejä?"⁶

Kun Pesonen oli toimimiehenä kaikissa kulttuurikokouksissa, ei ole ihme, että hän kutsui Túróczyn myös Herättäjäjuhlille. Matka kulki kuitenkin Sortavalan kautta, jossa Túróczy, Zászkaliczky ja seuraavan lukuvuoden stipendiaatti Gábor Sztehlo osallistuivat Kristillisen ylioppilasliiton ylioppilas- ja lukiolaiskokoukseen. Liiton silloinen pääsihteeri, arkkipiispa Martti Simojoki ja monet muut muistavat yhteisamatkan Sortavalasta Viipuriin Herättäjäjuhlille.

⁴ Oravala, Agoston: A parasztpróféta. Életrajzi Regény. Finn eredetiből fordította: Br. Podmaniczky Pál. A fordító kiadása. Sopron 1932, 381.

⁵ Viljanen, Paavo: Unkaria ja Suomea etsimässä. Herättäjä-Yhdistys, Lapua. 1965, 76.

⁶ Taipale, Pentti: Salatun voiman mies. Matti Pesosen elämä ja toiminta. Herättäjä-Yhdistys. Lapua 1980, 357.

Túróczyn ensimmäinen Suomen matka kesti parisen kuukautta. Hän kierteli paljon maassa, ainakin osan ajasta yhdessä mainittujen stipendiaattien kanssa. Tietävästi hänen kynästään on lähtöisin kolme hänen lehtensä Harangszón (Kirkonkellojen soitto) elo-syyskuussa julkaisemaa kirjoitusta.⁷ Niiden yhteisnimi on Suomalaisessa junassa.

Pakinoissaan Túróczy kertoo junassa hengellisiä lauluja ja virsiä laulavista ylioppilaista ja muista matkustajista, Amerikassa lesta-diolaisen parannuksen tehneestä entisestä juoposta, joka julkisesti todisti uskostaan, ja herätyskokoukseen matkustavien pappien aamuvirrestä. Junailija nuhteli siitä, koska hän pelkäsi, että muut vielä nukkuvat heräisivät.⁸

Túróczyn ensimmäinen matka maassamme tuotti vielä lyhyen kuvauksen Suomen kirkosta. Se on ilmeisesti adventtina 1932 pidetty esitelmä. Hän itse on maininnut sen kirjojensa joukossa, kun häneltä oli pyydetty henkilötietoja kunniatohtoriksi vihkimistä varten. Kun en sitä mistään löytänyt, menin lopulta lokakuussa 1990 Budan vanhassa linnassa sijaitsevaan Széchenyi könyvtáriin, Unkarin kansalliskirjastoon. Sieltä se löytyi, painoarkin käsittävä vihkonen. Sain siitä valokopion. Aivan alussa hän sanoo:

"Suomen kansa on unkarilaisten sukulaiskansa ja sellainen sukulaiskansa, joka tunnustaa sukulaisuuden. Niinpä meidän orpojen unkarilaisten on kunnioitettava sellaista sukulaista.

Suomen kansa on melkein kokonaan luterilainen. Miksi meitä köyhänä vähemmistökirkkona eläviä Unkarin luterilaisia ei kiinnostaisi maa, jossa kaikki julistaa sitä, että olemme luterilaisessa maassa!"

Túróczy esittelee eräitä Suomen luterilaiselle kirkolle ominaisia piirteitä: Kirkkouskollisuus, kirkon vetovoima, pappien kunnioitus, teologinen selvyys ja maallikoiden osuus. Suomen kirkko on veisaava

⁷ Pál Zászkaliczkyn leski Mária ei haastattellessani häntä Budapestissa lokakuussa 1990 pitänyt niitä miehensä kynästä lähteneinä.

⁸ Finn vonaton I-III. Harangszó 32/1931, 33/1931, 36/1931.

kirkko. Viimeisenä luonteenomaisena piirteenä Túróczy mainitsee liturgian rikkauden. Hän sanoo:

"Kirkonmenojen kulku on aivan toinen kuin meillä. Meillä jumalanpalvelus on kalvinilaisuuden vaikutuksesta luopunut Lutherin jumalanpalvelusjärjestyksen alkuperäisestä luonteesta. Siinä oli jäljellä puhdistettuna alkuperäinen evankeliumin rikkaus ja taiteellinen kauneus. Unkarilaisen korvalle alttaripalvelus on mitä oudoin. Alttaripalveluksessa pappi laulaa ja seurakunta vastaa laulaen."

"Tutustuminen Suomen luterilaisen kirkon elämään nöyryyttää meitä: 'Missä me Unkarin luterilaiset olemme?' Mutta se myös korottaa meitä: 'Sellaisia ovat luterilaiset!'"⁹

Túróczyn tällä ensimmäisellä matkalla Suomesta saama kuva on ylenpalttisen ihannoiva. Hänen oli käynyt niinkuin Arvi Järventaus on huomauttanut suomalaiselle käyvän Unkarissa. Kaksi ensimmäistä viikkoa ovat henkisesti humalluttavia. Vasta sitten rupeavat - jos rupeavat - silmät vähitellen huomaamaan epäkohtiakin.¹⁰

Túróczy ei ollut yksin. Erityisesti János Kodolányin kuvaukset samalta vuosikymmeneltä ovat yhtä romanttisia.¹¹ Samaa on sanottava kaikista senaikaisista heimomaitten kuvauksista, ilmestyivät ne sitten Unkarissa tai Suomessa.

Ensimmäisessä luvussa esitelty kahden kuukauden vierailu osoittautui niin hedelmälliseksi, että Túróczysa heräsi halu oppia suomea¹² ja tulla tänne niin pitkäksi ajaksi kuin se perheelliselle mie-

⁹ Túróczy, Zoltán: Finnek egyházi élete, Győr 1933.

¹⁰ Järventaus, Arvi: Itkevien pajujen maa: Unkaria sieltä ja täältä. WSOY Porvoo 1939, 7.

¹¹ Kodolányi, János: Suomi - a csend országa. 1937.

¹² Taipale, Pentti: Salatun voiman mies. Matti Pesosen elämä ja toiminta. 1980, 357-358.

helle oli mahdollista. Hänen vuoden 1932 adventtina pitämänsä edellä selostettu esitelmä osoittaa, että hän kahden kuukauden kokemusten perusteella tiesi tavattoman paljon, mutta että hänen saamansa kuva oli epätodellisen ruusunhohtoinen.

Suomessa Túróczy asui aina syyspuolelle saakka Kaarlo (K.E.) Rinteen luona Pietarinkadulla. Siellä Endre Zongor piti suomalaisille unkarinkielen kurssia, mihin Túróczykin osallistui ja tutustui siten suomen kielen salaisuksiin. Tapaamme hänet ensimmäisen kerran Helsingin Seuratuvan ompeluseuroissa 26.3.1935, jolloin hän puhui ehkä toisen sinä lukuvuonna Helsingissä opiskelleen pastori Pál Beyerin tulkitsemana:

"Olen siitä murheellinen, että minä en tällä kertaa voi puhua suomeksi. Tunnen kyllä muutamia suomenkielisiä sanoja ja vähän ymmärränkin sitä, mutta en osaa puhetta järjestää (laatia) kuin vain sanakirjan ja kieliopin avulla. Ja ymmärrän myös vielä sangen vähän suomalaista puhetta. Kuitenkin olen sangen paljon ymmärtänyt näistä seuroista.

Myös toinen, jo seuraavana päivänä Helsingin (Heränneiden) ylioppilaskodissa pidetty Túróczyn puhe on julkaistu Hengellisessä Kuukauslehdessä. Se alkaa:

"Minulla on suuri ilo neljän vuoden jälkeen uudestaan olla Suomessa. Vapaussodassamme oli unkarilainen runoilija, pastori Tompa. Hän kirjoittaa vapaussodan eräässä runossansa, nimeltä 'Haikara': 'Sinulle antoi Jumala kaksi isänmaata. Minulla on vain yksi, sekin on hukkunut.' Haikara on nimittäin kesällä Unkarissa, talvella Afrikassa. Tämä runoilija kadehti haikaraa, minä en kadehdi. Minä olen rikkaampi kuin haikara. Minulle Jumala antoi kolme isänmaata, yhden taivaassa ja kaksi tässä maailmassa: Unkarin ja Suomen. Suomessakin minä olen kotona, koska täällä ovat heimolaiseni, jotka eivät vain maallisesti, vaan taivaallisesti ovat heimolaiseni.

Yhden asian tähden kadehdin haikaraa: haikarat puhuvat kaikki samalla kielellä, Unkarissa ja Afrikassa, tällä tavalla: kelep, kelep, kelep..., mutta me emme ymmärrä toinen toistamme.

Minun täytyy pyytää anteeksi, että minä en osaa suomea puhua, vain lukea."¹³

Kotimaa julkaisi heti huhtikuun alussa Túróczyn Helsingin pappien veljespiirin kokouksessa pitämän puheen. Hän esitti sen oman kirkkonsa pappisliiton pääsihteerin ominaisuudessa. Toimitus mainitsee Túróczyn itsensä laatineen tervehdyksen suomenkielisen asun, jonka hän luki kokouksessa. Kopioin sen sanatarkasti tähän. Vaikka eräät "magyarismit" - sanajärjestys, predikaatti sivulauseiden lopussa, imperfekti perfektin tilalla ja objektin puute eräissä tapauksissa - ovat ilmeisiä, teksti todistaa, että Túróczyn suomen kielen taito oli jo melkoinen, vaikka hän ei vielä osannut sitä vapaasti puhua.

"Minulla on suuri kunnia Helsingin pappeinkokouksessa olla. Häpeän itseäni, että minä vielä en osaa suomea puhua, mutta kuitenkin suuri ilo on minulle se, että nyt minulla, joka Unkarin yleisen evankeelisen pappisliiton pääsihteerinä olen, on tilaisuus terveisiä tuoda Unkarin yleiseltä evankeeliselta pappisliitolta, sekä sen esimieheltä, piispa (Sándor) Raffaylta, ja minun piispatani, Béla Kapilta.

Hengellinen ystävyys Suomen ja Unkarin evankelisen kirkon välillä on nyt voimakkaampi kuin ennen. Eräs sen syy on liturginen kysymys. Unkarin luterilaisen kirkon jumalanpalvelus oli kokonaan kalvinilainen. Kun Unkarissa roomalainen kirkko meidän kirkkoa vainosi ja kaikki temppelimme otti haltuunsa, olivat meidän jumalanpalveluksemme taloissa ja ladoissa ja metsän sydämessä. Täällä ei ollut alttaria ja niin hukkui vanha luterilainen liturgiamme, ja niin muuttui meidän jumalanpalveluksemme muoto kalvinilaiseksi. Vain Pohjoisunkarissa ja Eteläunkarissa jäi jotakin tästä vanhasta liturgiasta. Nyt koitamme uuden liturgian aineksista erään uuden liturgian tehdä. Tätä varten tekee paljon työtä piispa Raffay. Vaikea on, että Unkarissa paljon ihmisiä on, sekä yksinkertaisia että älykkäitä, vieläpä pappejakin, jotka luulevat, että jos alttaripalveluksen muoto on vuorottainen papin ja seurakunnan välillä, varsinkin jos pappi

¹³ Kaksi Zoltán Túróczyn puhetta. I. Olkaa hiljaa. II. Ei ole hyvä olla yksinänään. Hengellinen Kuukauslehti 4/1935, 84-86.

alttarilla laulaa, se on jo roomalaista, ja me pelkäämme kaikkea, joka on roomalaista. Valmistavassa työssä meillä on suuri apu suomalaisesta liturgiasta. Kaksi vuotta sitten oli yleinen pappiskokous Győrissä. Täällä oli eräs jumalanpalvelus suomalaisella tavalla. Paavo Zászkaliczky piti, ja uudestaan Jouko Karanko piti jumalanpalvelukset suomalaisella tavalla Győrissä, Debrecenissä ja nyt tulee Budapestissa.

Toinen syy, jonka tähden hengellinen ystävyys Suomen ja meidän kirkon välillä on nyt voimakkaampi, on Saksan kirkon asema. Meidän maantieteellinen asemamme on sellainen, että teologiamme pääasiallisesti on yhteydessä Saksan kanssa. Sinne menivät useimmat ylioppilaammekin. Mutta nyt jo sellaiset meidän kirkomme miehet, joille oli luterilaista se, mikä Saksasta tuli, näkevät, että meidän täytyy mennä pohjoiseen, jos todellista luterilaista kirkkoa ja elämää etsimme. Tämä tarkoitusperä nyt varsinkin voimistui sen tähden, koska nyt yliopistoon tulee käytännöllisen teologian uudeksi professoriksi tohtori (Lajos) Jánossy, joka on pohjoismaisen teologian suuri ystävä. Hän oli yli vuoden Ruotsissa. Nyt on yliopiston teologisessa tiedekunnassa jo kolme professoria, jotka ovat Suomen ja Unkarin hengellisen ystävyyden suuria ystäviä: Paroni tohtori (Pál) Podmaniczky, professori tohtori (János) Deák ja professori tohtori Jánossy.

Kolmas syy on, jonka tähden hengellinen ystävyys Suomen ja meidän kirkon välillä nyt on voimakkaampi, tämä, että me nyt paremmin tunnemme suomalaiset uskonveljemme. Nyt on jo kymmenen suomalaista kirkonmiestä, jotka Unkarissa ovat olleet: Toivo Laitinen, Paavo Viljanen, Jouko Karanko pitemmän aikaa, ja piispa (Yrjö) Loimaranta, rovasti (E.W.) Pakkala, pastorit (Urho) Paljakka, (Jorma) Sipilä, (Aarre) Keravuori, Vilho Pesonen ja monta kertaa kouluneuvos Matti Pesonen. Ja nyt on jo myöskin kymmenen unkarilaista kirkonmiestä, jotka Suomessa ovat olleet. Piispa Raffay, paroni tohtori Podmaniczky, Gyula Dedinszky, Paavo Zászkaliczky, Gábor Sztehlo, Lajos Garam, Olivér Joób ja nyt Endre Zongor, Paavo Beyer, kaikki nämä ovat pappeja, ja minä.

Persoonallisen tuttavuuden ohella on nyt myöskin kirjallisuusyhteys voimakkaampi. Parooni Podmaniczky on kääntänyt Oravalan kirjan 'Erämaan profeetta' ja erään toisen kirjan, mutta ei suomen kielestä: Märta Edquistin Laestadiuksen elämäkerran. Paavo Viljanen on kääntänyt professori Pietilän kirjan: 'Synnin hätä' ja 'Jumalan rauha'. Nyt kirjoittaa Paavo Zászkaliczky Malmivaaran elämän ja Lajos Garam Suomen kristillisten kansanopistojen historian, ja sen ohella ilmoitamme me aina meidän sanomalehdissämme Suomalaiset kirkolliset tapahtumat 'Kotimaasta'.

Lopuksi sen tähden on nyt voimakkaampi hengellinen ystävyys Suomen ja meidän kirkkomme välillä, koska meidän kirkkomme jo näkee, kuinka suuri siunaus on meille unkarilaisille papeille Suomessa olla. Suomen kirkko on paljon suurempi kuin meidän kirkkomme, mutta yleensä myöskin hajalla asuva kirkko, kuten meidän kirkkomme. Jo nyt ovat meidän nuoret papit, jotka Suomessa olivat, kotona diasporatyössä: Gábor Sztehlo Hatvanissa, Olivér Joób Szabolcissa ja Lajos Garam Egerissä. Kaikki tekevät hyvää työtä ja niin peräkkäin ovat perustaneet uudet seurakunnat.

Me tiedämme, että tästä hengellisestä ystävydestä Suomen ja meidän kirkkomme välillä me emme mitään anna, mutta paljon saamme, mutta hengellisessä elämässä sääntö on niin, että siunausta tulee aina enempi, jos me sen jaamme.

Jumala antakoon, että Suomen kirkko saisi sen kokea!"¹⁴

Túróczy tilitti ensimmäisten viikkojen kokemuksia viikkolehtensä Harangszón huhtikuun lopulla ilmestyneessä numerossa. Pakinan nimi on Hiljaisuuden maassa.¹⁵

¹⁴ (Túróczy, Zoltán): Unkarin ev. kirkon tervehdys Suomen papistolle. Kotimaa 26/1935 5.4., 1 ja 4. - Suluissa olevat etunimet ovat tekijän lisäämiä!

¹⁵ Túróczy, Zoltán: Csendországban. Harangszó 18/1935. április 28, 144-145.

Toisena pääsiäispäivänä 21.4.1935 Túróczy piti suomenkielisen puheen Johanneksen kirkossa järjestetyssä kirkkojuhlassa. Sen alku kuuluu:

"Minä tuon teille paljon terveisiä Unkarista. Suomen ja Unkarin kansat ovat sukulaiskansoja, kuitenkin Suomen ja Unkarin välillä on suuri ero. Teidän maanne on kova kuin graniitti, meidän maamme on murea kuin juuri leivottu leipä. Teidän ilmanne on kylmä kuin järki, meidän ilmamme on lämmin kuin sydän. Mutta Jumalalle Suomen henki on murea kuin juuri leivottu leipä, ja Unkarin henki on kova kuin graniitti. Hengen ilma täällä pohjoisessa on lämpimämpi ja siellä etelässä kylmempi. Unkarin maa antaa ihmisille rikkaampia satoja, Suomen maa antaa Jumalalle rikkaampia satoja."¹⁶

Túróczyn kirjoituksia on julkaistu Hengellisen Kuukauslehden toukokuun numerossa.^{17 18}

Ensimmäiset viikot Helsingissä olivat ilmeisesti käyneet Túróczyn voimille. Vaikka monien tervehdyksien, saarnojen ja seurapuheiden valmistaminen kävi hyvin kielenopiskelustakin, hän halusi lukurauhaa. Sen hän löysi myöhemmin Neuvostoliittoon liitetyn Karjalan itäosasta Jänisjärven itäpuolen Suistamosta, jossa Loimolan rajaseutupappi Topi Vapalahti puolisonsa hammaslääkäri Saima Vapalahden kanssa tarjosi hänelle turvapaikan. Loimolasta kuutisen kilometriä itäkoilliseen on Kollaa, joka Talvisodassa kesti ylivoimaisen vihollisen jatkuvat hyökkäykset. Vapalahdet olivat silloin jo Karjalan kannaksella Uudenkirkon pitäjässä.

¹⁶ Toisena pääsiäispäivänä. Rovasti Zoltán Túróczyn puhe kirkkojuhlassa Johanneksen kirkossa Helsingissä. Hengellinen Kuukauslehti 5/1935, 99-104.

¹⁷ Túróczy, Zoltán: Rukoussunnuntaina. Hengellinen Kuukauslehti 6/1935, 123-124.

¹⁸ Túróczy, Zoltán: Mitä vanhat voivat tehdä. Rovasti Zoltán Túróczyn puhe heränneen vanhuksen Jenny Valkojan nimipäiväseuroissa. Hengellinen Kuukauslehti 6/1935, 127-128.

Saima Vapalahti kertoi minulle keväällä 1991, että Túroczy oli heillä parisen viikkoa. Aamuisin hän nousi jo viideltä, piti hiljaisen hetken hänen katekismuksensa kaavan mukaisesti ja syventyi sen jälkeen suomen kielen opintoihin. Seuraavana vuonna Suomeen lähtevälle Jenő Kunosille hän antoi neuvon, jonka mukaan joka päivä oli opittava kaksikymmentäviisi uutta suomen sanaa, ei enempää eikä vähempää. Hiljentymis- ja opiskeluaikana Túroczya ei saanut häiritä. Kello 9 hän tuli aamupalalle, ja sen jälkeen pidettiin pitkiä keskusteluja. Túroczy liikkui pitäjällä sekä Topi Vapalahden kanssa että yksin tutustuen siten rajakarjalaisten elinolosuhteisiin. Hän pystyi jo ymmärtämään sikäläistäkin murretta ja myös tekemään itsensä ymmärretyksi.¹⁹ Tosin Sole Kallioniemi on minulle kertonut, mitä eräs mummo sanoi kuultuaan Túróczyn puheen: "Kyllä tuo unkari on sukulaiskieli, kun minä ymmärsin melkein kaiken!"

Päästyään suomenkielisen puheen alkuun Túroczy käytti aina sitä. Muistan hänen kertoneen, miten joku suomenruotsalainen puhutteli häntä jossakin pappeinkokouksessa saksaksi. Kun Túroczy vastasi, että Suomessa hän haluaa puhua suomea, toinen kääntyi sanaa sanomatta kannoillaan ja jätti Túróczyn siihen paikkaan. Túroczy kertoi kerran, miten hän paluumatkalla Suomesta oli Baltian lävitse matkatessaan joutunut puhumaan saksaa erään matkatoverin kanssa. Tämä oli sanonut Túróczyn puhuvan saksaa hyvin, mutta sekoittavan puheeseen muutamia jonkin toisen kielen sanoja: ne olivat suomea!

Loimolasta palattua Túroczy saarnasi Helsingin diakonissalaitoksen kirkossa rukoussunnuntaina. Sen aiheena oli Rukous on diakonian äitinä ja diakonian voiman lähteenä.²⁰ Túróczyn Harangszólle lähettämä kirjoitus ilmestyi Unkarissa toukokuun lopussa. Kotimaa julkaisi siitä suomennoksen.²¹

¹⁹ Vapalahti, Saima: puhelinhaastattelu 13.3.1991.

²⁰ Túroczy, Zoltán: Rukous ja diakonia. Hengellinen Kuukauslehti 10/1935, 219-224.

²¹ Túroczy, Zoltán: Ezer ének országában. Harangszó 22/1935 május 21, 176-177.

²¹ Túroczy, Zoltán: "Tuhanten virsien maa." Suomi unkarilaisen silmin

Heinäkuun alussa Kiuruvedellä pidetyillä Herättäjäjuhlilla Túróczy piti puheen radioiduissa päiväseuroissa.²² Puheen tekstiä en ole löytänyt. Kiuruvedeltä matka suuntautui Nilsin Aholansaareen, jossa pidetyn heränneiden pappien kokouksen aikana myös Pál Beyer puhui seuroissa. Túróczyn seurapuheen aiheena olivat rovasti Väinö Malmivaaran Aholansaaren vieraskirjaan kirjoittamat sanat: "Viralta pantujen pappien ja muiden huonojen kokous". Túróczy sanoi mm:

"On vaikea sanoa ja kirjoittaa ja tehdä kaikkia johtopäätöksiä tästä lauseesta: 'Minä olen huono pappi, ja tämä kokous on huonojen pappien ja muiden huonojen kokous', mutta kaikkein vaikeinta on jäädä tälle pienelle paikalle, koska tämä on jokapäiväinen taistelu. Vain se voi jäädä tälle pienelle paikalle, joka ei jää sellaiseksi kuin on, vaan kasvaa aina alaspäin. Kaikkein vaikeinta on tulla joka päivä huonommaksi ja huonommaksi omissa silmissämme eikä koskaan luulla, että juuri tämän ajatuksen tähden minä en ole huono Jumalan silmissä. Monet ihmiset luulevat, että tässä pienessä paikassa ei ole hyvä olla, se on liian ahdas. Mutta Raamatussa on kirjoitettu (Sananlasku 28:14): 'Onnellinen se ihminen, joka aina on aralla tunnolla'. Unkarin raamatunkäännöksessä on tämä lause niin: Autuas on se ihminen, joka on aina peloissaan. Niin on. Autuuden tie on Golgatan tie, ja Kristuksen luo tulee vain se ihminen, joka on aina peloisaan, joka on aina sielun hädässä.

Olin Suomessa eräässä kirkkojuhlassa. Kirkkojuhlan jälkeen puhui seurakunnalle seurakunnan vanha rovasti ja sanoi: 'Tiedätkö te, miksi oli tämä Jumalan suuri armo? Minä tiedän. Siksi, että tietäisin, kuinka huono pappi olen!' Nyt, jos kotona Unkarissa kysytään minulta: 'Miksi olitte niin kauan Suomessa?', silloin voin sanoa: 'Siksi, että minä oppisin tuntemaan ja tietäisin,

nähtynä. Kotimaa 45/1935 21.6. S. 4.

²² "Vain Kristuksesta, eikä mistään muusta..." Tähänastisista valtavimmilla herättäjäjuhlilla Kiuruvedellä 12-15 tuhatta henkeä. Kotimaa 48/1935 5.7. S. 1-2.

kuinka huono pappi minä olen!"²³

Heinäkuun lopussa oli Harangszóssa Túróczyn Suomea koskeva kirjoitus "Valon valtakunnassa."²⁴

Olen kuullut, että Túróczy oli tehnyt Kuopion ja Savonlinnan välisen matkan laivassa. Suuri luonnonystävä oli ihastellut järvimaisemia. Syvimmän vaikutuksen häneen oli tehnyt Koukunpolvi. Hänen kerrotaan sanoneen, että se oli varmaan yksi niistä maailman ihanuuksista, joilla kiusaaja oli koetellut Jeesusta.

Savonlinnassa Túróczy osallistui siellä 7.-12.8. pidettyyn kristilliseen ylioppilaskokoukseen,²⁵ Kokouksen aikana tehtiin laivamatka Punkaharjulle. Silloin muistan tavanneeni Túróczyn ensimmäisen kerran. Havaitsin hänen istuvan Runebergin kummun rinteellä ja kirjoittavan jotakin lehtiöön. Hän valmisti silloin sitä esitelmäänsä, jonka hän saman päivän iltana piti ylioppilaskokouksessa vapaasti, välillä muistiinpanoihinsa turvautuen. En muista sen aihetta enkä ole sitä missään painettuna tavannut. Se käsitteli vanhurskauden eri muotoja. Hän kysyi itseänsä hurskaina pitäviltä ja hurskauttaan muillekin esitteleviltä: "Oletteko tosiaan niin pyhiä, ettette tarvitse Jumalan armoa joka päivä?" Puheen tinkimättömyys teki minuun syvän vaikutuksen ja osaltaan valmisti minua vastaamaan myöntävästi, kun minulta seuraavana kesänä kysyttiin, olinko halukas lähtemään stipendiaatiksi Unkariin. Olin myös nähnyt, miten pontevasti hän Savonlinnassa yritti värvätä teologian opiskelijoita vuodeksi Unkariin, tosin sillä kertaa tuloksetta.²⁶

²³ Túróczy, Zoltán: Minä vaivainen syntinen ihminen. (Seurapuhe Aholansaaren kokouksen aikana.) Hengellinen Kuukauslehti 7/1935, 147-148.

²⁴ Túróczy, Zoltán: Fényországban. Harangszó 27/1935, 220-223.

²⁵ Suomen XXXIX Kristillinen Ylioppilaskokous Savonlinnassa 7-12. VIII. 1935. Etsijä 4/1935, 62.

²⁶ Viljanen 1980, 32.

Koren, Emil - Voipio, Martti: Sukukansojen uskonyhteys. Unkarin ja Suomen kirkkojen suhteet. Herättäjä-Yhdistys. 1988, 91.

Kesän Túróczy käytti pääasiassa vierailuihin eri herätysliikkeiden kesäjuhlilla. Hän itse kertoi kerran minulle, miten hän niiden päätyttyä oli aivan läpiväsynyt. Hän poistui jollakin risteysasemalla junasta, etsi matkustajakodin ja nukkui siellä väsymyksensä pois. Kukaan ei tiennyt, minne hän oli hävinnyt. Túróczy kertoi myös, miten eräässä pappilassa pikkupoika oli kysellyt häneltä suomen sanojen unkarilaisia vastineita. Kun selvisi, että suomen maito on unkariksi tej, äännetään täi, poika juoksi keittiöön ja kysyi äidiltään, tiesikö tämä mitä maito on unkariksi. Eihän äiti sitä tiennyt, jolloin poika sanoi sen olevan kirpun!

Géza Kovácsin viimeisen muistokirjoituksen mukaan Suomen herätysliikkeiden väliset jännitykset olivat olleet Túróczylle pettymys.²⁷ Hän oli etsinyt yhteyttä myös edellämäinitun Christian Endeavour-liikkeen suomalaiseen haaraan, jotka silloin oli ollut Suomen Vapaakirkon käsissä. Kuten hän itse minulle toista vuotta myöhemmin kertoi, luterilaisen papin saama vastaanotto oli ollut jonkin verran ynseä. Túróczy oli ihmetellyt mokomaa kaunaisuutta ja sanonut, että hänen käsityksensä mukaan maan valtakirkko oli herätyshenkisin maailman kaikista kansankirkoista.

Matkakokemuksiaan Túróczy itse selosti neljässä Harangszóssa 1935 julkaisemassaan kirjoituksessa. Neljäs kirjoitus ilmestyi Harangszóssa Túróczyn jo palattua kotiin. Sen nimi on "Sukulaisten keskellä". Siinä hän sanoo, että unkarilaisilla on laulu: Suuressa maailmassa meillä ei ole ystävää. Suomen kokemustensa nojalla Túróczy vaati uuden laulun kirjoittamista. Siinä olisi pitänyt sanoa: Suuressa maailmassa meillä on hyvä ystävä. Suomessa olemme sukulaisten keskellä.²⁸

Kun kirkollisia kysymyksiä ei saatu suomalais-ugrilaisten kulttuurikousten ohjelmaan, Unkarin luterilainen pappisliitto kutsui Suomen ja Viron kirkkojen edustajia Budapestissa kevätkesällä järjestettä-

²⁷ Kovács, Géza: Isten embere. Túróczy Zoltán püspök (1893-1971). Evangélikus Naptár 1986, 50-51.

²⁸ Túróczy, Zoltán: Rokonok között. Harangszó 37/1935 szeptember 8, 301-302.

vään suomalais-ugrilaiseen pappeinkokoukseen. Sen kolmikieliseen ohjelmavihkoon Túróczy kirjoitti tervetulotoivotuksen "Ihmesarvaan jäljillä":

"Esi-isiemme tarumaailmassa näyttelee huomattavaa osaa kuuluisa ihmesarvas, jota ajaessa kansamme löysi uuden isänmaan.

Me olimme aina unelmoivaa ja ihmeitä odottavaa kansaa. Emme katuneet sitä. Järkevät kauppasaksakansat saattoivat hymyillä meille. Siinä he olivat oikeassa, että ihmesarvas oli unta. Mutta uusi isänmaa oli todellisuutta. Siinä taas me olimme oikeassa.

Nykypäivinä on uusi näky vallannut sielumme: pyhä uni suomalais-ugrilaisten kirkkojen henkisestä yhteenliittymisestä. Ne, jotka inhimillisten mahdollisuuksien mukaan ajattelevat tulevaisuutta, viittaavat halveksivasti kädellään ja sanovat: Jälleen uusi ihmesarvas! Voi olla, että he ovat oikeassa. Mutta siinä taas me tulemme olemaan oikeassa, että ihmesarvaan ajoon lähtijät tuon epätodellisen sarvaan jäljillä löytävät jälleen todellisia arvoja.

Tällainen siunattu todellisuus uuden ihmesarvaan jäljillä on tämä suomalais-ugrilainen pappiskokouskin.

Me uskomme, että ihmesarvaan jäljillä Jumalan Pyhä Henki kutsuu kansaamme.

Ihmesarvaitten kansa! Noudattakaa kutsua!

Tulkaa!

Odotamme teitä!"²⁹

Tuohon pappiskokoukseen tuli Tallinnasta junassa Budapestiin tehdyssä matkassa 77 suomalaista ja kolmisenkymmentä virolaista.

²⁹ Finn-ugor lelkészgyűlés - Suomalais-ugrilainen pappeinkokous - Soome-ugri kiriku-opetajate kongress. Budapest 1937. Győr 1937.

Kokous todella lähensi kirkkoja. Esim. teologivaihtoa kesti vuoteen 1949 saakka ja sitä voitiin jatkaa uudelleen 1966.

Kesällä 1939 pidettiin Lappeenrannasta pappien heimoveljesleiri, jonka järjestelyihin Túróczy osallistui, mutta ei ehtinyt mukaan, kun hän oli pari kuukautta aikaisemmin ottanut vastaan Tiszan hiippakunnan piispan tehtävät.³⁰ Piispanvihkiäisissä pitämänsä saarnan hän oli päättänyt näillä sanoilla:

"Viime vuosisadan suurin suomalainen valtiomies: (J.V.) Snellman, Suomen (István) Széchenyi, sensijaan, että olisi esittänyt suuriluuloisen ohjelman, puhutteli kansaansa näin: "Pyytäkää Jumalalta suuria ajatuksia ja voimaa niiden toteuttamiseen!" Sitä pyydän Jumalalta ja te myös pyytäkää minun kanssani."³¹

Túróczy seurasi myötätuntoisena ja jännittyneenä Suomen talvi- ja jatkosotia. Hän tervehti jatkosodan alkamista tai oikeammin Saksan hyökkäystä Neuvostoliiton kimppuun tyydytyksellä. Niinhän mekin teimme, koska silloin virisi toivo Karjalan takaisin saamisesta.

Vielä ennen Unkarin joutumista sotaan Túróczy puhui talvisodasta Protestanttisen ylioppilasyhdistyksen Suomen illassa:

"Jos puna-armeija voittaa, Euroopan kulttuuri tulee kärsimään ja jos kaikki sivistys tuhoutuu, punainen kolossi tulee vyöryttämään sotilassaappaineen, verisine joukkoineen ja höyryjyrillään kaiken eikä se luovu johtamansa maailmanvalankumouksen ajatuksesta."

Piispanselostuksessa vuodelta 1940 hän kirjoitti:

"Kuluneen vuoden tapahtumista on syytä viitata maailman huomion keskipisteenä olleisiin tapahtumiin, erityisesti Suomen sotaan. - Suomen lumenpeittämällä graniittikallioilla käytiin taistelua elämästä ja kuolemasta. Suomen sankarivainajien kuolinilmoituksissa sanottiin heidän antaneen henkensä uskonnon ja

³⁰ Koren, Emil & Voipio, Martti: Sukukansojen uskonyhteys. 1988, 118.

³¹ Túróczy, Zoltán: Püspöki Beköszöntő 1939 Nyiregyházán. Győr 1939.

isänmaan puolesta. - Tämä sota oli siis myös uskonsotaa - Tulokset osoittavat, että suomalainen kristikansa saa kiittää säilymisestään tätä sotilaallista taistelua. Se, että Jumalan kansa voi järjestyneen jumalattomuuden valtakunnan naapurina häiritsemättä elää, rakentaa kirkkoja, soittaa kirkonkelloja Jumalan kunniaksi, on uskovaisen sotajoukon saavutusten seurausta, kun papit ja seurakuntalaiset rinta rinnan asettivat henkensä ja verensä uskonnon, kodin ja isänmaan alttarille."³²

Piispa sanoi vuotta 1941 koskeneessa selostuksessaan:

"Odottamatta tapahtui se, mitä meillä jokainen oli toivomalla toivonut, syttyi saksalais-venäläinen sota. Bolshevismin tuomion hetki koitti. Jäämereltä Mustalle merelle ulottuvalla monituhattakilometrisellä rintamalla käy valtava taistelu. Sodassa venäläisiä vastaan ovat saksalaisten rinnalla suomalaiset. Suurena aikana unkarilaiset, slovakit ja romanialaiset ovat jäädyttäneet vanhat loukkaukset, jättäneet keskinäiset välienselvitykset parempina aikoina hoidettaviksi ja asettuneet eri kansallisuuksista tulleiden vapaaehtoisten rinnalla sankarilliseen taisteluun. Idän ja lännen välillä käytävän maailmanhistoriallisen sodan kentillä vuotaa yhteen eri kansojen sotilaiden veri."

Unkarissa oli ilmestynyt talvisodan aikana ja sen jälkeen sotaa koskevia teoksia Suomen ja pohjoisen sotänäyttämön kartasta Suomen sodan kuvauksiin. Viljo Sarajan *Lunastettu maa* ja Paavo Virkkusen *Suomen taistelevan armeijan henki* ilmestyivät jatkosodan aikana.³³ Jälkimmäiseen Túróczy kirjoitti seuraavan esipuheen:

³² Tämä lainaus on, kuten seuraavatkin vastaavat lainaukset, otettu suoraan Nyíregyházan Kansantuomioistuimen päätöksestä 25.6.1945 (EOL Túróczy Zoltán evangélikus püspök népügyész ségi ügye. Megjegyzések a vadirathoz.) eikä niitä ole verrattu alkuperäisiin asiakirjoihin.

³³ Saraja, Viljo: *Megváltott ország. Élmények az 1939/40-es finn-orosz háborúból.* Finn eredetiből fordították: Garam Lajos és felesége Kallioniemi Sole. 2. kiadás. Fordító kiadása. Eger 1942.

Virkkunen, Paavo: *A harcoló finn hadsereg szelleme.* Fordította Molnár Rudolf. *A Magyar-Finn Társaság kiadása.* Atheneum, Budapest (1942).

"Koittaa aika, jolloin edessämme olevaa kirjaa arvioidaan kiinnostavien sielutieteellisten ongelmien kannalta. Se onkin varmasti omiaan sen tavattoman mielenkiintoisen kysymyksen tutkimiseen, minkälaisia muutoksia tapahtuu sotatantereella taistelevan sotilaan henkisessä elämässä. Mitkä kotoa tuodut henkiset arvot hän menettää tai muuntaa siellä, mitkä ovat piilotajuntaan jääneet muistot tai taistelukentän tiedostetut elämykset ja mitkä vaikuttimet ohjaavat hänen käyttäytymistään? Luotettavinta vastausta näihin kysymyksiin eivät anna hienot julistukset, eivät innoituksen hetket, vaan kotiin lähetetyt kirjeet, joissa rintamalla taistelevien sotilaiden henkinen elämä ilmenee täysin kaunistelemattomana. Sellaiset tiedemiehet, joilla on aikaa näperrellä sielutieteen ja kasvatustieteen kysymysten kimpussa, tulevat tästä kirjasta löytämään alojensa merkittävää tosiasioita-aineistoa.

Mutta me, joille taistelevat sotilaat eivät ole tutkimuskohteita eivätkä mikroskooppinäytteitä, vaan jotka kärsimme yhdessä heidän kanssaan siinä taistelussa, jota he käyvät meidän olemassaolomme puolesta, me näemme tässä kirjassa aivan muuta. Älköön kukaan panko pahakseen, että aikana, jolloin kaikki on alistettu maanpuolustukselle, tämäkin kirja johtaa ajatuksemme samaan suuntaan. Monelle ihmiselle on käynyt selväksi nykyisessä maailmansodassa, etteivät sodassa raha eivätkä rahalla ostettavat tarvikkeet ole kaikkein tärkeimpiä, vaan ihminen, ei niinkään lukumääränsä kuin laatunsa puolesta. Turhia ovat mitä korkeatasoisimmat sotavarusteet, vaikka niitä olisi määrättömästi, sillä kansa häviää sodan, ellei ihminen täytä paikkaansa tankeissa, lentokoneissa ja tykkien takana. Tässä suhteessa ansaitsevat erityistä huomiota pohjoiset sukulaisemme, pieni Suomen kansa, jonka Venäjän karhua vastaan käymää sankarillista taistelua koko maailma ihailee. Talvisodan aikana monet kyselivät suomalaisten sankarillisuuden selitystä. Tämä kirja tarjoaa siihen aineistoa.

On varma, etteivät monet lue tätä kirjaa tieteellisellä tarkkuudella eivätkä kiinnostuksesta maanpuolustussoppiin tai kunnioituk-

sesta sankareita kohtaan, vaan silmät kyynelissä. Näitä kirjeitä lukiessaan he ajattelevat omia puolisoitaan, isiään, poikiaan tai veljiään. Uskon kaiken tässä kirjassa kirjoitetun olevan heillekin kyyneliä kuivaavan lohdutuksen sanomaa.

Seuratkoon tätä kirjaa Unkarissakin sama Jumalan rikas siunaus kuin suomalaisten, tanskalaisten, ruotsalaisten ja saksalaisten sisariemme ja veljiemme käsissä!"³⁴

Osallistuessaan suomalaisen Raamatun 300-vuotisjuhlaan 1942 Túróczy lahjoitti suomenkielisiä Uusia testamentteja ja psalmeja rintamasotilaille jaettavaksi.³⁵ Helsingissä Túróczy puhui ainakin kaksissa seuratuvasa pidetyissä seuroissa, 18.10. ja 20.10.1942.³⁶ Tietoja Neuvostoliiton suhtautumisesta kirkkoon Túróczy oli saanut mm. 1939 unkariksi ilmestyneestä Inkerin viimeisen luterilaisen papin Aatami Kuortin muistelmista.³⁷ Ylä-Unkarista kotoisin oleva Suomessa opiskellut kirkkoherra Zoltán Endreffy kertoi minulle keväällä 1990 saaneensa siitä kirjasta tietää, mikä oli odotettavissa, kun venäläiset tulevat.

Kun puna-armeija oli 1945 miehittänyt maan ja jättänyt papit ja kirkot rauhaan, Túróczy joutui tilille näistä sanoista. Kuulusteluissa Túróczy kertoi mm, että opintomatkoillaan Suomessa hän oli ihastunut Suomeen, jossa johdonmukainen politiikka oli rakentanut harmonisen yhteiskunnan, taloudellisen hyvinvoinnin ja siveellisen

³⁴ Túróczy, Zoltán: (Előszó). Virkkunen Paavo: A harcoló finn hadsereg szelleme. Fordította Molnár Rudolf. A Magyar-Finn Társaság kiadás. Athenaeum. Budapest (1942).

³⁵ Koren - Voipio: m t, 109.

³⁶ Túróczy, Zoltán: Tie rauhaan. Puhe Helsingin seuratuvasa 18.10.1942. Hengellinen Kuukauslehti 12/1942, 245.; Túróczy, Zoltán: Lähde siis ja mene vain! Puhe kirkkoherra K.E.Rinteen lähtöseuroissa Helsingin seuratuvasa 20.10.1942. Hengellinen Kuukauslehti 11/1942, 230-231.

³⁷ Kuortti, Aatami: Pappina, pakkotyössä, pakolaisena. WSOY 1935. ; Kuortti, Aatami: Pap, száműzött, szökevény. Finn eredetiből fordította: Koren Emil. Harangszó kiadása. Győr 1939. - Piispan esittämät tilastot eivät ole tästä lähteestä.

vastuun. Túróczya syytettiin sotaan kiihottamisesta, mikä liittoutuneiden valvontakomission määräyksestä oli säädetty sotarikokseksi. Kansanoikeus antoi hänelle kymmenen vuoden kuritushuonetuomion. Syyttäjä oli vaatinut kuolemanrangaistusta. Ensimmäisen oikeusasteen tuomio ei ollut lainvoimainen. Túróczy valitti siitä. Valitus johti Túroczyin vapautumiseen vankilasta jo 1.3.1946 ja parin vuoden odotuksen jälkeen siihen, että Kansanoikeuksien Valtakunnallinen Neuvosto jätti tuomion vahvistamatta.³⁸ Oikeusministeriö mitätöi 29.5.1948 Túróczya vastaan nostetun oikeusjutun.³⁹

Piispa Béla Kapin erottua huhtikuussa 1948 johtavan piispan tehtävistä Túróczy ei ollut ollut halukas ottamaan niitä vastaan niin kauan kuin oikeusjuttua ei ollut saatu päätökseen. Piispa Lajos Ordass oli valittu hoitamaan tehtävää väliaikaisesti. Kun hän kesäkuussa pyysi siitä vapautusta, Túróczysta tuli virkaiässä vanhin piispa, joka kesän ja syksyn aikana johti valtion kanssa käytyjä neuvotteluja. Ne johtivat valtion kanssa 14.12.1948 solmittuun konkordaattiin (Egyszemélyi), jossa luterilaisille taattiin oikeus pakolliseen uskonnonopetukseen. Túróczy valittiin Dunántulin hiippakunnan piispaksi Kapin jälkeen. Hän säilytti myös johtavan piispan aseman, kunnes valtio helmikuussa 1952 pakotti hänet eromaan sekä piispan että kirkkoherran virasta.

Lännessä tapahtumat tulkittiin Ordassin laittomaksi syrjäyttämiseksi, varsinkin kun hänkin joutui oikeuteen, tuomittiin tekaistujen syytösten nojalla kahdeksi vuodeksi vankeuteen ja kirkko toista vuotta myöhemmin vapautti valtion vaatimuksesta hänet virastaan. Unkarissa kesällä ja syksyllä 1948 vierailleet unkaria taitaneet diakoniapastori Reino Ylönen ja professori Aarni Voipio ymmärsivät Túróczya Kotimaalle antamissaan haastatteluissa ja Voipio Kirkkojen

³⁸ EOL Piispa Túróczyn oikeusjutun asiakirjat. Mikler, Erzsébet; Muis-tio.

³⁹ EOL Piispa Túróczyn oikeusjutun asiakirjat. Másolat. Az igazságügyi-minisztériumtól. 62.108./1948.I.M.X. szám.

maailmanneuvoston toipilaskodin johtajalle kirjoittamassaan kirjeessä, jonka tämä toimitti Geneveen.⁴⁰

Stalinin 1953 tapahtuneen kuoleman jälkeen alkanut liennytys johti mm siihen, että Kirkkojen maailmanneuvoston eksekutiivikomitean kokous voitiin pitää elokuussa 1956 Unkarissa Galyatetöllä. Jo ennen kokousta vaatimus Ordassin asian uudelleen käsittelystä oli esitetty lännessä, ja Ordass oli saanut siitä tiedon kahden Suomessa opiskelleen papin välityksellä. He olivat näyttäneet piispalle Suomesta jatkuvasti saamansa Kotimaan asiasta kertoneen numeron.⁴¹ Kokouksen aikana Unkarin kirkollisasiain viraston (AEH) ja KLM:n edustajat neuvottelivat Ordassista, jonka asemaan luvattiinkin korjaus. Túróczya ei näissä neuvotteluissa mainittu, mutta kansannousun alkamispäivänä 23.10.1956 AEH:n osastopäällikkö ja piispa Vető kävivät Győrissä pyytämässä Túróczylta, että hän suostuisi saarnaamaan myös Győrin ulkopuolella, minkä AEH oli aikaisemmin kieltänyt. Túróczy vaati täyttä rehabilitaatiota, minkä hän pian sai olojen vapautumisen seurauksena. Ordassin 3.11.1956 järjestämän epävirallisen neuvottelun pyynnöstä Túróczy suostui hoitamaan Pohjoisen hiippakunnan piispan tehtäviä. Helmikuussa 1957 hänet valittiin kolmannen kerran piispaksi. Jouluna 1956 hän esitti Unkarin radiossa suomenkielisen tervehdyksen:

Apostoli Paavali kirjoittaa korinttolaisille lähettämänsä kirjeen yhdeksännessä jakeessa seuraavaa: Hän, vaikka oli rikas, tuli teidän tähtenne köyhäksi, jotta te hänen köyhyystään rikastuisitte. Joulun historia on lyhyesti sanottuna tämä: Hän oli rikas ja tuli köyhäksi. Hän oli Jumala ja tuli ihmiseksi. Hän oli kaikkivaltias ja tuli itkeväksi pikkulapseksi. Hän astui taivaasta alas maahan, enkelien joukosta ihmisten joukkoon, valosta pimeyteen, rakkauden kotimaasta vihan valtakuntaan.

Hän teki kaiken tämän meidän tähtemme. Hän tuli ihmisen pojaksi, jotta me voisimme tulla Jumalan lapsiksi. Hän otti

⁴⁰ World Council of Churches/CICARWS/Hungary Graeflin Visser't Hooftille 28.12.1949.

⁴¹ Kotimaa 35/1956.

vastaan kodittomuuden. Hänellä ei ollut paikkaa, mihin päänsä kallistaa, jotta me voisimme laskea väsyneen päämme taivaallisen isämme povelle. Hän suostui siihen, että hänet laskettaisiin syntisten joukkoon siitä syystä, että me voisimme päästä vanhurskauteen. Hän kärsi, jotta meidän ei tarvitsisi kärsiä. Hän itki isänmaansa kohtaloa, että me voisimme elää rauhassa kotimaassamme. Hän kuoli, jotta me eläisimme. Hän astui helvettiin, jotta me pääsisimme taivaaseen.

Oi ihmeellinen rakkaus! Katson ihmetellen ja rukoillen syvyyteesi. Lankean polvilleni seimikehtosi ääreen, köyhä Jeesus, ja alistun valtaasi, minä vapahdettu, rikkaaksi tehty ihminen.

Vuoden 1957 kevään, kesän ja alkusyksyn aikana luterilaisella kirkolla säilyi työrauha, kirkko saattoi ottaa vastaan vieraita ulkomailta ja eräät pappismiehet pääsivät käymään Suomessa. Eräs vierailijoista oli rovasti Paavo Viljanen, joka kertoi Kotimaalle Túróczyn tapaamisesta: Mennessään tapaamaan piispa Zoltán Túróczya tämän virastoon hän oli kuvitellut kohtaavansa raihnaisten vanhuksen:

"Hämmästykseni oli suuri, kun tuossa istuikin sama nuorekas, toimellinen ja tarmokas setä, millaisena olin oppinut hänet tuntemaan 20 vuotta sitten. Kuva, jonka jokin aika sitten lähetin Kotimaalle ja jonka olin saanut kiertoteitse, on täysin epäonnistunut. Piispa tuntui olevan sama työmyyrä kuin kerran Győrissä. Viime tapaamisestamme lähtien hän on oppinut suomen kielenkin niin hyvin, että saatoimme vaivatta keskustella yhtä hyvin suomeksi kuin unkariksikin. Kesken kiireittensä hän tuli autooni, kun minun oli käytävä Suomen lähetystössä ja suoritettava muita virallisia tehtäviä."

Piispa ja piispatar Túróczy vierailivat Suomessa syys-lokakuussa 1957. Túróczyt saapuivat Turkuun Tukholman vuorolaivalla. Arkkipiispa Ilmari Salomies oli sihteerinsä Martti Parvion kanssa heitä satamassa vastaanottamassa. Myös Rudolf Molnár perheineen ja vanha ystävä K.E. Rinne olivat paikalla. Viimemainittu ojensi piispattarelle kauniin kimpun ruusuja. Piispa antoi pitkän haastattelun, jossa hän kertoi kuluneena aikana tapahtuneesta myönteisestä kehityksestä. Haastattelun loppusanat kuuluivat:

"Me pelkäsimme, että ne viisi vuotta, jolloin luterilaisen kirkon toiminta oli varsin hajanaista ja pirstoutunutta, sammuttaisivat elävän uskon liekin Unkarin kansan sydämistä. On suuri ihme, ettei näin ole käynyt, vaan että tuli on ilman ihmisten hoivaakin jatkuvasti kytenyt ja voinut nyt taas leimahtaa kirkkaampana palamaan. On meille suuri lohdutus ja suuri ilo, että Jumala tekee työtään silloinkin, kun ihmiset ovat siitä estyneet."⁴²

Túróczyt osallistuivat Helsingissä mm Sibeliuksen siunaustilaisuuteen, vierailivat Konviktissa ja Heränneiden ylioppilaskodissa, heränneiden seuroissa ja ystävien kodeissa. Kotimaa julkaisi kokonaisuudessaan hänen Johanneksen kirkon kirkkoillassa pitämänsä puheen.⁴³ Pappisliiton järjestämä kiertomatka oli riemukulku: Turku-Helsinki-Kuopio-Kiuruvesi-Pieksämäki-Mikkeli-Joutseno-Helsinki-Tampere-Karkku-Ylistaro-Lapua. Ylistarossa Túróczy tapasi vanhan ystävänsä Matti Pesosen vähän ennen tämän kuolemaa. Lapualla hän oli mukana synodaalikokouksessa. Matkalla lahjoitetut kolehdit Pappisliitto lähetti piispan kehotuksesta Unkarin kirkolle.

Suomen matkallaan Túróczy esiintyi lojaalisti maansa hallitusta kohtaan ja pyrki vastaamaan kysymyksiin tasapuolisesti. Hän oli oma itsensä: epäpoliittinen sananjulistaja. Juhliessaan häntä suomalaiset tiesivät, kuten he myöhemmin kertoivat, että se oli Zoltán-sedän joutsenlaulu. Sen hän itsekin ilmaisi mm. kehottamalla Pappisliiton sihteeria ohjaamaan hänelle lähetettävän posti Győriin eikä piispan virkapaikalle Budapestiin.⁴⁴

Piispa piti seurapuheen 14.10. Lapualla Jaakko Suutalan talossa. Hän lausui ilonsa siitä, että hän sai taas olla Suomessa heränneitten seuroissa, tällä kertaa yhdessä vaimonsa kanssa. Hän puhui Jeesuksen parantamasta gerasalaisesta (Mark. 5:1). Puheensa lopuksi hän sanoi:

⁴² Kotimaa 74/24.9.1957, 1.

⁴³ Kotimaa 76/1.10.1957, 1, 4.

⁴⁴ Koren, Emil & Voipio, Martti: Sukukansojen uskonyhteys 1988, 137-138.

"Minulla olisi paljon kerrottavaa teille, mutta ainoa totinen kerrottava minulla on sama, mikä gerasalaisella miehellä oli kotonaan: 'Jeesus! Jeesus!'"⁴⁵

Seuraavan puheensa Túroczy piti Lapuan hiippakunnan synodaalikouksessa 15.10.1957. Sen aihe oli ansioton palvelija (Luuk. 17:10). Loppurukous kuului:

"Pyhä Henki! Näytä meille todeksi synti! Osoita meidät ansiottomiksi palvelijoiksi omissa silmissämme, että palveluksemme olisi hyödyllinen Herrallemme!"⁴⁶

Túroczyt tulivat Lapualta yöjunassa Helsinkiin. Hetken hallitusneuvos Eljas Kahran kodissa viivyttyään he matkustivat lentämällä Prahan kautta kotiinsa. Herännäisylioppilaskodin kuoro lauloi heille lentotoimiston edustalla Unkarin ja Suomen kansallislaulut.⁴⁷

Suomen Kirkon Pappisliitto järjesti Túroczyen kieromatkan Suomessa. Sen Jäsenlehti julkaisi piispan jäähyväiset "En minä jätä Teitä orvoiksi". Siinä hän sanoi mm.:

"Vähemmistöasemassa oleva Unkarin evankelisluterilainen kirkko on usein taistellut ja saa yhä taistella orpouden elinvoimaansa tuhoavaa vaikutusta vastaan. Tässä taistelussa Suomen heimokansan ja Suomen kirkon rakkaus merkitsee meille Jumalan antamaa siunattua voimalähdettä. Suomen kansa on koko sydämellään meidän puolellamme. Suomalaisugrilainen heimous ei ole vain tiedemiesten löytämä tosiasia. Tähän tunteeseen liittyy romantiikkaakin, mutta kun siitä tulee uskonveljeys, silloin Jumala ottaa pois romantiikan turhat koristeet ja se muuttuu Jumalan antamaksi rakkaudeksi.

Suomen matkallani sain kokea tämän rakkauden hämmästyttäviä esimerkkejä. Sydänten rakkaus, käsien uhrivalmius ja sielun

⁴⁵ Hengellinen Kuukauslehti 10/1957, 332-334.

⁴⁶ Hengellinen Kuukauslehti 10/1957, 327-329.

⁴⁷ Kotimaa 81/18.10.1957, 1.

esirukoukset puolestamme vahvistivat siinä uskossa, ettei pyhien yhteys ole vain uskonkappale, vaan kouriintuntuva todellisuus."⁴⁸

Túróczyen Suomen matkasta oli Evangélikus Életissä noin puoleentoista palstan pituinen, Helsingin tuomiokirkon kuvalla varustettu haastattelu, jonka oli laatinut aikoinaan Ruotsissa opiskellut kirkkoherra Károly Hafenschér.

Vastauksena kysymykseen Suomessa tapahtuneista suurista muutoksista Túróczy sanoi, että maa oli kehittynyt suuresti taloudellisessa mielessä. Se oli rikkaampi kuin aikaisemmin. Hengellisessä mielessä oli tapahtunut muutosta. Sekularisaatio, maailmallistuminen näkyi selvemmin kuin ennen.

Kirkko rakentaa yksinkertaisesti ja pitäytyy klassiseen tyyliin, käyttää uudenaikaisia välineitä ja keinoja sekä pyrkii vahvistamaan sielunhoitoa.

Herätysliikkeet kuuluvat edelleenkin suomalaisen kristillisyyden kuvaan. Vanhat ja Unkarissakin hyvin tunnetut herätysliikkeet jatkavat työtänsä. Piispa oli ilokseen pannut merkille, että eri suuntien välinen jännitys oli lieventynyt.

Suomen kirkon kiusauksia koskevaan kysymykseen Túróczy vastasi, että hän näki niitä kaksi. Eletään yhä kansankirkon joukkopsykoosisa. Vaikka kirkot ovat täysiä, se ei merkitse sitä, että evankeliumi saavuttaa kaikki. Toiseksi kiusaukseksi piispa näki elintason palvonnan. Ei vain köyhyys ole kiusaus, vaan myös rikkaus. Suomessa oli syntynyt uusi kultainen vasikka.

Sananjulistusta koskevaan kysymykseen piispa vastasi, että Suomessa useimmat Suomen papit lukevat saarnansa saarnatuolissa. Se ei ole valmistautumattomuutta, päinvastoin, mutta se aiheuttaa eräänlaista sidonnaisuutta, jäykkyyttä, mikä on unkarilaisille perin outoa. Silti Suomen kirkoissa kaikuu vanha vakava, aina tuore evankeliumi.

⁴⁸ Suomen Kirkon Pappisliiton Jäsenlehti 6/1957, 152-154.

Oppimista unkarilaisilla oli siinä, että suomalaiset ottivat sielunhoidolliset käynnit vakavasti. Kirkko oli liikahtanut totutuista puitteistaan eikä enää odottanut seurakuntalaisten tuloa, vaan oli lähtenyt heitä etsimään: elleivät he tulleet kirkkoon, kirkko vietiin heidän keskelleen.⁴⁹

Túróczy oli itse kirjoittanut Lelkipásztorin joulukuun numeroon 1957 Suomen vaikutelmistaan. Kirjoitukseen liittyi neljä kuvaa: Turun Ylösnousemuskappeli, Honkanummen siunauskappelit, Honkanummen suurempi kappeli sisältä ja Hietaniemen sankarihautausmaa, taustalla mahtava taiteellinen pronssiristi.

Túróczy lähtee rauhanomaisen rinnakkaiselon, koeksistenssin käsitteestä. Se on uusi yritys ongelmien ratkaisemiseksi ja perustuu elämän monivärisyyden tajuamiseen ja toteamiseen. On opittu, ettei elämää voida valaa yhteen ja samaan kaavaan eikä muuttaa kaikkia ihmisiä oman itsemme kaltaisiksi. Sensuuntaiset yritykset aiheuttavat jännitystä, etujen ristiriitoja, vihaa ja sotaa. Rauhanomaisessa rinnakkaiselossa erilaiset voimatekijät sietävät toisiaan, jopa pysyvät toistensa rinnalla rakkaudessa.

Túróczy oli Suomen matkallaan kokenut monia rauhanomaisen rinnakkaiselon muotoja: ihmisten ja eläinten, eri kieliryhmien, erilaisten maailmakatsomuksien ja erilaisten hurskaussuuntien välistä koeksistenssia.

Kyyhkysset eivät juuri väistelleet Helsingin kadulla kulkevia ihmisiä. Vanhan kirkon puistossa orava ei lähtenyt lähestyvää Túróczya pakoon, vaan heilutti hänelle häntäänsä.

Kolmekymmentäluvulla eri kieliryhmien välinen jännitys oli ollut selvästi tunnettavissa. Nyt siitä ei näkynyt jälkeäkään. Hautausmaalla kansalaissodan punaiset vainajat, talvisodan sankarivainajat ja kansalaissodan valkoiset vainajat lepäsivät rinnakkain. Heidät olivat sinne asettaneet elävät ihmiset, jotka hautojen edessä oleva risti, sovinnon puu oli opettanut ojentamaan kätensä vihollisilleenkin.

⁴⁹ Evangélikus Élet 35/17.1.1957, 1.

Kirkkohistorian todistuksen mukaan erilaisten hurskausmuotojen välillä vallitsee aina suuri jännitys. Oma totuus määritellään siten, että se toinen ei ole oikea kristitty. Túróczy oli mukana sellaisen hiippakunnan pappeinkokouksessa, jossa elää rinnakkain kolme herätysliikettä, jotka usein ovat olleet jyrkästi vastakkain ja siten loukanneet sitä Vapahtajaa, joka rukoili että hänen omansa olisivat yhtä. Vaikka aihe oli kipeä, herätysliikkeiden kutsumusajatus⁵⁰, Túróczyn pelkäämää ankaraa sanataiston ei syntynyt. Keskustelu oli asiallista, totuutta etsivää, toisten näkökohtia kunnioittavaa ja kaikkia henkilökohtaisuuksia karttavaa. Túróczyn sydän täyttyi kiitollisuudella, kun hän näki rauhanomaisen rinnakkaiselon mahdolliseksi myös eri herätysliikkeiden välillä.⁵¹

Olin Unkarissa 3.-17. marraskuuta 1957. Kotimaahan kirjoittamistani matkakuvista⁵² ilmenee, että Túróczy oli Korenin kanssa asemalla vastaanottamassa, kun juna iltamyöhällä toi minut Wienistä. Muistan, että Korenin ollessa kauempana piispa vähän hämillään sanoi, että minut on majoitettu Koreneille, koska rovasti oli sitä kovasti pyytänyt. Dezséryn ystäväpiiriin kuulumista pidettiin ilmeisesti rasi-tuksena, vaikka toisaalta Túróczy keskusteli niihin aikoihin paljon Korenin kanssa kirkkopolitiikasta, kuten tämä muistelmissaan kertoo.

Korenin kokemus oli, että kirkkopolitiikan syvissä vesissä joko ihmisen pää painetaan veden alle tai hänet vedetään jaloista syvyyteen. Hän oli oppinut, että silloin kun kaksi junaa syöksyy toisiaan vastaan samalla raiteella, törmäystä ei voi estää asettumalla niiden väliin. Törmäyksen voi torjua vain siten, että joku vetää hätäjarrua. Poliitiikan tehtävänä on jarrun hakeminen. Se on diplomatiaa. Vielä oli opittava näkemään asiat ikäänkuin sivulta päin, tarkkailemaan tapahtumia henkilökohtaisista eduista riippumatta ja arvioimaan oikein osapuolten voimavarat. Menestymisen ehtona oli ymmärtää tarvitta-

⁵⁰ Taipale, Pentti: Piirteitä herätysliikkeiden kutsumusajatuksesta. Synodaaliväitöskirja 1957.

⁵¹ Lelkipásztor 1957 December, 610.

⁵² Kotimaa 92/26.11.1957, 3.; II, Kotimaa 93/29.11.1957, 3.

essa väistyä, jopa nurkumatta niellä yhtä ja toista, ei omaksi edukseen, vaan asian puolesta. Yhteisillä iltakävelyillä Túróczy usein toisti Sándor Reményikin sanoja tämän runosta *Sólyom-madár* (Tuulihaukka): "Nyt sinun on rohjettava olla viisaasti varovainen!" Siten hän torjui törmäyksen ja löysi hätäjarrun. Niin hän säilytti jotakin korvaamatonta, sananjulistuksen vapauden ja mahdollisuuden.⁵³

Marraskuun 9. päivänä 1957 läksin Túróczyn seurassa Győriin, missä lauantain iltakirkossa esitin unkariksi tervehdyksen ja puhuin piispan tulkitsemana. Sunnuntaina olimme läheisen Bőnyin seurakunnan 50-vuotisjuhlassa. Suurtilalliset olivat olleet luterilaisia. Nyt heistä oli jäljellä kaikkensa menettänyt vanha aatelisnainen, joka juhla jumalanpalveluksen jälkeen näytti meille silloisen kotinsa, entisen alustalaisensa vajan.

Volkswagen-bussilla Budapestiin aamuvarkaisella tehdyn matkan jälkeen osallistuimme vielä samana päivänä kahden Nógrádin komitaatissa sijaitsevan seurakunnan tilaisuuksiin, Legéndin kirkon 150-vuotisjuhlaan ja Vanyarcin korjatun kirkon uudelleenvihkimiseen. Kun autonkuljettaja pelkäsi ajaa uhkaavan sateen kastelemaa kura-tietä, oli illaksi palattava Budapestiin.

Piispa otti minut mukaansa, kun hän seuraavan päivän iltapuolella lähti Balatonin rannalle Gyenesdiásiin. Kapernaum-nimisessä vanhainkodissa oli keskiviikkoamuna Somogyin-Zalan rovastikunnan lääninrovastin ja maallikkojohtajan virkaanasettajaiset. Tilaisuutta ei voitu pitää rovastikunnan omalla alueella, koska se oli rajavyöhykettä. Tilaisuudessa oli mukana myös piispa Ordass.

Varhain torstaiaamuna jatkoimme matkaa Győriin. Muistan, miten piispa torkkui kuljettajan vieressä pää nyökkyen. Elettiin ensimmäisen Sputnikin aikoja. Kerroin vast'ikään kuulemani vitsin: "Miksi kuuta ei ole viime aikoina juuri näkynyt, ja miksi se on korkeintaan punastellen kurkistellut pilvien raosta?" - Vastaus: "Se häpeää, kun sille on syntynyt venäläinen baby." Kasku miellytti piispaa. Hän pyrskähti nauramaan monta kertaa toistaen: "Orosz bébije született!"

⁵³ Koren, Emil Szeptimák (Kézirat EOL) 1988, 397.

Túróczyn Suomen vierailun aikana ja myös kiertäessän Unkaria hänen mukanaan olin tullut yhä vakuuttuneemmaksi siitä, että hän tiesi kolmannen piispuutensa jäljellä olevan ajan lyhyeksi.

Túróczy ei kutsuista huolimatta enää päässyt Suomeen. Erityisen selvästi Unkarin hallituksen uudelleen häntä kohtaan herännyt epäluulo ilmeni, kun Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta kutsui hänet kunniatohtoriksi 1963. Luterilaisen maailmanliiton yleiskokouksen yhteydessä pidetyssä promootiossa tohtorin arvo myönnettiin hänelle poissaolevana. Kun reportterit kysyivät matkaluvan epäämisen syytä, piispa Zoltán Káldy viittasi vanhaan kansanoiden tuomioon, mutta perui puheensa parin päivän päästä. Káldy oli ennen piispaksi tuloaan ollut aktiivisesti mukana Túróczyn johtamassa herätysliikkeessä. Muistaakseni vielä tämän jälkeen sanoin Káldylle, että parasta suhdetoimintaa Suomeen päin olisi ollut Túróczyn päästäminen tänne saarnamatkalle. Káldy myönsi tämän ja lupasi puhua asiasta kirkollisiasiain virastolle, mutta asiasta ei tullut mitään.

Vuonna 1965 ilmestyi Túróczyn saarnakirja *Aukene Herättäjä-Yhdistyksen* kustantamana ja myytiin pian loppuun. Tekijä oli toimittanut kirkkovuoden 1955-56 saarnat Tampereen Kalevan seurakunnan kirkkoherralle, rovasti Paavo Viljaselle, joka oli opiskellut Sopronissa 1931-1932. Tämä oli suomentanut ne ja antanut *Herättäjä-Yhdistykselle* julkaistaviksi.⁵⁴

Kirja oli jo valmiiksi ladottuna, kun yhdistyksen puheenjohtaja, piispa Olavi Kares katsoi, ettei sitä voitu julkaista Unkarin valtion ja kirkon johdon tietämättä. Yhdistyksen toiminnanjohtaja TT Jussi Kuoppala kysyi kirjeellisesti piispa Zoltán Káldyn suostumusta. Tämä pyysi viivyttämään kirjan julkaisemista ja lähetti Emil Korenin neuvottelemaan asiasta.

Koren, jolle oli annettu tehtäväksi estää kirjan julkaiseminen, matkusti kesällä 1964 Lapualle, luki oikovedoksen ja huomasi kirjan poliittisesti täysin vaarattomaksi, puhdasta evankeliumia sisältäväksi

⁵⁴ Túróczy, Zoltán: *Aukene* 1965.

postillaksi. Hän ymmärsi, ettei kirjan ilmestymistä voitu estää. Hän sai Herättäjä-Yhdistyksen suostumaan siihen, että se julkaisi vuosikirjassaan 1965 Káldyn esitelmän "Diakonia - kirkon elämänmuoto, jonka tämä oli pitänyt Pozsonyissa (Bratislava), kun hänet oli vihitty siellä kunniatohtoriksi.⁵⁵ Paavo Viljanen käänsi tämänkin. Siten Túróczyn kirja ei aiheuttanut vaikeuksia kahden veljeskirkon suhteille, joiden kehittämistä sovittiin virallisesti seuraavana vuonna, vaan päinvastoin edisti niitä.⁵⁶

Piispa, TT Zoltán Túróczyn kuoltua sanomalehtimiehet pyysivät Nyíregyházan kirkkoherralta Zoltán Endreffyltä vainajan elämäkertatietoja. Ne hän löysi tämän suomenkielisen kirjan esipuheesta. Niitä ei silloin ollut muuten saatavana Unkarissa.⁵⁷

Olin saanut tehtäväkseni etsiä tämän saarnakirjan unkarinkielisen käsikirjoituksen Suomesta. Se ei onnistunut. Sensijaan kirkkoherra Géza Kovácsin avustuksella löysin maaliskuussa 1990 käsikirjoituksen jäljennöksen Győrissä säilytettävästä piispa Zoltán Túróczyn kirjallisesta jäämistöstä. Kovács on toimittanut sen kustantajalle ja minä olen kirjoittanut siihen esipuheen. Kustantaja ei ole pystynyt sitä julkaisemaan.

Túróczyn kuoltua hänen muistonsa oli niin arka asia Unkarin hallitukselle, että kirkollisasianvirasto yritti kieltää mainitsemasta hänen saamaansa kunniantohtorin arvoa Emil Korenin Evangélikus Életiin laatimassa muistokirjoituksessa, johon se kuitenkin tuli.⁵⁸ Géza Kovácsin siunauspuhetta ei julkaistu Unkarissa, mutta tämä toimitti sen Paavo Viljaselle, joka suomensi ja julkaisi sen Elämän Sana-lehdessä.⁵⁹

⁵⁵ Herättäjän vuosikirja 1965, 24-44. (Diakonia - kirkon elämänmuoto.)

⁵⁶ Koren, Emil: Szeptimák 1988, 491-494.

⁵⁷ Haastattelu Zoltán Endreffy 20.3.1990 Nyíregyházassa.

⁵⁸ Evangélikus Élet 49/1971.; Korenin suullinen ilmoitus tekijälle lokakuussa 1990.

⁵⁹ Elämän Sana 8/1972.

TÚRÓCZYN SUOMEKSI ILMESTYNEET TEOKSET

- 1941 Hänen nimensä on ihmeellinen, suom. Matti Pesonen
1943 Harhatie, suom. Rudolf Molnár
1944 Kannekirje Jumalan lapsia vastaan. suom. Rudolf Molnár
1949 Kaivolla, suom. Rudolf Molnár
1956 Joko - tai, suom. Elmi Molnár
1958 Saarnoja teoksessa Ainoa ratkaisu, suom. Rudolf ja Elmi Molnár
1965 Kaivolla, suom. Paavo Viljanen

CASTRENIANUMIN TOIMITTEITA:

1. Erkki Itkonen, Terho Itkonen, Mikko Korhonen, Pekka Sammallahti: Lapin murteiden fonologiaa. 1971.
2. Pekka Sammallahti: Material from Forest Nenets. Grammatical Sketch, Two Short Texts, Vocabulary. 1974.
3. Pertti Virtaranta: Vienalaisia lastenlauluja. 1973.
4. Mikko Korhonen, Jouni Mosnikoff, Pekka Sammallahti: Koltansaamen opas. 1973.
5. Seppo Suhonen: Liivin kielen näytteitä. 1975.
6. Vilho Nissilälle 21.8.1973.
7. Lauri Posti ja Terho Itkonen (toim.): FU-transkription yksinkertaistaminen. 1973.
8. Eero Kiviniemi, Ritva Liisa Pitkänen, Kurt Zilliacus: Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforskningen. 1974.
9. Seppo Suhonen: Lähisukukielten muoto-oppia ja lainasuhteita. 1974.
10. Eila Hämäläinen ja Kaisu Juusela (toim.): Castrenianum. 1975.
11. Eila Hämäläinen und Kaisu Juusela (red.): Castrenianum. 1975.
12. Vienan runonlaulajia ja tietäjiä. Aatu Kurosen (1907), Petri Lesosen (1908) ja Iivo Marttisen (1908) muistiinpanot. Julk. Helmi Virtaranta. 1975.
13. Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen symposiumi Petroskoissa 26.-27.3.1974. 1975.
14. Pekka Sammallahti: Sodankylän saamelaisten entistä elämää Elsa-Marja Aikion kertomana. 1975.
15. Pertti Virtaranta: Karjalaisia sananlaskuja ja arvoituksia. 1976.
16. Fennistiikan opinnäytteitä 1886-1975. 1977.
17. Juha Janhunen: Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien. 1977.
18. Pertti Virtaranta: Inkeriläisiä sananlaskuja ja arvoituksia. 1978.
19. Kaisu Juusela ja Heikki Paunonen (toim.): Murrenäytteitä sadan vuoden takaa. 1978.
20. Ilmari Vesterinen: Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus Tuuloksen murteessa. 1980.
21. Tamás Márk ja Pirkko Suihkonen (toim.): Folia Hungarica 1. 1981.
22. Jarmo Elomaa (toim.): Inkerin bibliografia. 1981.
23. Kasvumaa. Eeva Niinivaaran kirjoituksia vuosilta 1923-1981. 1981.
24. Viljo Tervonen ja Irene Wichmann (toim.): Suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden bibliografia vuoteen 1981. 1982.
25. Mikko Korhonen ja Pertti Virtaranta (toim.): Ulkomaanlehtorit Unkarissa 17.-22.5. 1982. 1983.
26. Fennistiikan opinnäytteitä II. 1984.
27. Lauri Kettunen: Vatjan kielen Mahun murteen sanasto. 1986.
28. Ilkka Firon ja Mikko Korhonen (toim.): Folia Hungarica 2. Unkaria Suomessa. 1987.
29. Aulis J. Joki: Kaukomailta ja työkammioista. 1988.
30. Ritva Liisa Pitkänen, Jorma Rekunen ja Jyrki Kalliokoski (toim.): Lapinjoen varrelta. 1988.

CASTRENIANUMIN TOIMITTEITA:

31. Seppo Suhonen (toim.): Ferdinand Johann Wiedemannin muisto. 1989.
32. Tiit Kukk: Vesjegonskin karjalaisten tšastuškoja. 1989.
33. Márta Csepregi (toim.): Folia Hungarica 3. Helsingin yliopiston Unkarilainen laitos 60-vuotias. 1989.
34. Márta Csepregi (toim.): Folia Hungarica 4. Esitelmää unkarin kielestä. 1989.
35. Riho Grünthal, Sirpa Penttinen & Tapani Salminen (ed.): IFUSCO 1988. Proceedings of the Fifth International Finno-Ugrist Students' Conference, Helsinki, 22-26 May 1988. 1989.
36. Johanna Laakso (toim.): Komin kansan ensimmäinen runoilija. 150 vuotta I.A. Kuratovin syntymästä. 1990.
37. Juha Janhunen: Material on Manchurian Khamnigan Mongol. 1990.
38. Folia Hungarica 5. Szathmári István: Fejezetek a magyar költői stílus történetéből. 1990.
39. Pertti Virtaranta: Keskusteluja Valev Uibopuun kanssa - Vestlusi Valev Uibopuuga. 1991.
40. Juha Janhunen: Material on Manchurian Khamnigan Evenki. 1991.
41. Matti Puntila: Impilahden karjalaa. 1992.
42. Mati Ereht ja Tiiu Ereht: Virolais-suomalainen kielitieteen sanasto. 1992.
43. Folia Hungarica 6. Görömbei András: A magyar irodalom rövid története. 1992.
44. Jyrki Kalliokoski ja Kirsti Siitonen: Suomeksi maailmalla. Kirjoituksia Suomen kielen ja kulttuurin opettamisesta. 1993.
45. Fennistiikan opinnäytteitä III. 1993.
46. Julius Mägiste: Noorusaja tallermaa ja külahahvas. 1994.
47. Mikko Cajanus ja Sándor Csúcs (toim.): Folia Hungarica 7. Yhteyksiä. 1994.